

PÍSEŇ NA ÚVOD

Jakob Aljaž: Triglav / 5

MEZI ZÁMUŘÍM A JADRANEM

Ladislav Hladký: Slovinci a Jugoslávie / 7

Drago Jančar: Volání a kapky (přel. František Benhart) / 23

Matjaž Kmecl: O slovinském sebezabíjení (přel. Fr. Benhart) / 27

František Benhart: Vzpomínka na Istrii / 35

Hranice je můj osud / 39

Jak se stalo, že moje paní uvařila v Miletině kávu z vody vídeňského původu / 47

Aleš Roleček: Mrtvaški ples / 57

Igor Kranjc: Praha je za rohem, na konci naší ulice (přel. Jana Špirudová) / 67

OD PREŠERNA K DEBELJAKOVI

Marjan Rožanc: Esej o středověku a Slovincích, o začátcích umění jako pravdy
a o Francescu Petrarkovi a France Prešernovi (přel. Fr. Benhart) / 74

Alexandr Stich: Česko-slovinské „slavíckovské sonáty“? / 87

Alexandr Stich: Tajemné slovinsko-české setkání / 97

Václav Petrbok: Čelakovský a Krajinci, Korutanci a Ilyrové s hrabětem Auerspergem / 105

Martin C. Putna: Slovinské podněty v české katolické kultuře / 113

Igor Grdina: Dub se třese, hora se třese, věrnost Slovinců se nepohne
(přel. Karolína Pantoflíčková) / 123

Devatero podob slovinského sonetu: Prešeren, Jarc, Vodušek, Pavček, Zajc, Taufer, Šalamun,
Jesih, Kolšek (vybrali Peter Svetina a Fr. Benhart, komentář Peter Svetina,
přel. Josef Hiršal a Fr. Benhart) / 133

Irena Novaková-Popovová: Slovinský sonet: Pohled skrze metaforu
(přel. Milada K. Nedvědová) / 143

Barbara Šterbencová: Mozaika lublaňských kaváren (přel. Kateřina Kocervová) / 151

Srečko Kosovel: Kras (přel. Petr Borkovec) / 155

Aleš Debeljak: Edvard Kocbek a slovinská básnická tradice
(přel. Zuzana Semínová) / 159

Ciril Kosmač: Housenka (přel. Fr. Benhart) / 167

Igor Torkar: Příhody a nehody známých Slovinců v předválečné Lublani
(přel. Lucie Matolínová) / 177

Lojze Krakar: Váza snů (přel. Fr. Benhart) / 185

Jože Udovič: Na vlně stínu (přel. Fr. Benhart) / 187

Gregor Strniša: Kvetoucí meče (přel. Fr. Benhart) / 191

Které bozi milují: Kette, Murn, Kosovel, Balantič, Memon, Pavček, Seliškar, Soldová
(vybral, komentářem opatřil a přeložil Fr. Benhart) / 194

Drago Jančar: Neděle v Oberheimu (přel. Fr. Benhart) / 201

Marjan Tomšič: Hlupáček (přel. Jan Štemberk) / 205

Alojz Ihan: Generace a její skrytá metafora (přel. Fr. Benhart) / 208

Alojz Ihan: Notre-Dame a jiné básně (přel. Martina Šaradinová) / 211

Aleš Debeljak: Hranice jazyka, hranice světa? (přel. Fr. Benhart) / 216

Aleš Debeljak: Grand Hotel Evropa (přel. Fr. Benhart) / 220

Cvetka Lipušová: Existencialia (přel. Fr. Benhart) / 224

POD ČAROU

Malé město v rukách velkého architekta (Bohuslav Blažek) – Plečnik a sakrální architektura
(Damjan Prelovšek) – Sedmadvacet slovinských básníků (Petr Šrámek) – Smutky Aleše
Debeljaka (Martin Valášek) – Česko-slovinské vade-me-cum (Václav Petrbok) –
Básnířčiny nedělní hrůzy (Štěpán Nosek) – Stichovo v(h)lidné lingvoliterárno (Martin
Valášek) – Co tomu řekne čtoucí? (Pavel Mareš) – Já nejsem nikdo, světem uzamknutý
(Štěpán Nosek) – Samota znamená svobodu aneb Nad jednou divadelní hrou (Zuzana
Fialová) – Nahoře a dole, tedy malé, nepatrné, průhledné (Miloš Doležal) –
K výtvarnému doprovodu čísla (PB) / 228

PŘÍLOHA: DESETILETÍ DUCHOVNÍ OBNOVY

Anketa: Co podle Vašeho názoru dalo Desetiletí církvi – a co národu? (Tomáš Halík, Petr
Piňha, Miloslav kardinál Vlk, Oto Mádr, Aleš Opatrný, Václav Malý, Zdeněk Susa) / 257

Jan Jandourek: Desetiletí, které trvalo dva roky / 272

Václav Cílek: Svatý Vojtěch – posmrtné putování pastýře zbledlého lidu / 279

VÝTVARNÝ DOPROVOD ČÍSLA

Obrazy a plastiky Frana Kralje

SOUVISLOSTI 1/1997 REVUE PRO KŘESŤANSTVÍ A KULTURU

Vydává Sdružení na podporu vydávání časopisů.

REDAKCE / Petr Borkovec, Jan Jandourek, Štěpán Nosek, Václav Petrbok, Martin C. Putna, Martin
Valášek, Jan Klimeš (tajemník redakce)

REDAKČNÍ KRUH / Bohuslav Blažek, Miloš Doležal, Bohdan Chlábec, Václav Konzal, Jakub Krč,
Jan Linka, Zdeněk Neubauer, Antonín Petruželka, Přemysl Rut, Jan Spousta, Petr Šrámek, Jiří Zajíc a další
přátelé

OBÁLKA a osnova grafické úpravy Jiří Médílek

KONTAKTNÍ ADRESA / Jindřišská 5, Praha 1, 110 00

Číslo účtu u České spořitelny 70033-1310554-038/0800 / Mezinárodní indexové číslo 47 404,
ISSN 0862-6928

Cena 79 Kč / Objednávky přijímá Firma Ji-Pe, Burdova 1227, 198 00 Praha 9–Kyje, tel. (02) 66 31 1209

K dostání u vybraných knihkupeců / Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím poštovní přepra-
vy Praha, č. j. 1299/93 ze dne 21. dubna 1993 / Sazba MU typografické studio, Praha / Tisk Grantis, s. r. o.,
Ústí nad Orlicí / Sazba předána k tisku 10. března 1997

TOTO ČÍSLO VYCHÁZÍ S PODPOROU MINISTERSTVA KULTURY ČR

TRIGLAV (SLAVIN)

1. Oj, Tri-glav, moj dom, ka-ko si krasan! Ka

a. ko me izvablja iz nizkih ravni upo-la-tri vroci- ni ar

a. slimo vohi, da tam si spoci- je vta ma-Fi srec, kjer

1. po- tok iz vi-raz-sta- la- nju hladan: Oj Triglav, moj dom, ko

a. ko si krasan! Tri- glav, moj dom, Oj Tri- glav, moj dom, o'

Tri- glav, moj dom, Oj Tri- glav, moj dom, ka

ko si krasan, ka-ko si kra- san!

1. Oj Triglav, moj dom, kakó si krasan!
Kakó me izvabljaš iz nizkih raván
v poletni vročini na strme vrhé,
da tam si spočije v samoti srcé,
kjer potok izvira v skalovju hladan.

Ref: Oj Triglav, moj dom, kakó si krasan!

2. Oj Triglav, moj dom, četudi je svet
začaral s čudesi mi večkrat pogled,
tujina smehljaje kazala mi kras,
le nate sem mislil ljubeče vsak čas,
o tebi sem sanjal sred svetlih dvoran.

Ref: Oj Triglav, moj dom, kakó si krasan!

3. Oj Triglav, v spominu mi je tvoj čar,
zato pa te ljubim in bom te vsekdar;
in zadnja ko ura odbila mi bo,
pod tvojim obzorjem naj spava telo,
kjer ptički radostno naznanjajo dan.

Ref: Oj Triglav, moj dom, kakó si krasan!

LADISLAV HLADKÝ / SLOVINCI A JUGOSLÁVIE

France Kralj, *Toužebná prosba*, 1919

Slovinci, početně poměrně velmi malý národ, byli ještě v minulém století přiřazováni k tzv. nehistorickým národům. Pomineme-li existenci samostatné Karantánie v 7.–8. stol. (raně feudálního útvaru předchůdců dnešních Slovinců – tzv. alpských Slovanů), chyběla tomuto etniku v podstatě jakákoli státoprávní tradice. Více než deset století se Slovinci vyvíjeli jako nesvobodné společenství v rámci převážně německého (a zčásti též italského) světa, z toho pak nejdelší dobu pod nadvládou rakouských Habsburků. Především z německého prostředí načerpali v průběhu doby mnohé z rysů středoevropské kultury a do značné míry se tím odlišili od některých dalších jihoslovanských národů, s nimiž je spojovala jazyková příbuznost.

V novodobý národ se Slovinci zformovali až na konci 18. a v průběhu 19. stol., v době národně uvědomovacího procesu, v němž rozhodující roli sehrála existence svébytného slovinského jazyka. Početní slabost (ještě v 19. stol. jen něco málo přes jeden milion lidí) a stálé nebezpečí asimilace ze strany politicky a ekonomicky vitálnějších sousedů, zvláště Němců a Italů, nutily Slovince, aby hledali pro své národní určitou oporu. Tou se jim v průběhu 19. a zvláště pak na začátku 20. stol. stala spolupráce s ostatními Jihoslovany, s nimiž je v té době poutala tzv. jihoslovanská idea (myšlenka o vzájemné příbuznosti, resp. dokonce o národní jednotě všech Jihoslovanů).

Jihoslovanská idea přivedla v r. 1918 Slovince poprvé do společného jugoslávského státu. Oficiální ideologií Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (v r. 1929 název státu změněn na Království Jugoslávie) byla představa, že se jedná o národní stát jednotného jugoslávského národa tvořeného třemi „plemeny“ (větvi) – Srby, Chorvaty a Slovinci. Pro Slovince byl meziválečný centralistický a národnostně unitaristický jugoslávský stát, který zjevně protěžoval srbské politické a nacionální zájmy, značným zklamáním. Poskytl jim sice formální svobodu a možnost kulturního rozvoje (rozvíjet se tu např. mohlo slovinské školství, v r. 1919 byla v Lublani otevřena dokonce univerzita), v oblasti politické však v podstatě ignoroval snahy Slovinců o rozšíření jejich samosprávných institucí. Dělo se tak i navzdor skutečnosti, že slovinské hospodářsky poměrně rozvinuté oblasti přišly do Jugoslávie s významným „ekonomickým věnem“ a podílely se na její meziválečné produkci v průměru 26 % ročně. To bylo také hlavním důvodem, proč se značná část slovinské politické reprezentace brzy zapojila do opozičního – zprvu autonomistického, později federalistického – hnutí nesrbských národů za přeměnu vnitřního státoprávního uspořádání

královské Jugoslávie. Přesto mělo meziválečné období pro Slovinci značný význam. I v nepříliš příznivých společenských a politických podmínkách se jim podařilo právě v této době plně národně dozrát. Národně uvědomělá slovinská inteligence již ve 30. letech téměř jednomyslně razila tezi, že se Slovinci stali všestranně vyspělým a samostatným národem.

Podruhé se Slovinci kladně vyslovili pro společný jugoslávský stát za druhé světové války. Jejich území bylo okupováno a rozděleno mezi nacistické Německo a fašistickou Itálii. Osvobození mohlo Slovincům přinést jen zapojení do společného antifašistického boje jugoslávských národů. Jednou z hlavních idejí partyzánských vojsk, vedených komunistou J. Brozem-Titem, byla představa o potřebě vytvoření nové, tentokráté však národnostně spravedlivé Jugoslávie, založené na federativním principu.

29. listopadu 1945 byla oficiálně vyhlášena Federativní lidová republika Jugoslávie (FLRJ). Slovinci získali v této federaci poprvé uznání své identity jako samostatný a rovnoprávný národ. Státovým výrazem jejich nového postavení se stalo zřízení Lidové republiky Slovinsko, s vlastní republikovou ústavou, parlamentem a vládou. (První ústava LR Slovinsko byla přijata 16. ledna 1947.) Pravomoce slovinské republiky byly znovu potvrzeny a posíleny ústavními změnami v Jugoslávii v r. 1963 a zvláště pak v r. 1974.

Po druhé světové válce se ve světě hodně diskutovalo o charakteru společensko-politického systému v Titově Jugoslávii. Mluvílo se o „specifické cestě Jugoslávie k socialismu“, o tzv. „titoismu“ atp. Je pravdou, že se poválečná Jugoslávie v mnohém odlišovala od ostatních tehdejších komunistických států, ať už se jednalo o její samosprávný systém v řízení podniků a v místní správě, o samostatnou zahraniční politiku působící mimo tehdejší hlavní vojensko-politické bloky nebo o relativně umírněnější politické a ideové klima, charakteristické zvláště pro 60. a 70. léta. Řada zvláštností v Jugoslávii, které se rozvinuly po jejím známém konfliktu s Informbyrem v r. 1948, byla však spíše vynucena okolnostmi, než aby se o nich dalo říci, že vyplynuly z postupné liberalizace zdejších poměrů.

Začátkem 60. let Titova Jugoslávie výrazně uvolnila své dosavadní styky se západními státy. Konkrétně pro Slovinci přinesla tato změna faktické otevření hranic s ekonomicky vyspělejšími sousedy, poměrně dobré možnosti k navazování kontaktů s tamějšími firmami, snazší poznávání moderních politických a ekonomických trendů ve světě, přiblížení se životnímu stylu na Západě – hlavně po materiální stránce atd. To vše na slovinskou společnost přirozeně silně působilo a ovlivňovalo její vztah ke společnému jugoslávskému státu – v jisté fázi vývoje poválečné Jugoslávie v pozitivním, později naopak spíše v negativním smyslu.

Komunistický režim v Jugoslávii však začal v průběhu dalších let narážet na stále složitější problémy (hospodářské i politické), poprvé výrazně na přelomu 60. a 70. let. Vzniklé spory se dlouhou dobu dařilo překonávat, mnohdy však jen díky

vlivu autoritativní osobnosti J. Broze Tita. Po Titově smrti v r. 1980 se však jugoslávský stát začal poměrně rychle rozkládat. Příčiny byly vnitřní (velká krize ekonomiky, do níž Jugoslávie upadala již na konci 70. let; vzrůstající disproporce mezi hospodářsky rozvinutějšími západními republikami a zaostalejším jihem; postupné tání dosud jednotící komunistické ideologie i teze o „bratrství a jednotě jugoslávských národů“; znovuožívování národnostních rozporů, zprvu především v Kosovu) i vnější (neschopnost socialistické Jugoslávie jako celku přizpůsobit se intenzivnímu hospodářskému vývoji ve vyspělých západních státech; později též vliv ideových a politických přeměn v socialistických zemích po nástupu Gorbačova v SSSR).

Rozhodující okamžik, kdy se začalo rozhodovat o dalším osudu SFRJ, nastal zhruba kolem r. 1985. V Jugoslávii se dlouho vedly bouřlivé diskuse, kdo vlastně tehdejší rozkladný proces začal. Federální, srbský a černohorský tisk přitom tvrdily, že rozpad jugoslávské federace odstartovali vedle kosovských Albánců právě Slovinci. Přijmout toto tvrzení by bylo značným zjednodušením problému. Nepoměrně blíže k pravdě bude vysvětlení, že v polovině 80. let pocitily hloubku krize, do níž se mezitím dostal jugoslávský stát, všechny republiky i federální centrum současně. Každý z těchto politických subjektů přitom reagoval na politickou krizi po svém. V duchu svých dosavadních politických a kulturních tradic zareagovali na stále se zhoršující situaci také Slovinci.

V polovině 80. let se na stránkách slovinských novin, časopisů a různých revuů začala stále častěji objevovat kritika federálního centra za jeho politickou a ekonomickou strnulost a také za zavedenou praxi řešit hospodářské potíže v zaostalejších republikách na úkor ekonomicky rozvinutějších oblastí. Kritické názory se nejčastěji ozývaly ze dvou hlavních uskupení. První skupinu představovali reformně orientovaní členové vládnoucího Svazu komunistů Slovinska (*Zveza komunista Slovenije – ZKS*), jehož předsedou se v r. 1986 stal Milan Kučan. Politika, kterou se snažil v ZKS prosadit, byla silně ovlivněna tehdejším programem západoněmeckých sociálních demokratů a italských eurokomunistů. Druhou skupinou byli intelektuálové seskupení kolem některých nezávislých slovinských revuů, jako byla *Nova revija*, *Revija 2000* či *Sodobnost*. Mezi tématy, o nichž se tu na konci 80. let nejvíce psalo, byl např. problém hospodářského a státoprávního postavení Slovinska v rámci jugoslávské federace, další perspektivy Slovinska vzhledem k integrující se vyspělé západní Evropě, potřeby výraznější prezentace Slovinců ve světě atd. Velkou pozornost slovinské veřejnosti v té době vzbudily také některé necitlivé kroky centrálních a srbských orgánů dotýkající se národní hrdosti Slovinců. V r. 1985 se např. jednalo o výpad velkosrbsky orientovaného spisovatele Miodraga Bulatoviče, kterým ironizoval slovinské národní vědomí a slovinský jazyk. Ve Slovinsku to vyvolalo veliké pobouření. Podobný ohlas tu měl také soudní proces v r. 1988 se skupinou čtyř mladých Slovinců – mezi nimi byl také Janez Janša, pozdější slovinský ministr obrany – souzených za to, že zcizili tajné vojenské dokumenty a publikovali řadu článků kritizujících po-

měry v tehdejší jugoslávské armádě. Proces, který se konal v Lublani, byl veden srbsky.

Obě skupiny – slovinští reformní komunisté i nezávislí intelektuálové (tzv. bezpartijní opozice) – si byly zprvu poměrně blízké a do značné míry se i doplňovaly. Dokladem toho bylo např. jejich společné vystupování v l. 1987–88 proti Bělehradem prosazovaným centralistickým ústavním změnám (tzv. amandmajům), které měly omezit dosavadní pravomoce jednotlivých svazových republik a autonomních oblastí, poskytnutých jim ústavou SFRJ z r. 1974. Vzájemné oddálení obou proudů nastalo až později. Z hlediska politické diferenciaci byl ve Slovinsku zlomovým obdobím r. 1989.

* * *

11. ledna 1989 byl založen Slovinský demokratický svaz (*Slovenska demokratska zveza – SDZ*), první výrazně opoziční hnutí ve Slovinsku (politickou stranou se stalo až od června 1989), rekrutující se především z řad slovinských intelektuálů. Prvním předsedou se stal sociolog Dimitrij Rupel. Hlavním smyslem činnosti SDZ bylo postavit vedle dosavadních – podle názoru bezpartijní opozice nedostatečných – snah Kučanových reformních komunistů výrazně národní a na vyspělou západní Evropu se orientující politický program.

V Cankarově domě v Lublani se 27. února konalo shromáždění pod heslem „Za mír a soužití v Kosovu“ vyjadřující solidaritu Slovinců s tehdejšími snahami Kosova bránit se tlakům Bělehradu, který usiloval o omezení, resp. zrušení dosavadních pravomocí této autonomní oblasti. V Srbsku vyvolala akce Lublaně silné emotivní pobouření. Jeho důsledkem byly početné publicistické výpady proti Slovincům, což zpětně podpořilo další růst proticentralistických a protikomunistických nálad ve Slovinsku. Důsledkem proměňující se situace v této republice bylo mj. i vítězství mladého a do té doby v podstatě neznámého politika Janeza Drnovška – kandidáta Svazu socialistické mládeže Slovinska (*Zveza socialistične mladine Slovenije – ZSMS*) – v přímých volbách zástupce Slovinska do Předsednictva SFRJ, konaných na jaře 1989. Drnovšek zvítězil nad konzervativně orientovaným kandidátem ZKS Markem Bulcem a předsedou Předsednictva byl pak v období od května 1989 do května 1990.

V únoru 1989 se zároveň ustavil Sociálně demokratický svaz Slovinska (*Socialno demokratska zveza Slovenije – SDZS*), který již otevřeně vystoupil se svými aspiracemi stát se opoziční politickou stranou. Vlivnou politickou skupinou se sociální demokraté ve Slovinsku stali až ve druhé polovině r. 1989, kdy se do jejich čela postavil organizátorsky velice schopný Jože Pučnik, dlouholetý slovinský disident navrátilší se z emigrace v SRN. (V dalších měsících se ve Slovinsku objevila další občanská

sdužení a později i politické strany – hnutí slovinských zelených, strana křesťanských demokratů, rolnický svaz, strana slovinských liberálů, která vznikla transformací ZSMS, atd.)

8. května se konala v Lublani velká lidová manifestace organizovaná Svazem spisovatelů Slovinska a opozičními hnutími, na níž byla přijata „*Majniška deklaracija 1989*“ (název dokumentu evokoval národně emancipační manifest slovinských poslanců rakouskému parlamentu z května 1917 – tzv. Májovou deklaraci). Nová Májová deklarace reagovala na projevy averze vůči Slovinsku a Slovincům, jež se v té době objevovaly v Srbsku a Černé Hoře. Jejím cílem bylo podpořit a zdůraznit slovinskou svébytnost a nezávislost. V přijatém manifestu se mj. požadovalo: 1. Chceme žít v suverénním státě slovinského národa; 2. jako suverénní země budeme samostatně rozhodovat o svazcích s jugoslávskými a dalšími národy v rámci přeměněné Evropy.

27. září 1989 přijala slovinská skupština (parlament), kde měli stále výraznou většinu Kučanovi komunisté, významný soubor doplňků k republikové ústavě, posilujících sebezohodovací pravomoce republiky. Při této příležitosti se mj. také rozhodlo o odstoupení od principu vedoucí úlohy ZKS v republice a o legalizaci nově vzniklých politických stran ve Slovinsku. Zároveň bylo rozhodnuto, že na jaře příštího roku se ve Slovinsku uskuteční po více než padesáti letech znovu pluralitní parlamentní volby. Přijetím těchto dodatků nabralo Slovinsko zcela nový politický kurz a výrazně předběhlo ostatní republiky v rámci jugoslávské federace, kde se o podobných věcech teprve diskutovalo.

Slovinské kroky vyvolaly novou vlnu nevole v Bělehradě. Srbsko vyhlásilo hospodářský bojkot slovinského zboží. Na 1. prosinec 1989 byl naplánován nátlakový mítink asi 30–40 tisíc lidí (především Srbů z Kosova, Srbska a Černé Hory), kteří měli přijet do Lublaně, aby tu spolu s místními konzervativci manifestovali za odstoupení slovinského reformistického vedení. (Podobné mítinky pomohly v předchozích letech centrálním orgánům při odstraňování „příliš autonomisticky orientovaných politiků“ v Kosovu, Vojvodině a Černé Hoře.) ZKS v čele s Kučanem se tvrdě postavila proti připravované akci. Městské orgány v Lublani mítink zakázaly. Slovinští železničáři prohlásili, že příjezd „mítinkašů“ budou bojkotovat, obyvatelé jižního Štýrska byli dokonce připraveni stavět zátarasy na silnicích. Jednotný slovinský odpor nakonec způsobil, že srbské radikálové plánovaný mítink odvolali.

Koncem prosince uveřejnila své programové prohlášení nově ustavená koalice slovinských opozičních stran – *Demokratska opozicija Slovenije* (zkratka DEMOS). Do koalice nejprve vstoupila SDZ, sociální demokraté a křesťanští demokraté, později se k nim přidali ještě slovinští zelení, rolnický svaz a svaz živnostníků. Předsedou DEMOSu byl zvolen J. Pučnik. Ve svém programu koalice mj. požadovala: Vytvoření suverénního státu slovinského národa (buď samostatného, nebo v konfederaci s ostatními republikami), samostatnou vnitřní a zahraniční politiku Slovinska, vytvoření

systemu parlamentní demokracie a právního státu. Partneri se zároveň zavazovali ke vzájemné podpoře v nadcházejících parlamentních volbách.

V závěru roku opustil řady ZKS jeho dosavadní předseda M. Kučan. (Nahradil ho C. Ribičič.) Kučan oficiálně odůvodnil svůj odchod tím, že nechce být překážkou pro další transformační proces v zemi. Pozorovatelé se však shodovali v názoru, že ve skutečnosti si tím chtěl vylepšit svou pozici před nadcházejícími volbami předsedy Předsednictva (prezidenta) republiky.

20. ledna 1990 opustili slovinští komunisté pro názorové rozpory 14. (poslední) sjezd Svazu komunistů Jugoslávie, který se sešel v Bělehradě. Začátkem února se ZKS rozhodla, že se organizačně zcela osamostatní a přejmenuje na ZKS – Stranu demokratické obnovy (*ZKS – Stranka demokratske prenove, ZKS-SDP*). Podle prohlášení jejich vůdčích osobností se mělo toto seskupení napříště stát stranou sociálně demokratického typu.

7. března 1990 přijala slovinská skupština další doplňky k republikové ústavě. Z názvu republiky byl vypuštěn termín „socialistická“, dosavadní federativní uspořádání jugoslávského státu se navrhovalo změnit na konfederativní a zároveň se vyhlášovala hospodářská nezávislost Slovinska na svazovém centru. Posledně jmenovaný krok byl odůvodňován „ekonomickým zneužíváním Slovinska ze strany federace“. (Např. v r. 1989 vytvořili Slovinci, kteří představovali jen 8,4 % obyvatel společného státu a dostávali jen 15 % ze státních investic, 18,3 % společenského produktu Jugoslávie. Ze Slovinska pocházelo 25 % celojugoslávského exportu – co se týče konvertibilních trhů dokonce 30 % – a do rozpočtu federace přispělo Slovinsko 24 %. Většina těchto prostředků však po novém přerozdělení plynula do zaostalejších jižních oblastí SFRJ.)

Ve dnech 8. a 24. dubna 1990 se konaly ve Slovinsku první poválečné pluralitní parlamentní a prezidentské volby. Účastnilo se jich 16 různých politických uskupení a množství nezávislých kandidátů. Téměř všichni měli ve svém programu požadavek suverénního Slovinska. Navzájem se lišili jen v názoru, jakým způsobem a jak rychle této suverenity dosáhnout. Mezi jednotlivými stranami ve volbách nejlépe dopadla ZKS-SDP (přes 17 % hlasů). Konečným vítězem voleb se však stala koalice DEMOS – celkem 56 % hlasů. Do voleb o post předsedy Předsednictva republiky byli navrženi čtyři kandidáti. Do druhého kola postoupili M. Kučan a J. Pučnik. V duelu nakonec zvítězil Kučan s 58,5 %. Stalo se tak hlavně pro jeho silné osobní charisma a také proto, že většině slovinské společnosti byl v té době zřejmě bližší jeho umírněný reformní postoj než Pučnikův radikalismus.

V květnu byl ustaven nový republikový parlament, jehož předsedou se stal France Bučar (DEMOS). Sestavením nové slovinské vlády byl pověřen předseda křesťanských demokratů Lojze Peterle, jehož strana dostala ve volbách z jednotlivých koaličních partnerů nejvíce hlasů (13 %). Vládu tvořilo kromě zástupců DEMOSu také několik slovinských liberálů a dokonce i stoupenců ZKS-SDP (ti tu však byli nikoliv

za stranu, ale jen jako nezávislé osobnosti – odborníci). Širší charakter vlády přispěl v následujícím období k posílení společenského konsensu ve Slovinsku. Za hlavní podklad činnosti nové vlády byl přijat volební program DEMOSu.

2. července přijala slovinská skupština Deklaraci o suverenitě Republiky Slovinsko, v níž bylo mj. uvedeno, že svazové zákony budou ve Slovinsku nadále platit jen tehdy, nebudou-li v rozporu s republikovou ústavou a zákonodárstvím. Slovinsko zároveň (přes odpor Bělehradu) převzalo velení nad republikovou Teritoriální obranou – TO (pomocné vojenské sbory, domobrana). Nový slovinský ministr obrany Janez Janša plánoval dokonce vytvoření vlastní slovinské armády, byť značná část slovinské veřejnosti ještě před volbami podporovala myšlenku úplné demilitarizace republiky. (Rozpracovaný plán na vybudování jednotek slovinské armády předložil Janša skupštině v prosinci 1990.)

Na podzim r. 1990 byl v tisku publikován projekt konfederativní přeměny Jugoslávie, který společně vypracovaly výbory slovinského a chorvatského parlamentu. Slovinská politická špička se v té době intenzivně zajímala o názory vládnoucích skupin v ostatních jugoslávských republikách (resp. i o názory tamější opozice, zvláště v Srbsku) na klíčovou otázku, zda je vůbec možná ekonomická a společenská transformace Jugoslávie jako celku. Výsledky vzájemných jednání však mnoho optimismu nepřinášely. 26. října prohlásil J. Pučnik v interview pro lublaňský list *Delo* v reakci na tehdejší stále se zhoršující vztahy mezi Chorvaty a Srby (nepokoje v okolí dalmátského Kninu atd.) a na neúspěch svých konzultací se srbskou opozicí (konkrétně s Vukem Draškovičem, který tehdy zastával ostře velkosrbská stanoviska): „Mé motto je: Co nejdříve ven z Jugoslávie.“ (Viz noviny *Delo*, 26. 10. 1990, s. 2.)

10. listopadu 1990 se sešlo na zvláštní schůzi v Polčjah vedení DEMOSu. Zde rozhodlo, že k otázce slovinské samostatnosti bude vypsáno lidové hlasování – plebiscit. Očekávaného kladného výsledku hlasování chtěli slovinští politici předáci využít jako průkazného argumentu vůči svazovému centru i vůči zahraničí. Po jistých počátečních rozpacích a váhání ohledně radikálnosti tohoto kroku se k myšlence plebiscitu přidal také M. Kučan a zástupce Slovinska v Předsednictvu SFRJ J. Drnovšek. Silný vliv na výsledek plebiscitu mělo v té době mj. také prohlášení slovinské katolické církve, konkrétně arcibiskupa Šustara, který počátkem prosince vyzval slovinské katolíky, aby pozitivním hlasováním splnili svou křesťanskou a národní povinnost.

Plebiscit o samostatnosti a nezávislosti Slovinska se uskutečnil 23. prosince 1990. Pro samostatnost se v něm vyslovilo 88,5 % obyvatel (při 93,5 % účasti oprávněných voličů).

26. prosince vyhlásil slovinský parlament, že na základě lidového hlasování se Slovinsko stalo samostatným a nezávislým státem. Byla tím deklarována faktická suverenity Slovinska, ale neznamenalo to ještě přímé odtržení od Jugoslávie. Parlament přijal současně usnesení, v němž byla dána slovinským orgánům šestiměsíční lhůta

na to, aby se snažily dohodnout s ostatními republikami a svazovými institucemi nové uspořádání vzájemných vztahů. (Čelní slovinští politikové v té době ještě uvažovali o možnosti ustavení tržní a celní unie.) Na východě federace byl slovinský plebiscit přijat s velikou nevolí. Byl prezentován jako zrada jugoslávské myšlenky.

20. února 1991 byl přijat ve slovinské skupštině materiál zasláný ostatním republikovými parlamentům a ústředním svazovým orgánům, navrhuující vzájemnou dohodu o rozpojení dosavadní federace a o rozdělení všech aktiv a pasiv společného státu (*Rezolucija za sporazumno razdružitev*). Zároveň byl upraven článek 99 slovinské ústavy umožňující odpoutání Slovinska od Jugoslávie bez ohledu na názor ostatních republik, resp. federálních orgánů. O slovinském návrhu však diskutovali víceméně pouze v Záhřebu. Bělehrad a Titograd byly ostře proti.

V průběhu dalších měsíců však u slovinských politiků po prvotním nadšení viditelně narůstala skepse k možnosti snadného a rychlého prosazení samostatnosti. Nejen v Jugoslávii, ale téměř všude ve světě – včetně zemí ES a USA – se v té době totiž slovinští emisaři (Drnovšek, Bučar, ministr zahraničí Rupel ad.) setkávali s velmi chladným postojem k osamostatňovacím snahám Slovinska. V zahraničí jednoznačně převládala názor, že vhodnější by bylo udržení integrity Jugoslávie. Západ stále věřil v úspěch reforem posledního svazového premiéra Ante Markoviče. V důsledku nejisté situace došlo v DEMOSu k prvním vnitřním krizím a osobním střetům. Za myšlenku dokončit osamostatnění se v rámci koalice nadále stavěl J. Pučnik a spolu s ním především politici mladší – radikální – generace (Janša, Rupel, ministr vnitra Bavčar, ad.).

5. dubna se konala v Brdo u Kranje nová schůzka vedení DEMOSu. Zde bylo definitivně rozhodnuto dokončit razantním způsobem osamostaňovací proces. Na úrovni vlády byl ustaven koordinační štáb, který měl řídit všechny legislativní a organizační práce. L. Peterle dal vypracovat čtrnáctibodový plán hlavních osamostaňovacích kroků a operací. Parlament urychleně dokončil a přijal množství nutných nových zákonů (mj. zákon o slovinské národní bance a měně, o státním občanství Slovinské republiky, o cizincích, o cestovních dokladech, o přecházení slovinské státní hranice a její ochraně, o celní službě, o národní obraně ad.). Jugoslávskou federaci a okolní svět chtěli Slovinci postavit těmito kroky „před hotovou věc“.

Koncem měsíce navštívil Lublaň A. Markovič. Ještě jednou se tu pokoušel získat slovinské politiky pro myšlenku udržení jugoslávského společenství a pro podporu svých hospodářských reforem. Nabízel Slovincům nemalý podíl ze slibované zahraniční finanční pomoci. Ti však odmítli. (Stejný postoj zastával na jaře 1991 také M. Kučan na schůzkách šesti prezidentů jugoslávských republik, kde se řešil problém další státoprávní budoucnosti Jugoslávie. Kučan již nechtěl od myšlenky slovinské samostatnosti ustoupit.)

Na plné osamostatnění Slovinců připravovaly také místní sdělovací prostředky. V zemi v té době citelně rostla nejistota z budoucího vývoje a také animozita vůči

svazovému centru a jeho orgánům. Týkalo se to mj. i federální armády. Slovinsko např. odmítlo příkaz hlavního velení armády, aby slovinští rekruti nastoupili svou povinnou vojenskou službu u posádek v ostatních jugoslávských republikách. Tisk zároveň informoval o signálech přicházejících z Bělehradu, že centrum zvažuje užít federální armády k zmaření slovinských snah o osamostatnění. Při jedné z protiarzádních demonstrací před kasárnami federální armády (*Jugoslovenska narodna armija – JNA*) v Pekrah u Mariboru byl 23. května usmrčen vyjízdním vojenským vozidlem jeden slovinský civilista. Nacionální vášně mezi Slovinci v té době gradovaly.

V polovině června 1991 dala svazová vláda Slovinsku ultimátum, aby co nejdříve uhradilo federaci svůj dluh z celních poplatků a aby umožnilo dát na státní hranice opět svazovou celní službu. (Na Slovinců činilo silný nátlak i tehdejší Předsednictvo SFRJ, kde na sebe rozhodující vliv strhl tzv. srbský blok, představovaný konzervativními zástupci Srbska, Černé Hory, Vojvodiny a Kosova). Slovinsko ne-reagovalo.

21. června prohlásil A. Markovič na zasedání svazového parlamentu, že federální vláda bude všemi prostředky usilovat o to, aby zabránila přeměně vnitřních i vnějších hranic Jugoslávie.

V téže době se shodli političtí představitelé států ES, že neuznají nezávislost Slovinska a Chorvatska v případě, že se rozhodnou opustit jugoslávskou federaci, pokud nebudou vyčerpány všechny možnosti politického řešení problému.

25. června 1991, o den dříve než se původně očekávalo (s cílem předejít případnému zákroku federálních orgánů), vyhlásil slovinský parlament formou Deklarace o nezávislosti úplnou samostatnost Republiky Slovinsko. (Samostatnost vyhlásilo ve stejný den také Chorvatsko.)

Příštího dne se konaly v Lublani na náměstí Republiky oslavy vyhlášení slovinské samostatnosti. Federální vláda označila postup Slovinska a Chorvatska za nelegální a neplatný. Svazový parlament (bez slovinských a chorvatských zástupců) požádal vládu o zákrok armády s cílem „zajistit integritu jugoslávských hranic“.

* * *

27. června brzy ráno začala JNA obsazovat hraniční přechody s cizinou nacházející se na teritoriu Slovinska a řadu dalších důležitých bodů ve Slovinsku a v Chorvatsku. M. Kučan označil tento krok za útok vůči suverénnímu státu a vyzval slovinské obyvatelstvo k obraně republiky. Zásáhly jednotky slovinské TO pod vedením ministra Janši, kterým se podařilo blokádu kasáren a jednotlivých arzádních skupin silně paralyzovat postup JNA (přerušením dodávek elektřiny, vody, potravin, blokádu důležitých komunikací, ap.).

Od 28. června bylo do akce nasazeno i federální letectvo. Letadla JNA bombardovala řadu slovinských letišť, důležité dopravní spoje a také budovy televize a rozhlasu v Lublani. (Slovinský červený kříž přinesl později údaje o desetidenní válce ve Slovinsku. Podle nich zde zahynulo celkem 60 osob, z toho bylo 39 příslušníků JNA, 4 příslušníci slovinské TO, 2 milicionáři, 5 civilistů a 10 cizinců. Značný počet mrtvých cizinců byl způsoben tím, že boje probíhaly hlavně v okolí důležitých dopravních uzlů a na hraničních přechodech, navíc v době začínající turistické sezóny.) Zásah JNA byl původně plánován jako omezená operace, proto do ní také nebyly zapojeny elitní jednotky. Měl otestovat Slovince, nakolik vážně myslí své odhodlání úplně zprerhat své svazky s federací. JNA byla překvapena jejich rozhodným odporem. (Srov. ztráty jednotlivých stran.) Silový zásah federální armády se však přirozeně nemohl setkat se sympatiemi slovinského obyvatelstva. To, že se z bojů ve Slovinsku nestalo větší krvavé drama, bylo zásluhou rychlé intervence ze strany mezinárodního společenství, zvláště zemí ES.

Již 28. června vyslal Brusel do Slovinska tříčlennou misi (ministři zahraničí Nizozemí, Itálie a Lucemburska), která zde měla usilovat o okamžité dosažení příměří. 29. června přislíbili prezidenti Slovinska a Chorvatska pozastavit v zájmu zastavení bojů na 90 dnů platnost vyhlášených osamostatňovacích aktů obou republik.

4. července bylo prostřednictvím mise ES dosaženo dohody o zastavení palby ve Slovinsku a v dalších dnech začalo postupné stahování jednotek JNA ze slovinského území. Končila několikadenní válka o Slovinsko, která psychologicky zřejmě definitivně odloučila od Jugoslávie i případnou stále váhající část Slovinců. Zákrok federální armády tak vlastně slovinské osamostatňování nezastavil, ale paradoxně mu spíše nahrál.

Ve dnech 7. a 8. července 1991 probíhala na ostrovech Brioni jednání mezi zástupci ES a jugoslávskými představiteli (zástupci federace, Slovinska a Chorvatska) o mírovém způsobu urovnání jugoslávské krize. Byla tu dosažena kompromisní dohoda o kontrole hranic (vykonávat ji měly slovinské orgány, celní poplatky za tranzit a zboží měly však plynout federaci), o vzájemném odpoutání bojujících stran a o tříměsíčním moratoriu na pozdržení platnosti osamostatňovacích aktů a dále dohoda o rozmístění mezinárodních pozorovatelů v konfliktních oblastech.

18. července se při jednáních v Bělehradě JNA zavázala, že do tří měsíců definitivně stáhne své jednotky z území Slovinska. Z tohoto kroku šlo usuzovat, že nejvyšší jugoslávské vedení bylo již v té době odhodláno Slovinsko z jugoslávského svazku „propustit“ a soustředit se na uhájení svých pozic v ostatních jugoslávských republikách. (Poslední kontingent vojáků JNA opustil území Slovinska 25. října.)

8. října 1991 – po třech měsících prakticky bezvýsledného jednání o vyřešení jugoslávské krize – vyhlásilo Slovinsko (stejně jako Chorvatsko) znovu samostatnost a převzetí veškerých pravomocí na svém území. Okamžitě také zavedlo svou vlastní měnu (tolar) a rozvinulo intenzivní jednání s cílem dosáhnout mezinárodního uznání

samostatnosti své republiky. Ještě téhož dne navštívili M. Kučan a D. Rupel Bonn, kde se snažili zainteresovat německého kancléře H. Kohla pro uznání Slovinska. Slovinští politici přítomni již zcela otevřeně prohlašovali, že napříště neuvažují o žádném novém, byť i sebevolnějším institucionálním propojení s ostatními jugoslávskými republikami. Byli ochotni jednat nanejvýše o vytvoření zóny volného obchodu v této oblasti.

Začátkem listopadu vyhlásilo ES rozsáhlé obchodní sankce proti Jugoslávii (zákaz exportu ropy, zastavení dohody o spolupráci a obchodu, zákaz dovozu jugoslávského textilu atd.). Embargo postihlo všechny republiky jugoslávské federace, včetně Slovinska, které bylo v předchozím období výrazně proexportně orientováno. Byť bylo embargo po čase odvoláno (nadále zůstalo platit pouze pro Srbsko a Černou Horu), došlo ve Slovinsku k výraznému zhoršení hospodářské a sociální situace. Ta byla již předtím negativně poznamenána přerháním obchodních kontaktů s ostatními jugoslávskými republikami. (Na konci r. 1991 bylo např. ve Slovinsku 91 tisíc nezaměstnaných, tj. 9,4 % práceschopného obyvatelstva; průmyslová výroba byla o 11,2 % nižší než v r. 1990 – poklesla na úroveň r. 1977; výrazně se snížily platy – v r. 1990 činil průměrný plat ve Slovinsku 1400 DM, v r. 1991 jen 700 DM; naopak výrazně vzrostly ceny většiny zboží.)

Lépe se dařilo Slovinsku na mezinárodní scéně. S největším pochopením pro požadavek mezinárodního uznání svého státu se Slovinci setkali u vlád Německa, Rakouska a Itálie, které měly zájem na co nejrychlejší stabilizaci poměrů v blízkosti svých hranic. (Vedle toho je ke Slovinsku poutaly i úzké ekonomické vazby.) Zvlášť aktivní bylo v tomto směru Německo. 6. listopadu 1991 byl v Lublani otevřen německý konzulát, s ujištěním, že po mezinárodním uznání Slovinska bude okamžitě povýšen na velvyslanectví. Ostatní západoevropské státy, a také USA, zůstávaly však vůči samostatnému Slovinsku i nadále dosti zdrženlivé.

Zlomové období ve vztahu zemí ES ke Slovinsku a Chorvatsku nastalo na konci r. 1991. V té době převládl pod vlivem především německé diplomacie v západoevropském uskupení názor, že již nebude trvat na uchování politické integrity jugoslávského prostoru a že je třeba umožnit těm z jugoslávských republik, které se zavázaly uskutečňovat demokratické přeměny, samostatný státní vývoj. Německo v diskusích prohlašovalo, že je rozhodnuto uznat Slovinsko a Chorvatsko případně i samo, pokud by nedošlo v této otázce mezi státy západní Evropy ke konsensu. Tím vznikalo vážné nebezpečí, že oficiálně deklarovaný princip jednotné zahraniční politiky zemí Evropské unie (EU), nedávno odsouhlasený v Maastrichtu, skončí hned na počátku nepříjemným fiaskem.

16. prosince přijali ministři zemí EU v Bruselu dokument obsahující soubor kritérií, podle nichž měla být napříště posuzována právní a politická zralost států, které usilovaly o samostatnost. Žádosti o mezinárodní uznání měly jugoslávské republiky předložit do 23. prosince. Jejich oprávněnost měla poté přezkoumat speciální komise

EU (tzv. Badentierova komise). Do stanoveného termínu podaly žádost o uznání vedle Slovinska a Chorvatska také Makedonie a Bosna a Hercegovina.

23. prosince 1991 schválil slovinský parlament novou ústavu, která deklarovala Republiku Slovinsko jako samostatný a demokratický stát. Téhož dne oznámil do Lublaně německý prezident Richard von Weizsäcker, že SRN oficiálně uznává samostatnost Slovinska. Rozhodnutí o tom padlo v Bonnu už 19. prosince. Kabinet kancléře Kohla byl k tomuto kroku tlačěn nejen specifickými politickými a ekonomickými zájmy své země, ale také pod vlivem tehdejšího vývoje na německé vnitropolitické scéně. Vládní koalice byla kritizována opozičními stranami za hospodářské potíže spojené s rychlým připojením východoněmeckých spolkových zemí. Kongres kancléřovy CDU, zasedající právě krátce před Vánoci, požadoval po Kohlovi, aby se na atak opozice odpovědělo výrazným politickým úspěchem na mezinárodní scéně, který by demonstroval sílu a vliv znovusjednoceného Německa. Plně diplomatické styky se Slovinskem slíbili Němci navázat v polovině ledna 1992 – společně s ostatními členskými zeměmi EU.

15. ledna 1992 uznaly nezávislost Slovinska země EU a spolu s nimi ještě několik jiných evropských i mimoevropských států. Další země následovaly krátce poté (např. tehdejší ČSFR 5. února, Rusko 15. února, USA 7. dubna atd.). 15. ledna bylo zároveň v Lublani otevřeno první velvyslanectví cizího státu – ambasáda SRN. Brzy učinily tentýž krok také Rakousko a Itálie. S Římem však vznikl téměř okamžitě spor ohledně ochrany práv příslušníků slovinské menšiny v severovýchodní Itálii. Garance, které před lety Itálie v této otázce poskytla Jugoslávii, byly ve vztahu k samostatnému Slovinsku znovu zpochybněny.

Téměř současně došlo také k prvním větším rozporům mezi Slovinskem a Chorvatskem, byť se oba státy ještě donedávna politicky těsně podporovaly. (Problémy mezi nimi přineslo již zavedení slovinské národní měny tolaru, spor o další společné financování a užívání jaderné elektrárny v Kršku, o volný přístup Slovinska do mezinárodních vod v Terstském zálivu, resp. naopak o Chorvatskem požadovaný koridor přes slovinské území do Itálie aj.)

22. dubna odvolal slovinský parlament z postu premiéra L. Peterleho a novým ministerským předsedou zvolil ekonoma J. Drnovška z Liberálně demokratické strany (*Liberalno demokratska stranka – LDS*), který také sestavil novou vládu. Drnovškův kabinet vypracoval nový, radikálnější program transformace slovinské ekonomiky a poměrně brzy se mu podařilo stlačit úroveň inflace na 1,5 % měsíčně. Sociální problémy v zemi však přetrvávaly. Vláda byla nucena zvednout platy, v dalších sférách však zavedla přísné úsporné programy. Negativně na sociální situaci v té době působil mj. také stále stoupající počet běženců z válečných oblastí bývalé Jugoslávie, kteří chtěli nalézt ve Slovinsku útočiště. Na konci r. 1991 bylo v malém Slovinsku asi 22 tisíc běženců, koncem r. 1992 již téměř 70 tisíc – z velké části z Bosny a Hercegoviny.

O měsíc později bylo Slovinsko přijato do OSN.

6. prosince 1992 se konaly ve Slovinsku nové parlamentní a prezidentské volby. Mezi stranami zvítězila tentokrát LDS J. Drnovška (levý střed, dostala přes 20 % hlasů), která krátce nato opět sestavila slovinskou vládu. Prezidentem republiky byl znovu zvolen M. Kučan (63,8 % hlasů).

V průběhu let 1992 a 1993 se Slovinsko snažilo navázat užší ekonomické vazby se západoevropskými státy, zvláště s EU a také s Evropským sdružením volného obchodu (ESVO). Jeho úsilí o získání přidruženého členství k těmto organizacím však nepřinášelo úspěch. Slovinci se ponejvíce setkávali jen s nezávaznými sliby a s poukazováním na to, že nejprve musí být definitivně vyřešena otázka politického a především ekonomického nástupnictví po bývalé SFRJ. V r. 1993 navíc překvapilo prohlášení Itálie, že bude vetovat veškeré snahy Slovinska o získání statusu přidružené země EU, dokud nebudou vyřešeny majetkoprávní požadavky Italů, kteří po druhé světové válce opustili Jugoslávii (konkrétně oblast Istrie a Dalmácie) a jejichž majetek byl zabaven ve prospěch jugoslávského státu. Mj. i v souvislosti s tímto vývojem se Slovinsko začalo více zajímat o hospodářskou spolupráci se střeoevropskými zeměmi (např. v květnu 1993 jednal J. Drnovšek v Praze o vytvoření zóny volného obchodu mezi Slovinskem a Českou republikou) a později se také rozhodlo vstoupit do střeoevropského regionálního hospodářského seskupení CEFTA.

Problémy s Itálií se podařilo vyřešit až při jednání slovinského ministra zahraničí L. Peterleho s italským resortním kolegou A. Martinem v New Yorku v říjnu 1994. Na této schůzce byla dosažena předběžná dohoda, že slovinská strana upraví svou ústavu a uzná právo občanů ze zemí EU na nákup nemovitostí na svém území. Tím mělo dojít k odstranění vzájemného sporu ohledně restituce někdejšího majetku italských občanů zabaveného v Jugoslávii po druhé světové válce. Itálie za to přislíbila, že odstoupí od svého blokování připravované asociační dohody Slovinska s EU. (Asociační smlouva Slovinska s EU byla parafována 15. června 1995.)

* * *

Snahy Slovinců o prosazení národní emancipace se rozvíjely a stupňovaly přinejmenším již od přelomu 18. a 19. stol. Myšlenka o nutnosti státní samostatnosti se však mezi Slovinci mohla objevit v podstatě až na přelomu 80. a 90. let našeho století jako důsledek radikální proměny východní Evropy a především rozkladu komunistické Jugoslávie. Jestliže o státoprávním začlenění Slovinců do společného jugoslávského státu rozhodly v průběhu 20. stol. dvakrát především důvody národně obranné, umocněné sice fiktivní, přesto však působící tzv. jugoslávskou ideou, jejich nedávné osamostatňovací rozhodnutí bylo vyvoláno především motivy ekonomickými a poli-

tickými (hospodářským zaostáváním Jugoslávie, obavami o její další politický vývoj). Na konci 80. let 20. stol. poutaly národní zájmy Slovinci poprvé výrazněji k severozápadu, kde po druhé světové válce vznikly demokratické a ekonomicky prosperující státy, než k jihovýchodu – k politicky konzervativní, hospodářsky stagnující a národnostními spory znovu ohrožené Jugoslávii.

Je třeba říci, že Slovinsko bylo snad jedinou jugoslávskou republikou, která na své státní osamostatnění „měla“. Příznivým zeměpisným položením na severozápadě někdejší jugoslávské federace, relativně dobrým ekonomickým potenciálem, národnostní homogenitou svého obyvatelstva (90 % obyvatel republiky tvoří Slovinci), schopnostmi a rozhledem svých pragmatických politiků i příznivými mezinárodně-politickými okolnostmi. Při prosazování svých národních zájmů Slovinsko používalo metody cílevědomých postupných kroků, promyšlených a připravených často až do nejmenších detailů a své jugoslávské partnery i Evropu stavělo vždy v podstatě před hotovou věc. Slovinci také dokázali využít rozporů existujících mezi jednotlivými evropskými mocnostmi a účelově zužitkovat vlivu a podpory jim nakloněného Německa.

Ve snaze Slovinců využít svých relativně lepších podmínek k odpoutání se od Jugoslávie zmítané vnitřními konflikty, by mohl být snad spatřován i projev jejich určitého národního egoismu. Každý národ má však právo rozhodovat o svém osudu, zvláště usiluje-li o to demokratickými prostředky. Rozhodně nelze Slovincům vyčítat, že rozbili Jugoslávii. Jejich osamostatňovací snahy byly sice jedním z důležitých faktorů, které urychlily zánik poválečné jugoslávské federace, samy o sobě jej však nevyvolaly. Obdobné zájmy a cíle totiž měly, resp. k nim byly zostrující se situací dotlačeny, i další národy Jugoslávie (Chorvati, Muslimové, kosovští Albánci, Makedonci ad.). Odpovědnost za zánik Jugoslávie nelze přisuzovat samotnému Slovinsku (byť bylo v mnohém vždy o jeden krok před ostatními a svými osamostatňovacími snahami vyvolalo uvnitř jugoslávské federace do určité míry „efekt domina“), ale především přežilému politickému systému a oněm silám, které z různých politicko-mocenských a nacionálních důvodů bránily jeho přeměně a které nebyly schopny nalézt nový moderní smysl koexistence jihoslovanských národů. (V prvé řadě se to týká těch jugoslávských politiků, kteří se na přelomu 80. a 90. let tvrdě stavěli za velkosrbské, resp. též velkochorvatské zájmy.) Nermalou část viny za překotný a neregulovaný rozpad Jugoslávie nese i nejednotná politika západních zemí, které v kritické situaci neměly jasnou představu, jak vnitřně nesmírně komplikovaný jugoslávský problém principiálně řešit.

V současné době můžeme o Slovinsku prohlásit, že se fakticky stalo státem se „standardními politickými problémy“. Pokračuje zde proces ekonomické transformace, hospodářství se může vykázat relativně dobrými výsledky. (V přepočtu na jed-

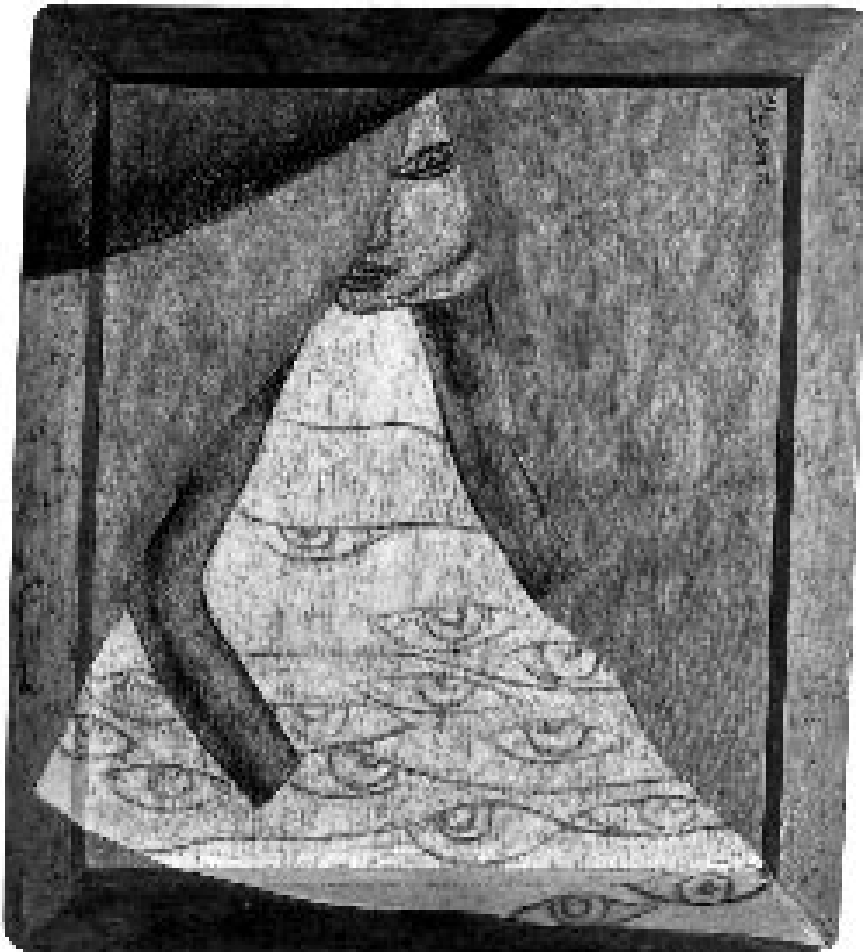
noho obyvatele má Slovinsko mezi střeoevropskými postkomunistickými zeměmi dokonce jedny z nejlepších výsledků.) Nejdůležitější skutečností pro Slovinci však je, že se jim během několika uplynulých let podařilo vyvázat se z krajně nejistého „jugoslávského“ prostoru.

LITERATURA (výběr)

- Božič, B.: Oris zgodovine Slovencev, Ljubljana 1980.
 Drnovšek, J.: Moja resnica. Jugoslavija 1989 – Slovenija 1991, Ljubljana 1996.
 Janša, J.: Premiki. Nastajanje in obramba slovenske države 1988–1992, Ljubljana 1992.
 Kardelj, E.: Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, Ljubljana 1957 (2. vyd.).
 Pirjevec, J.: Jugoslavija. Nastanak, razvoj ter razpad Karadjodjevičeve in Titove Jugoslavije (1918–1992), Koper 1995.
 Prunk, J.: Slovenski narodni vzpon. Narodna politika (1768–1992), Ljubljana 1992.
 Rapoša, K. (ed.): Dokumenti slovenstva, Ljubljana 1994.
 Rupel, D.: Slovenstvo kot politično prepričanje, Ljubljana 1992.
 Týž: Skrivnost države. Spomini na domače in zunanje zadeve 1989–1992, Ljubljana 1992.
 Vojna za Slovenijo, Ljubljana 1991.
 Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1979.
 Zlobec, C.: Slovenska samobitnost in pisatelj, Trst 1986.
 Žižek, S.: Jezik, ideologija, Slovenci, Ljubljana 1987.
 Dějiny Jugoslávie, Praha 1970.
 Pelikán, J. – Tejchman, M.: Dějiny Jugoslávie (1918–1991), Praha 1994.
 Pánek, J.: Slovinsko – tisíciletá cesta k samostatnosti, časopis Dějiny a současnost 13, 1991, č. 6, s. 43–49.

LADISLAV HLADKÝ (nar. 1958) vystudoval historii na současné FF MU v Brně. Působí v brněnské pobožce Historického ústavu AVČR. Je autorem knih Jugoslávská krize a její historické souvislosti (Praha, H&H 1993) a Bosna a Hercegovina. Historie nešťastné země (Brno, nakl. Doplněk 1996). Publikuje mj. ve Slovanském přehledu, Lidových novinách a Slovanských historických studiích.

DRAGO JANČAR / VOLÁNÍ A KAPKY

France Kralj, Smrt génia, 1921

Před dvaceti lety jsme na sebe volali z jednoho kopce na druhý.

Ty na druhých kopcích jsme ani pořádně neznali, vždyť jsme se ani nikdy neviděli. Nevěděli jsme, jaké mají obličej, co dělají ráno a večer, co jedí a co pijí, nevěděli jsme, jakou krajinu mají před očima, když se dívají na západ slunce. Nevěděli jsme, jak milují a nenávidí, jaké zlé a jaké pěkné sny je navštěvují po nocích. Byli jsme *osamělci* a málo jsme toho věděli jeden o druhém. Věděli jsme však, o těch z druhých kopců, že mají vzpřímenou chůzi a že se člověku dívají přímo do očí, ne tak úskočně, jako se dívali pronásledovatelé, a ne tak vlezle, jako se dívali vyšetřovatelé, když k tomu měli příležitost; dívali se nějak samozřejmě, samozřejmě přívětivě a samozřejmě odvážně. Protože jsme na sebe volali, znali jsme i jejich hlasy. Nebyl to křik ani šeptání. Ty jsme zapisovali do literatury, po nocích, při vytrvalých hodinách umění. Byla to volání sebevědomé vytrvalosti, také volání hněvu dolů do sebeuspokojeného, mlhavého údolí. Především však volání z jednoho kopce na druhý. O tom, že jsme ještě tady. Já jsem přišel tehdy, když už mnozí ochraptěli a zahalili se do mlčení. Tehdy přišlo takové jasné volání z idrijského konce.¹ I tam byli jacísi noví volači.

* * *

Před dvaceti lety jsem se seznámil s jedním rakouským spisovatelem a později se s ním občas přátelil. Tehdy jsem žil v Mariboru, on kousek za hranicí, v obci Leibnitz. Hodně jsme spolu mluvili o literatuře i o politice, dost anarchisticky, někdy se dívali skrz vinné výpary. Jeho dojímal osud jedné rakouské německy mluvící rodiny, která zůstala za hranicí, na slovinské straně. A ty děti nikdy nebudou mluvit německy...

Nechápal jsem, jaký problém tady rakouský spisovatel vidí... spisovatelův základní nástroj je přece jazyk... kterýkoli... Později jsem pochopil. Bylo to v Curychu, v jednom malém knihkupectví jsem náhodou vzal do rukou knihu svého rakouského přítele. Vytištěna byla v Hamburku. On žije kdesi mezi štyrským vinicemi, a knihu mu vydají v Hamburku a já ji najdu v malém knihkupectví v Curychu. Celý světadíl. Teď jsem pochopil, co chtěl říci. Se slovinštinou jsem tak říkajíc odříznut od tohoto světadílu.

Ale já jsem tehdy mohl volat jen ve slovinštině. Na druhý kopec a dovnitř do sebe. Slovinština a slovinstvo byly kosmem, který bylo třeba zachránit od záhuby a přimět

jak tvůrčím činům. Proto byla ta pouť dovnitř. Byl to čin z individualismu a pro individualismus. Koneckonců... Cankar ve Vídni, na počátku století, přesně chápe, oč jde. Se slovinštvím není od něho odříznut.

Letos jsem rakouského spisovatele opět potkal. Teď se na to dívá dočista jinak. Teď mu je líto, že ho, když žije tak blízko hranic, nenaučili slovinštině. Lidi z obou stran oběma jazykům. Multikulturalnost.

Přede mnou ovšem před dvaceti lety byla otázka, jak psát a mluvit v slovinštině samozřejmě, volně, žít domovem i světem. Když najednou s lehkostí odstraňujeme jazykové bariéry, když smíme zůstat u možnosti, že s literaturou ve svém jazyku putujeme do nitra jazykového a lidského světadílu a po jeho zeměpisných prostorách. Když naše světy díky překladům už nejsou *terrae incognitae* ani v tzv. velkých jazycích. Na konci století se vracíme na jeho začátek.

* * *

Po dvaceti letech už ne do Bělehradu, jako tenkrát jako redaktor studentského časopisu. Ale do Vídně. Do Vídně v těchto dnech počtvrté v tomto roce... loni dokonce desetkrát... za různými spisovatelskými a nakladatelskými a soukromými záležitostmi...

Obrat v životě... zůstal jsem uprostřed... nikdy nebudu naplno tady, nikdy nebudu moci zpět, protože tam, kde byla Jugoslávie a Slovinsko v ní, už nebude nic nebo to bude něco úplně jiného, rozhodně jen maličko anebo vůbec nic z toho, co poznamenalo můj život. ... Před dvaceti lety a po celou tu dobu.

Je mi líto této skutečnosti... ale je-li konec století návratem k tomu, co bylo na jeho začátku, k individualismu... Cankar ve Vídni – pak to má svůj smysl.

* * *

O dvacet let později je mnohem víc světla, jsou však i noční můry.

Noční můru sociálních bludů, nacionalismů a morálních zmatků ve východní Evropě dodatečně ztěžuje nejasné postavení spisovatelů a intelektuálů. Dokud jsme měli na jedné straně represivní systém a na druhé disidenty, vypadala věc jasná. Ale co teď, když jsou leckde v čele nacionalistických a populistických hnutí včerejší disidenti, když volají do zbraně včerejší pacifisti a když nacionální hnutí vedou včerejší internacionalisti?

V západní Evropě by se mohli divit trochu míň. To všechno už znají z předválečné zkušenosti, známé to je i z roku osmašedesát. Nacionalismy dnešní východní Evropy jsou, pravda, často propojeny s nesnesitelným populismem, otřepanými slogany pro

pragmatické politické použití, ale nebyla populismem i levicová hnutí? V této rovině se nedá vyřešit nic. Populistickou, levicovou kritikou populismu. Kritika bude třeba založit na něčem jiném. Zevnitř. Na pochopeném smyslu kulturních, politických a tvůrčích procesů. Nonšalantními gesty západních levičáků a jejich domácích napodobovatelů se nedokáže nic, zhola nic.

* * *

V době, kdy dělaly svou drobnou práci *kapky*, se nám vyjasnilo jedno. To, co dnes s velkým zájmem objevuje můj rakouský kolega. To, o čem žvaní od východu k západu kulturníci byrokrati se svým novým neokolumbovským objevem o multikulturalnosti. Ach, *multikulti*. My však už dávno máme jasno alespoň o tom, jaký je rozdíl mezi internacionalismem a kosmopolitismem. Internacionalista je bez vlasti a bez jazyka. V zájmu sjednocení sahá po všech, i násilných prostředcích, i po dnes levičácké demagogii. Kosmopolita má svou vlast. Kosmopolita má kosmos svého jazyka, kosmos své tvorby. Kosmopolita se snaží osvojit si co nejhlubší povědomí o jiných jazycích, o jiných tvůrčích výbojích. Kosmopolita je zvědavý spolutvůrce rozličností, pozorný nasloucháč svému i cizímu hlasu. Internacionalista je netečný popírač, hluchý posluchač, systematick glajchšaltování.

* * *

Letos mi György Konrád v Budapešti před publikem položil otázku: jak si představuju Evropu zítřka ve dvou extrémech, jaká je, krátce řečeno, moje pozitivní a negativní utopie? Nevzpomínám si přesně, co jsem odpověděl. Rozhodně něco o ostnatém drátě na hranicích... jak ho budou v Maďarsku znovu vyrábět a jak budou Češi odborníky na nová minová pole mezi národy a státy... Jak budou ministři zahraničí spolu mluvit o našich posledních knihách a ne o sférách zájmu... Dva dny nato jsme měli opět rozhovor před publikem, a to v Segedíně, poblíž srbské hranice. Tam povstal jeden vysoký, šedovlasý chlapík, emigrant ze Somboru. Jeho vpadlé tváře byly zarostlé rozdrbanou šedivou bradkou. Řekl, že četl můj text, v němž píšu, že Cankar dostal týden vězení. Byl obviněn z toho, že v jednom svém veřejném projevu „rušil monarchii“. Řekl jsem, že mě těší, že jedno z mých volání dorazilo až na vojvodinské roviny. Řekl, že i pro něj to bylo potěšení číst, ale že to četl ve vězení. Řekl jsem, že to už mě těší míň. Řekl, že dostal tři roky za to, že měl doma knižní edici z počátku století *Rakousko-uherská monarchie slovem a obrazem*. Byl obviněn z pokusu o restauraci monarchie.

A pomyslel jsem si, že jsem před těmi dvěma dny v Budapešti taky nemusel vtipkovat. Stačilo bývalo říct, že v Evropě zítřka se už nic takového nestane. Chlapík ze Somboru, který ze Srbska emigroval do Maďarska, by s tím byl zcela spokojen.

Ale... Mohu s tím být spokojen já? My všichni?

Před dvaceti lety, když jsme na sebe volali z jednoho kopce na druhý, bychom byli docela uklidnění, kdybychom věděli, že se na konci století vrátíme aspoň na jeho začátek. Teď víme, že se ani to nestane. Patrně budeme uprostřed všeobecného nového barbarství opět osamělci, každý na svém kopci. Víc nežli kdykoli předtím.

¹ Tento esej byl otištěn v revui Kaplje (Kapky) v městě Idriji, 1992.

přeložil František Benhart

DRAGO JANČAR (1948), ve světě nejznámější slovinský prozaik a dramatik, vynikající esejista. Do češtiny jsou přeloženy čtyři jeho hry, román Galejník (1978, č.1990) a výbor novel Pohled anděla (č. 1995). Připravuje se knižní výbor jeho esejů. Počítá se také s českým vydáním i jeho zatím posledního románu Uštěpačný chťič, vytěženého z autorových několika pobytů ve Spojených státech (1993).

MATJAŽ KMECL / O SLOVINSKÉM SEBEZABÍJENÍ

Slyšel jsem už o lidech, kteří sami skoncovali se svým životem; to jsou ti takzvaní písmáci; dosud se neoběsil žádný sedlák a ani o obilném klasu jsem ještě neslyšel, že by si sám sáhl na život.

Ivan Cankar

Když mi bylo pět nebo šest roků, zavedli mě jednoho dne do velikého kostela na kopci: právě ho znovu vymalovali, klenba nad oltářem byla zářivě modrá obloha, z níž svítilo nepočítaně hvězd, pod ní byly za lavice zastrčené nachově červené kourouhy: od nejmenších, které mohl i při větrném počasí v procesí nést jediný člověk, po ty obrovské na třech kulech, s nimiž měli co dělat tři silní a šikovní chlapíci. Nevím, jestli ta největší, na níž svatý Jiří ve dne v noci propichoval draka, nestála dokonce na čtyřech takových pěkně ohoblovaných rudých kulech, což si už žádalo celou posádku. Ať tak či onak, pro dětské oči, zvyklé na tvrdou horáckou chudobu, pro školáky, kteří ještě dlouho do zimy chodili do školy bosí, bylo té krásy až příliš. S otevřenými ústy jsem hleděl na hvězdy a modré moře na stropu, na statečného a vášnivého svatého Jiřího s drakem, na prozpěvování svaté Cecilie s andělky, na živě namalované, přímo plápolající evangelisty, apoštoly a trpitele ve vřelém oleji. V nose v té chvíli nebylo nic z doleňské vařené řípy a šlichty pro prasata, z usazeného kouře a připálených škvarků, v kostele vládly zasněžené vůně kadidla či aspoň smrkové směly, která tak pěkně voní, když ji hodíš na žeraviště. Kdyby v té chvíli ještě varhaník spustil nějakou slavnostní píseň a kostelník zatahl za provaz a shora se ozvaly všechny tři zvony, dalo by se od té velkoleposti na místě umíť.

Když jsem potom vyšel ven, zajímal mě kostel úplně jinak: připravil mi první zkušenost s nesouladem mezi zdáním a skutečností. Zvenčí neprozrazoval ve své špičaté šedivosti a hromotlucckosti nic z toho, co v sobě skrýval, ty barvy, vůně, ty světe, draky, hady, rajske ptáky a samozřejmě hvězdnaté nebe, tak neskutečně modré. Začal jsem si ho prohlížet, prošel jsem celý hřbitov. Hned za jeho zídou spadaly dolů strmé stráně, rozhled byl na všechny strany. Vítr z údolíček tam dole přinášel šumění lesů, Kum ve vsi mohutnosti a s oběma kostelíky působil dojmem bezpečí a jistoty. Hroby byly zarostlé, tu a tam se válela nanicovatá květina z vyšívaného krepového papíru, dávno dohořelá svíce – do listopadu bylo ještě daleko a lidé mají dost jiné práce než uklízet mezi hroby.

Úplně vzadu stál veliký dřevěný kříž, za zídou, na nejhezčí stráně, rostl vysoký shluk kopřiv a jiné zeleně. Nevzpomínám si, jak k tomu došlo, ale brzy nato jsem se

dozvěděl, že tady před lety zakopali oběšence. Zvedl ruku na svou vlastní boží podobu a tím se prohřešil proti Bohu a vyloučil se z lidského společenství, dopustil se hříchu, který nelze smazat. Pokání a lítost jsou věci živých, poslední možnost, kterou všemohoucí milost dává hříšné lidské bytosti. Když jsi mrtev, jsi vně všech možností, sebevraždou člověk Boha doslova přinutí, aby mu nemohl odpustit, a to je pro Boha příliš – proto nešťastníka odloží do kopřiv.

V první chvíli mi bylo toho chudáka líto, ale pak mě napadlo, že je vlastně tam o samotě líp. Tady se nebožtíci mačkají mezi plevelem a kamením a pozůstatky někdejších pohřbů, přes zeď není nikam vidět, ani na Kum, pořád se jenom dívat na hromosvod na kostelní věži a nikam jinam, a tam venku, mezi kopřivami, se dá rozhlížet přes jaro, léto a podzim, jak rychle běží čas, a poslouchat sama sebe a nepozorovaně se měnit ve věčné zapomenutí. Tak se ve mně u těch oběšencových kopřiv promíchaly dva pocity: strach před tak velkou svobodou v disponování sebou samým, že může se vším skoncovat, když to jinak nejde, a jakási přívětivost, pohodlí naprosté samoty, když všechny opustíš a jsi všemi opuštěn. Jaká lehkost smrti! Později, když jsem se v životě často setkával se slovinským sebezabíjením, s odporem i zoufalstvím živých nad ním, vždycky jsem se v duchu vrátil do tohoto dne svého šestého roku v podkumském kostele a na hřbitově za ním.

Anton Slodnjak, cholericý, ale mírný a moudrý člověk, nám svého času na semináři vykládal o předčasné smrti jednoho z největších mladoslavinských talentů, prvního redaktora Slovinského národa, dvoumetrového siláka a skvělého řečníka Antona Tomšiče. Profesorův obličej se přitom příznačně zachmuřil, když dodával, že kolem jeho smrti zůstalo „cosi temného“, což mohlo znamenat, že šlo o vraždu či sebevraždou. Po čase jsem se dozvěděl, že to bylo to druhé.

Profesor Jaro Dolar mi jednou později ten příběh vyprávěl dopodrobna. Mariborský advokát, politik a vlastenec Ferdinand Dominkuš, zámožný muž, který i do nedaleké kanceláře jezdil v kočáře s dvěma bělouši, měl krásnou a mladou manželku, která z dlouhé chvíle a z radosti ze života neuměla nic jiného než svádět mariborské mladé pány jednoho po druhém. Čím byli hezčí a urostlejší, tím raději si je dopřávala, mezi jinými i všechny manželovy koncipienty. Když zestárla a také asi trochu zhloupkla, sama ty věci roznášela po Mariboru. Do jejího „okruhu zájmu“ se brzy dostal i Tomšič, doleňský poctivec selského rodu, taková jemná duše, byt medvídek. Úplně šlehl, hlubokým citem i výčitkami svědomí. Přátelé o jeho trápení věděli. Levstik, jenž si rád utahoval z elementárních mužských slabostí, si hned vzpomněl na Jenkovu báseň o kocourovi, co milenku měl (u Tomšičů se po domácku říkalo „u Mačků“). To všechno dohromady bylo už na něj moc. Udělal, co udělal, vzal si život. Když už dost dlouho celý Maribor vrtěl hlavou nad nerozumným koncem devětatadvacetiletého nadějněho muže, kdosi prý Dominkušovi prozradil pravý důvod tohoto činu. Advokát se podivil, načež mávl rukou a řekl: „Chudák! A kvůli takové hlouposti!“

Starý profesor Slodnjak bral všechny takové věci elementárně, věřil na sny a na různé lidové pověry. Jeho podmařená tvář jako by byla výrazem lidového odmítavého vztahu k sebevrahům. Proč se např. s takovým rozhořčením, a přitom spíše stroze, vždycky mluví o Prešernových sebevražedných pokusech? Protože to připadá jako ošklivá skvrna na jeho slovinské fundamentální podobě?

29. března 1892 našli u vchodu na lublaňský hřbitov u svatého Kryštofa smrtelně zraněného Antona Kneze, známého hospodářského a kulturního pracovníka, poctivce, mecenáše. Nebyl ještě starý. Střelil se do spánku, „našli u něho tři dopisy, jeden matce, druhý nějaké dámě, třetí místnímu soudu“, informoval klerikální list Slovelec. Jen bezohledné politické rivalitě mezi klerikály a liberály lze připsat, že o této události víme, co víme. Knez byl liberál a ukázat na jeho čin znamenalo odhalit liberální „prohnilost“. Knez zanechal 30.000 zlatých, tj. asi sedm set průměrných učitelských platů, známé Knezově knihovně při Slovinské matici – později tu sumu pohltily války, krize a inflace, avšak ani takový „národní čin“ nemohl v očích veřejnosti odčinit hanbu sebevraždy, z níž se takto stalo politikum. Sebevraždy byly už tehdy poměrně časté, neprávem se tvrdí, že to je věc až tohoto století. Pravdou bude, že se takové činy různě tajily před statistikami, platila pro ně jakási morální cenzura, byla to přeče jen „ostuda“.

Před očima mi teď vyvstávají mladí, mnohdy genialitě blízcí, rozhodně mimořádně nadaní lidé, kteří si zvolili opuštěný kout s rozhledem a kopřivami jako místo svého posledního pobytu. Všechny jsem je měl rád, všichni – skoro je to až divné – se mi v paměti procházejí usměvaví, až rozmarní, hýřící vtípem a intelektuální vylehčeností. Mladý mimořádně básnický nadaný a citlivý M. P. při jedné příležitosti vyvolal můj velký údiv: na studentském večírku se pohyboval a tančil s takovým temperamentem a s takovou chutí a rovněž s takovou tělesnou dispozicí, že jsem musel vážně zapochybovat nad možností nějaké básnické introvertnosti, která je snad pro pravou uměleckou extázi nezbytná. Když jsem ho den nato zas viděl v těch brýlích jaksi bezmocného, plaše zvědavého, stydlivě vyzývavého, v té charakteristické podobě člověka, který příliš myslí na to, aby se ničeho nebál, ozval se ve mně nejasný, kdesi v hloubi usedlý soucit. Byla v něm patrně závist tváří v tvář takové životaplne eruptivnosti (jedna z jeho kratičkových, aforistických básní zní: *Žít! / krotce nebo krátce?*) a zároveň vědomí jakési skleslosti – vždyť to nemůže být nic lehkého nést ve své tělesné schránce tolik všeho možného; je to dokonce velmi troufalé, neboť obrovské vzdálenosti mezi náladami jsou současně vzdálenostmi pomíjivého lidského těla, v němž přebývá duch – ve chvíli nehlídané lehkomyšlnosti ho nemilosrdně roztrhají, skončují s ním. To se pak také stalo, ačkoli to nikdo nečekal, snad ani tento mladý básník sám.

Jednoho slunečného lednového dne jsem s cepínem a čtyřmi spáry na botách lezl po strmém, zledovatělém svahu na Bogatin. Nic zvláštního, kdyby led nebyl tvrdší

a tvrdší a přivázané spáry na nohou nejistější a nejistější. Stejně jsou nespolehlivé, snadno mohou z boty sklouznout, vzal jsem si je jen tak, počítal jsem, že cepín bude stačit. Záhy jsem se však cítil jako moucha na okenním skle. Strach se ve mně vzrůstal, byl jsem plný zmatku i lítosti nad vlastní lehkomyšlností: tak dlouho jsem se dral bezhlavě vzhůru, až se nedalo vpřed ani zpátky. Osud je trpělivý učitel, který snese leccos, leccaké provokace, ale někdy ztratí nervy a rozmáchně se proti lidské troufalosti, že je rázem vše vyřešeno. Stál jsem tam pěkně dlouho, tělo vypovědělo poslušnost všem příkazům, kolem chlad, ticho. Nakonec jsem se přece jen soustředil a přiměl nohy k pohybu. Stál jsem totiž na terénním ohybu, na jižním svahu byl tající sníh. I tak znamenal každý krok ruskou ruletu. A teď myslím na to, že kdyby tam namísto filistra, jaký jsem já, stál mladý nerozvážlivec – co by se asi stalo? Kdyby do nekonečného ticha ohlašovaly varhany a trubky nesnesitelnost bytí? Něco takového se někomu z nás stane jednou, dvakrát v životě, také třeba nikdy, ale někomu může osud uložit, aby svůj život odžil vůbec v tak drtivé nesnesitelnosti.

Na druhé straně, daleko od takovéto eruptivnosti chvíle, se zdá neuvěřitelné, s jakou přesností se mnozí z lidí připravují na poslední neodvolatelnost. Ani nemusí psát dopisy na rozloučenou, postarají se jen o činy, které u příbuzných, přátel a známých vyvolají úžas, nelibost i pocity hrozivě tajemnosti, vedou k dohadům, jež se zpravidla vážou k otázce „proč“? Lidský rozum si nejčastěji vypomůže pocity nešťastnosti, v nichž převažuje žena, jednoduše a banálně. Připomněli se mi teď dva spolužáci, rozumově mimořádní, duchovně odvážní, jemní lidé. Oba skoncovali se životem ve svých nejlepších letech.

P. B., jak vyprávěli jeho přátelé, se podruhé oženil s krásnou dcerou zámožných rodičů. Zpočátku bylo všechno v pořádku, později mu začalo docházet, jak málo porozumění mají její otec a matka pro jeho povolání, pro jeho intelektuální exkurzionismus, pro notorické duchovní bohémství, pro jeho typ hudby (který se točil kolem Mahlera), pro jeho zájmy a jeho systém hodnot. Když pak vyhlásil i cit, vytanula před ním klasická otázka: Ubi via? Kam cesta? – Celou noc proseděl na krásné zahradě, poslouchal Beethovenovu hudbu a psal dopisy na rozloučenou; ráno, když tchán vytáhl roletu, visel na stromě před oknem – neodvolatelně odeslý. Symboliku není třeba vykládat. Podle lidí to prý udělal kvůli ženě, ale tyto věci nejsou tak jednoduché. Kartuziánské bratří, jeho přátelé, Bohu zamlčeli jeho poslední hříchy a pohřbili ho u podgorjanského kostelíka a odtamtud teď poslouchá vesmír a šumění dolejších lesů.

B. W. byl téhož rodu. Oženil se se svědomitou a hodnou ženou. Svůj nemalý literární talent však nedokázal uskutečnit ve stejně dobrém literárním textu. V souladu se svým cholerickým temperamentem přímo šlel snahou, mořil své voltairovské tělo, aby se mu to povedlo. Ale nepovedlo se mu to – vypadalo to, jako by v nejcitlivějším tvůrčím okamžiku ztratil půdu pod nohama a zvedlo ho to do jakéhosi obrovského chaosu asociací, geniálních záblesků, vášnivých slovních erupcí bez vzájemné

propojenosti. Zřejmě si toto neštěstí uvědomoval nebo ho aspoň podvědomě tušil, proto se bál výšek, stůj co stůj se táhl k zemi, proto vyskakoval oknem, lámal si ruce a nohy, a nakonec skočil naposledy. Lidé se dohadovali, co vlastně bylo mezi ním a jeho ženou, ale symbolika konce, který si zvolil, byla jasným výrazem jeho duchovního života, dohadování bylo zbytečné.

L. F. jsem si velice vážil. Vyznačoval ho přirozený aristokratismus, o jaký se mnozí celý život marně snaží. Sám jeho zjev už byl takový, jeho způsob práce a přemýšlení, jeho duchovní uspořádanost a mimořádná morálnost, bledý, štíhlý obličej, oči, jež vyzařovaly smutek, zvědavost i jakousi dětskost. Velká citlivost vůči všemu, co ho obklopovalo, o čem přemýšlel a co dělal, ho nepozorovaně vedla k okamžiku, s nímž se musel vyrovnat. Měl už hodně přes Sokratova léta, klidně všechno promyslel, napsal zprávu na rozloučenou, zařídil, co měl zaříditi, nechtěl za sebou nechat nepořádek, a pak se vypravil na druhou stranu hřbitovní zdi. Když jsme se o tom dozvěděli, shledávali jsme důvody k tomu kroku. Já jsem si vzpomněl na nedávnou schůzi výboru a komisí pro udělování Prešernových cen – v komisí jsme navrhli Kavčičovu knihu Protokol, ale výbor vzhledem k politickým intervencím náš návrh zamítl. L. F. byl v tom výboru a na společné schůzi jsem nemohl pochopit, že při všem věhlasu, který ho provázel, zdůvodňoval zamítnutí návrhu. Pustil jsem si tehdy pusku na špacír, a on se na mě stále upřeně díval, jako by mi chtěl říci: Život, kamaráde, není tak jednoduchý, jak bys nás rád přesvědčil ve své upovídánosti, ani tak bez poskvrnky a bolesti. Tys nestál před namířenými puškami, tebou to necloumalo od jedné nešťastné nehody k druhé a spoustu věcí si vůbec nepřipouštíš. Možná máš pravdu. – Takový tedy zůstává v mé paměti.

Zvířata nevědí nic o sebezabíjení. U sebevražedných velryb jde o selhání orientačních schopností těla, kamzíci se zabíjejí špatně odhadnutými skoky – jediné pes snad ve velmi vzácných případech zahyne na pánově hrobě ze smutku a věrnosti, tedy z jakési primární transcendentnosti, z přenosu vegetativního existování na beztělesnost a bezgenitálnost, jak by řekli Freud a Lacan. Tělo se svou povahou smrti brání, neboť je jako celek vytvořeno proti ní. Musí to být cosi mnohem, mnohem silnějšího, aby ho přesto udolalo: mnohem silnější bytost či něco, co je v těle samém a řídí ho: to, čemu říkáme abstraktně duch. Čím je duchovnost rozvinutější, tím úplnější vládu má nad tělem a tím snáz si ho podrobí. Zvíře nezná antikoncepci, podřizuje se výlučně tělesnosti a nezajímají ho následky. Je tělesně nepředvídaté. Duch předvídá, protože řídí, a protože je předmětem jeho řízení hlavně tělo, nutně vždy narazí na jeho nevyhnutelný konec, smrt. Odtud jsou podle lidských představ dvě možnosti: buď spolu s tělem navždy zahyne i duch v něm, nebo duch začne žít osamostatněným, mimofyzickým životem. Duch je nesporně transcendence těla. Čím je činorodější, čím víc útočí na hádanku těla, tím víc se přenáší do ontologického smyslu. Otázka života a existence už není jen otázkou životního prostoru, výživy a rozmnožování, jak to podle Darwina a Freuda platí pro přírodu, nýbrž otázkou smyslu – kte-

rý by měl se smrtí těla zanikat, nebo se osamostatňovat. Proto patrně Freudova hypotéza o pudu po smrti, který by měl vyrovnávat pud po rozmnožování, platí jen pro člověka, a to ještě ne pro elementárního. Statistika hovoří o tom, že sebezabíjení není věc prvotních národů a civilizací – ty zabíjejí. O „Kraňcích“ jedna novinářka při průzkumu sebevraždy ve Slovinsku napsala, že v předešlých staletích více zabíjeli jiné než sebe a že toto století tento zvyk obrátilo. Snad byli Slovinci v minulých staletích opravdu primitivnější, ovšem vysoká úroveň je prokázána jako kontinuita aspoň už od 16. století, takže lze zapochybovat o platnosti tezí o novodobém rychlém vzrůstu tendencí k sebezabíjení.

S tělem tedy může skoncovat jen jiné tělo nebo duch.

Stane-li se sebezabíjení národním rysem, je to tedy ve značné míře důsledek mimořádně silného vnitřního života, zabývání se smyslem, transcendence z vegetování v duchovnost, přesahování automatismu bytí, tedy hluboké a ušlechtilé civilizační hybné síly. Kulturních, historických, tělesných i jiných důvodů pro takový zvlněný život jsme vždycky měli dost a dost. Freudovské libido se u nás neuskutečňovalo vojensky, útočně, dobytelsky elementárně zvenčí, a proto svou energii usměrňovalo dovnitř, k duchovnosti a umění, a tím také ke střetání s vlastním tělem. Tak stojím před chmurně veselou, vtípnou, tázající se i zoufající armádou slovinských sebevrahů plný hrůzy a – budiž mi odpuštěno – zároveň určité hrdosti. Jsou tragickým a přesto monumentálním památkem a důkazem velké vnitřní síly malého těla.

Když si Ivan Hribar, známý lublaňský starosta, ve svých zasloužilých a i na ne-može bohatých devadesátých letech roku 1941 oblékl slavnostní černé šaty a potom bílý, hrdý a jemný odkračel v smrt, do lublaňské řeky, a to na protest proti okupaci své vlasti, protože neviděl žádnou jinou možnost odporu proti nové dějinné křivdě na svém národu, předvedl tím v mnohém symbolicky podstatu slovinského sebezabíjení z té druhé, „nehanbivé“ strany. Kolik podobných případů bylo mezi prostými lidmi v partyzánských oddílech a v koncentracích – všichni byli v situaci, kdy nemohli naplnit smysl svého života jinak než likvidací vlastního těla. Za svými životy napsali vykřičník.

Ne, za nikoho z těchto mých známých i neznámých přátel se nestydím. Cítím smutek, cítím i vinu; kdybych mohl, vrátil bych jim život, šel bych s nimi do nejkrásnějších kopců, do slunečných podzimních lesů, pod jarní vodopády, kolem samé kvítí, a snažil bych se je přesvědčit, že se s tělem dá žít i v přátelství. Říkal bych jim, že sebezabíjení sice je intelektuální záležitost, ale současně i znamení katastrofálně malé sebedůvěry, a především že je to čin jednorázový, obrovské zjednodušení v řízení sebe samého. Tavčarovou metaforou: z vlastní vůle uschneme v list, který vítr utrhne z větve a odnese bůhvíkam.

Dívám se svými dětskýma očima z oněch chvil za podkumskou hřbitovní zdí, uprostřed plevele a svobody, zavrženosti a volnosti, větrných tahů a lahodivé samoty – od Tomšiče a Kneze z dávných, dávných let po mladé básníky a vzdělance těchto

dní – a je mi jako tenkrát v podkumském kostele. Co o nich víme? Jaká pravda je za jejich nám známou podobou? Jaké právo máme si o nich to či ono myslet? Osud jim přičkl břímě a s ním i plodnost slovinskosti.

přeložil František Benhart

MATJAŽ KMECL (1934), literární vědec, dramatik a esejista. Nadšený milovník přírody a zejména hor, horských túr, o nichž poutavě píše, např. v knize S přáteli pod modřínou (1978). Vydal mj. příručku Malá literární teorie (1976) a několik literárně historických monografií. Jeho kniha Slovinské postní úvahy (1987) shrnuje některé jeho eseje se širší společenskou problematikou.

FRANTIŠEK BENHART / VZPOMÍNKA NA ISTRII

France Kralj, Magdalena, 1921

Nevím odkdy, skoro bych řekl, že snad odjakživa, mě přitahují *marginalia*, věci, krajiny, jevy, které existují na okraji lidské zkušenosti. Abych zůstal u krajin. I moje chození po slovinských krajích vykazuje až podezřelou tendenci k okrajům. Kolikrát člověku ani není jasné, co všechno okraje mohou být. Řekněme slovinské moře: viděl jsem ho poprvé v říjnu 1956, když jsem přijel autobusem z Lublaně do Portorože. (To bylo mé druhé setkání s mořem. První se událo deset let předtím, když jsem jako mladý stipendista tehdejší československé vlády poprvé navštívil Jugoslávii – na moře jsem se mohl jet podívat cestou zpět z Lublaně do Sušaku u Rjeki, to bylo tehdy nejbliž. O tom „zářivém dni“ prvního příchodu do Slovinska vyprávím jinde.)

Já vím, řeknete: zebou ho nohy v té chladné Praze, a tak si vzpomíná na moře. Ale není to tak. Právě vám, co si myslíte, že Istrie je jenom moře, bych rád řekl, že jste na omylu. Sám jsem si to taky dost dlouho myslel. Slovinsko, malá zemička, ale má leccos záviděníhodného: můžeš se koupat v jeho moři, a sotva dvě hodinky nato se už klidně rítíš na lyžích někde ve slovinských horách. Lyže jsem ve Slovinsku na nohou nikdy neměl, v zimě jsem se tu vůbec ocitl poprvé teprve před několika lety, a to v únoru, a sníh tehdy jako naschvál žádný nebyl, aspoň v okolí Lublaně. (Na kopci Rožniku něco špinavého ve stinných příkopech.) Slovinské moře jsem ovšem – abych nedělal hanbu českému národu – vychutnával mnohokrát.

Poprvé jsem sem přijel na podzim 1956. Autobus z Lublaně do Portorože, v něm za srdce chytající rozhlasový pořad národních písní v neodolatelné kombinaci s poprvé vnímanou krajinou slovinského Přímoří: k slzám dojemné. Hotel Helios v Portoroži – ještě nedávno stál ve vší své stařeckosti nedaleko autobusového nádraží. V recepci chtějí můj pas. Nemám, zůstal zapomenut v lublaňském hotelu Union. A tak jsem se, poprvé a naposled, ocitl na stanici slovinské „milice“. Podezřelý. Proč jsem přijel do Portorože (na koupání to už dávno není). Odkud. Z Lublaně. Koho tam znám. Uvádím své známé, slovinské spisovatele a redaktory. Protože znám i jejich adresy, uvádím z jakési pomínuté pořádkumilovnosti i ty. Anton Ingolič, Pleteršnikova 13, Božidar Borko, Levstikova 1, Ivan Potrč, Reslova 11. Atd. Ještě podezřelejší. Teprve teď vidím, že to už není žádná sranda, a až v té chvíli si vzpomenu, že jsem psal z Lublaně do Portorože spisovateli Cirilu Kosmačovi, že přijedu a že ho navštívím. Hned mu volají, ačkoli je už dost pokročilá noc. Kosmač mě zachrání: Benhart, no ovšem, tady mám od něho lístek, píše mi, že přijede. Klidně ho nechte v hotelu přespat. Nechali, omluvili se, ale zároveň mi doporučili, abych nenechával svůj pas

v lublaňském hotelu, zvláště když cestuju do příhraničních míst. Samozřejmě tehdy byla Portorož příhraniční místo – moře je taky hranice.

Že slovinská Istriie není jen moře, na to mě upozornil právě Ciril Kosmač, ovšem že ne hned tenkrát při mé první návštěvě, bylo to až někdy v šedesátých letech, vřdyť jsme se vídali častěji – v jeho Portoroži, v Lublani i v Praze. Slovinská Istriie je maličká, zhruba jedna devítina celého poloostrova. Místa na pobřeží znají prakticky všude po Evropě: Ankarán, Koper, Izola, Piran, Portorož. Místa v kopcích na jih či na východ od nich, od moře vzdálená pár nebo nanejvýš něco přes dvacet kilometrů, neznají mnohdy ani Slovinci, sám jsem se o tom přesvědčil. Co takhle se tam tedy teď se mnou vydat?

Kopce, kopečky, pro něž zdola od moře spatříte pramálo těch míst tam nahoře s tolika skrytými krásami, mezi kopci se vinou hluboko zaříznutá údolíčka: to jsou Šavrinské kopce, které na severovýchodě přecházejí strmě v úbočí Podgorského krasu. Zdálo by se, že se zdejší lidem nežije špatně – alespoň ve srovnání s minulými časy, kdy odtud vesničanky chodily v létě v zimě několik hodin pěšky do Terstu na trh, kde prodávaly vejce, jak o těchto „jajčaricích“ krásně vypráví Marjan Tomšič ve své knize Šavrinky. Jednou jsme jeli autem od Portorože pořád na východ, dokud to šlo, a tak jsme se dostali do vesničky Trsek – mysli-li jsme, že tu je nejen konec silničky, ale i konec světa, a jak jsme byli překvapeni: v domě, do kterého nás pozvali, když jsme před nimi zastavili, abychom obrátili, jsme viděli obrovskou mrazicí skříň, plnou masa a zeleniny, a přes ulici nám ukázali rozestavěný veliký dům, jejich budoucí domov. (Dvanáct let později, koncem léta 1995, jsme tam přijeli se Slovinskou televizí, která zrovna natáčela můj filmový portrét: ten nový dům přes cestu už dávno stojí, je velký, ale pro rozrostlou rodinu prý by mohl být ještě o něco větší.)

To byla jedna, příjemná, zkušenost. Ale celkově pro ty vesničky slovinského přímořského zázemí platí jiný, opačný, neveselý trend – lidé se odtud vystěhovávají. Není to jako kdysi útěk za chlebem, ale, dalo by se snad říct, za chlebem co možná bez kůrky. V mnoha vsích je opuštěna až polovina chalup, některé osady jsou úplně prázdné, leckde není žádná mládež, domů přicházejí jen na návštěvu. I školy namnoze zejí prázdnotou, například ve vsi Padna jižně od Izoly přeměnili školní budovu na kulturní dům, kterému dal jméno Božidar Jakac, podle známého malíře, jenž zde prožil několik dětských let. V některých obcích postavili nové kulturní domy, ale i ty většinou berou zasvě. Avšak to jsou moje dojmy spíš z dřívějších let, sám doufám, že se život v těchto pozoruhodných končinách zmátá a postaví na nohy, byť třeba bez kulturních domů.

Ve dne je v těchto vsích na sever od říčky Dragonji až příliš velký klid a ticho. Kvečeru úzké kamenité uličky přece jen trochu ožijí. Vráti se totiž ti, co každé ráno spíchájí za prací do přímořských letovisek. Ve vzduchu je hned cítit životodárnou slanou chuť moře. Je krásné naslouchat, jak v těchto chvílích začnou tato nahlučená kamenná hnízdečka dýchat, jak se rozvlní ve směsici zvuků lidských, oslích a kdoví

jakých ještě. V Krkavčích, které patří k nejsvráznějším vesnicím celé Istriie, se může stát, že se i v pracovních dnech přidá k těmto tradičním podvečerním hlasům navíc pobožný zpěv z renovovaného kostelíka – farníci mají samozřejmě naspěch, a tak dojedou svými neledasjakými automobily až ke vchodu do kostela, aniž by na chvíličku podlehl strachu ze všude číhajícího nebezpečí příliš úzkých průjezdů a dojezdů.

Ale ani pastva pro oči by vám neměla ujít. Ačkoli je navečer, navštivte v Krkavčích starý, maličký hřbitov a podívejte se přes jeho nízkou zídku do hlubokého, strmého údolí Dragonje pod sebou. Na ten pohled nezapomenete. A v Koštaborně, od Krkavčí dál k východu, si už sami bez obtíží najdete několik míst s krásným rozhledem, kde by domácí lidé mohli vybírat pár drobných za senzace, jež se tu – opět vysoko nad údolím této kouzelné hraniční říčky – nabízejí užaslým zrakům. Kdo z těch, co přezkušují nosnost portorožských nebo izolských slaných vod, vůbec tuší, že se tu tak blizoučko skrývá tak nemořský a nemořsky do sebe, do svých tajemství pohroužený svět! Jako by z dávných, pradávných dob zůstal třet až do dnešních dní. Se vším, s architekturou kostelíků, uliček a kozích stezek, s více než dva tisíce let starými kameny, které možná mají něco společného s dávným falickým kultem, možná nám mají vyřídít nějaký vzkaz od někdejšího boha slunce – ale jaký?

Jedte dál, do istrijského večera, který se tu nepozorovaně rozhostil, a zastavte se cestou do Šmarji, největší obce tohoto kraje (za války vypálené jako dalších pět vsí v blízkém okolí), právě tam, kde vás to zastaví samo: z jednoho ohybu silnice spatříte zničežnic daleko pod sebou – a za chuchvalci mlhy dole v údolí – tisíce světél města Koprú, aniž se vám podaří rozeznat, co je světlo a co jeho odraz na tichém moři. Tento silniční ohyb, řekl bych, pravděpodobně patří mezi nejdokonalejší a nejbezprostřednější svorníky uplynulých časů a přítomnosti.

Pro ty, kteří budou ochotni poslechnout mou radu a zabočí od moře do nitra slovinské Istriie, bude připraven největší zážitek teprve na konci. Vypraví-li se z historií poznamenané vsi Marezige směrem k východu, čeká je nemálo klikatá silnice, navíc i trochu nudná, neboť borovice, keře a skály se postaraly o to, aby tu nebyl skoro žádný rozhled. Když však minete Kubed – po domácku Čubed podle velikých kamenných mís, kterým se tu říká čuby – a v těsném sousedství v tichu odpočívající staré olivové háje, bude jen třeba zahnout vpravo na ještě užší cestu, a vaše trpělivost bude bohatě odměněna: Hrastovlje! Prastará vesnička, například místní hostinec prý čítá víc než půl tisíciletí. Ten ovšem není naším cílem – sem přijíždí davy turistů prohlédnout si zblízka vzácný kostelík svatě Trojice: stojí na kamenitém kopečku trochu nad vsí, ani krkavčtí farníci by se autem nedostali až úplně k němu. Dlouho jsme se obdivovali tomuto hrdému románskému kostelíku, kamennému, navenek bez omítky, obehnanému kolem dokola vysokou zdí s kulatými věžemi ve dvou protilehlých rozích, z dob tureckých nájezdů, považovanému za nejčistší památník istrijské stavební kultury. Uvnitř jsme se nemohli odtrhnout zejména od nádherných fresek, které ke konci 15. století vytvořil Ivan z Kastava a na nichž mimo jiné zpodobil vy-

hnání z ráje, vznik světa a tanec mrtvol, to vše velmi osobitým způsobem. Odhaleny byly tyto fresky až roku 1949.

Pokračujete-li z Hrastovljí k hlavní silnici na Lublaň, vyplatí se vám ještě jedna, menší, odbočka vpravo: tam vás čeká rovněž milá hospůdka, vy se však dejte vpravo podél říčky Rižany až k jejímu prameni, ten se jmenuje Zvroček – tam vyvěrá obrovskou silou z podzemí voda, která se už pod Hrastovlji, dva kilometry nahoru od Zvročku, předem ohlašuje ve vodní jeskyni a vyvěrače a potom uspokojuje žíznivá hrdla obyvatel Kopru a širokého okolí. V blízkosti Zvročku stojí na trávníku starý kostelíček Panny Marie, který pamatuje středověké trhy na tomto místě. Takřka na každém kroku tu narazíte na nějakou připomínku toho, co se zde kdysi odehrávalo. Ve vsi Rižana je dobře si uvědomit, že tu některé domy mají už přes šest set roků, a nežli budete mít za sebou serpentiny ke vsi Črni kal, mrkněte na chvíli vlevo, tam, kam ukazuje směrovka Osp: tady tudy chodily na terstský trh ty Šavrinky s vejci, která skupovávaly i daleko v chorvatských istrijských vsích...

Ale vraťme se ještě do Hrastovljí. Ves se usadila těsně pod srázným úbočím Podgorského krasu. Výškový rozdíl od údolí Rižany je asi tři sta padesát metrů. Železniční trať z Kopru, kterou postavili roku 1957, vede vzhůru v blízkosti Hrastovljí ke vsi Dol, kolem ní se obrací do opačného směru a deset kilometrů šplhá tři sta metrů výš na podgorskou rovinku, vede skrz Zanigrad s kostelíkem, jenž se také pyšní pěknými freskami, kolem Podpečí, nejvýš visící vísky na tomto závratném srázu, u Črného kalu se přiblíží k lublaňské silnici a u Črnotičí, hovějících si v závětví, se konečně udýchaně probije na práh jiného světa, spíš horského a výrazně krasového. Vypadá to skoro tak, že horizontály přejímají v tomto koutku světa funkci vertikál a obráceně. K tomu si ještě musíme přimyslet typické krasové jevy, jeskyně, rokliny, krasová pole, vodní prohlubně – jaké mají například v Movraži: dvě estavely hned pohlcejí, hned chrlí vodu, a co se tam ještě děje za divy. Voda, voda. Jako na Sežanském krasu mají přítom i tady potíže s vodou. Pro přímořská města se našlo – bytí ne jednou provždy – řešení v prameni Zvročku už před poslední válkou, ale v letech sucha se stává voda i tady vzácností, a ve výše položených místech se lidé musí mnohdy spokojit s nachytanou dešťovou vodou.

Kdybych se jednou zase musel loučit se slovinskou Istrií – a možná že nejenom s ní –, nevracel bych se k moři, vrátil bych se k té myšlené hranici Istriie, ke vzdušné čáře Terst – Opatija, a to na zcela určité místo: před kostelík v Hrastovljích. A do jednoho letního večera: když jsme od fresek vyšli ven, do noci, která se mezitím nahrnula do údolí potoka, který hned pod vesnicí mizí v pozeradle, aby se poté ve vsi síle objevil v historickém Zvročku. Ještě jednou bych rád prožil ten pohled: malinký shluk světél asi o sto metrů výš, skoro nad hlavou (Zanigrad) a ještě jeden o něco výš (Podpeč) a víc nalevo, mnohem, mnohem výš (tři sta metrů nad sebou) mít to štěstí a v jasném večeru uvidět ještě jedno světýlko, které není hvězda, ačkoli přesně tak vypadá (Brežec, z tří chalup už jen jedna obydlená). Jaká závrať, jaká hrůza, jaký děs. Jaká nádhera!

HRANICE JE MŮJ OSUD

(CHRONOLOGIE ZVÍDAVOSTI)

Už to tak bude: hranice je můj osud. Když jsme v předválečných letech bydleli na Podkarpatské Rusi, jezdili jsme, naše čtyřčlenná rodina, jednou za rok, o prázdninách, do Čech k příbuzným. Pamatuju si, jak jsem při jedné takové cestě vlakem přemluvil tatínka, abychom se cestou nezastavovali ve Vysokých Tatrách, ale abychom to vzali vedlejší trať podél Oravy k severní hranici. Prohlédli jsme si Oravský hrad a pokračovali pak dalším vlakem až na samu polskou hranici, na poslední slovenskou stanici, která se jmenovala Suchá hora a byla úplně maličká a stála úplně o samotě. Maminka a sestra, uražené, že jsme museli jet zrovna sem, do říte světa, zůstaly na stanici a my dva jsme se vydali do značně vzdálené vesnice téhož jména. Tam jsme, vzpomínám si, v jednom ubohém vesnickém obchůdku ubohého vesnického Žida koupili kousek salámu, který pak, zlost nezlost, i sestřičce výtečně chutnal, ačkoli měl, dost možná, něco společného s koněm. Cestou zpátky, ještě dost daleko od stanice, mi nemohlo nic zabránit, abych neudělal aspoň několik kroků za hraniční čáru, když byla tak blízko naší cesty – nikde široko daleko nebylo živé duše, natož nějaká „vlasti stráž“. Tehdy jsem vlastně poprvé vstoupil na půdu cizí země.

Hranice jako něco zapovězeného mě nepřestala přitahovat, ani když jsem dospěl. Musíte to pochopit: hranice, k níž dospěješ s platným cestovním pasem či navíc vízem, to je něco docela jiného než hranice v očích člověka bez tohoto vybavení. Ještě roku 1968, když jsem si s rodinou vychutnával krátké období volnosti jako turista ve Francii, neodolal jsem a vyšlápl jsem si, dokonce dvakrát, do Španělska, bytí to bylo zas jen pár kroků: poprvé jsem si tak s dětmi troufl na hraničním mostě v Hendaye, podruhé v blízkosti Andorry, ve směru na Perpignan, v liduprázdné, kamenité, ale jinak docela vábné krajině s mateřídouškou a prastarým, zrezivělým, zdánlivě už neplatným drátěným plotem, který tam stál snad jenom jako kulisa pro potěchu poetických duší.

PŘITAŽLIVOST ODLEHLÝCH KONČIN

Dalšími příklady tohle své hraniční „přestupnictví“ vlastně rozšířit nemůžu. Přestoupit hranici jsem se nepokoušel, ale bez „přestupků“, alespoň v očích příslušných orgánů, jsem přesto nebyl. No ano, už roku 1946 jsem se dvakrát pokusil (podruhé úspěšně) překročit vlakem maďarskou hranici bez průjezdního víza, když jsem ho

pořád nemohl a nemohl dostat – o tom jsem tu už psal jinde. Tenkrát to samozřejmě vlastně žádný přestupek nebyl, jinak to prostě nešlo. Leč příhody od slovinských hranic, o nichž se tu teď, pamětliv zásad chronologie, hodlám trochu rozepsat, ty tak docela nevinné přece jen nebyly, pokud totiž platí, že tam či onam jsem nemusel, že jsem se tam či onam vypravil o své vůli – a na svou zodpovědnost. A jaksi před závorkou bych měl ještě říct, že hranice mě nepřitahovala jako taková: přicházel jsem k ní koneckonců z přímo vášnivé touhy po objevování nových a nových odlehlých končin slovinské země; ty můžou být kdekoli, třeba i poblíž metropole, ale přesto bývají spíš v nevelké vzdálenosti od státních hranic.

Moje první pohraniční příhoda, a vlastně hned ta „nejostřejší“, se udála začátkem října 1956 v Portoroži. Vylíčil jsem ji ve Vzpomínce na Istrii. Teď bych k tomu jen dodal, že druhý den po mé noci v hotelu Helios, mé první noci u moře vůbec, jsme s Cirilem Kosmačem oslavili setkání nejprve u něho, pod „nejstarší portorožskou lipou“, a pak u Dvou vdov v Piranu – tam jsem se poprvé přesvědčil, jak vtipný a oblíbený člověk Ciril Kosmač je. Později jsem se o tom přesvědčoval znovu a znovu. A nejde pouze o Kosmače jako člověka – vtípnost a oblíbenost dlužno totiž vztáhnout na něj i jako na spisovatele, sice ne příliš plodného, zato však autora pěkné řádky próz, které vyšly knižně i v češtině a měly u nás nemalý čtenářský ohlas.

Hranice v Portoroži – jaká to vlastně byla hranice v dobách někdejší Jugoslávie? Nanejvýš v hlavách s velkýma očima. Na pravou slovinskou státní hranici, na nějakou příhodu u ní, jsem musel čekat jedenáct roků. Léto 1967. Jsme podruhé autem ve Slovinsku, celá rodina. Jedeme vlastně do Itálie, a proto je tentokrát počet slovinských nocí netypický – jenom pět. Těsně předtím jsme prožili týden v Dalmácii, takže Slovinsko je pouhé průchodiště odněkud někam. A dva z těchto pěti dní připadají značně odlehlému Matkovu kotu v Kamnických Alpách. Nejedno Slovinec ještě dnes neví, kde Matkov kot leží, a to třeba i z těch, co už navštívili proslulou Logarskou dolinu (k níž také tento kout administrativně patří). Já jsem o něm věděl už proto, že mě vždycky přitahovala odlehlá místa. Do Matkova kotu jsem poprvé přišel rok předtím – prošel jsem tehdy pěšky celou roztáhlou obec Podolševu nad Solčavou, vylezl na ne zrovna nízkou Raduhu a třikrát tam nahoře přenocoval, dvakrát u Plesniků, jednou u Bukovníků, v nejvýše položené slovinské usedlosti (1327 metrů). Matkov kot jsem tehdy objevil jen zčásti, výš než ke Kočnarům jsem nedošel. Seznámil jsem se tu zato s mladým Kočnarem, ještě chlapcem, seděl právě na koni, a nemohl jsem tušit, že si za několik let vezme za ženu děvče z Podolševy, příbuznou s Plesnikovými.

O rok později jsme se tedy vypravili ke Kočnarům, jenže les, déšť a fakt, že leccos vypadalo jinak, než jsem si představoval, to všechno rozhodlo, že nás auto dovezlo k usedlosti Perkových, položené dobrých dvě stě metrů nadmořské výšky nad Kočnarovými. Tehdy ještě neexistovala společná pěkná lesní cesta, vedoucí podél potoka a pak nahoru ke Kočnarům, Matkům a Perkům a dál na Pavličovo sedlo, kde je hraniční přechod do Rakouska pro místní obyvatele. Protože přišlo a i únava udělala

svě, zůstali jsme ty dva červencové dny u Perků. (Ale Kočnarovi nám neutekli: navštívili jsme je a v budoucnu u nich ještě nejednou zakotvíme.) Po dešti se ráno, jak se rádo stává, vyklubal krásný slunečný den – a v lese lišky! Spousta nádherných lišek, o jakých se houbářům u nás může už jenom zdát. Ano, jenže Perkova usedlost je už v bezprostřední blízkosti rakouských hranic pod mohutnou Mrzlou gorou, a lišky nedělaly rozdíl mezi lesem pod pěšinou a nad pěšinou, kam se už nesmělo. Upozornil nás na to teprve slovinský strážce hranic, jediný, kterého jsme tu potkali. Přesto pak žena přinesla do kuchyně pěknou hromadu i rakouských, respektive „neutrálních“ lišek – nemohla je tam přece nechat!

V červnu 1968 jsem se rozhodl: musím využít služební cestu do Slovinska k odstranění nejkřiklavějších bílých míst na své osobní slovinské mapě. Snad nejpovážlivějším takovým bílým místem byla Brda, podle nedalekého města Gorice zvaná Gorická Brda. Co všechno jsem už o tomto koutku slovinské země četl a slyšel, jak mi ho vychválil třeba Ciril Kosmač – byla to jeho zásluha, že jsem se tam vypravil. Kolik setkání jsem tenkrát absolvoval v jediném dni, s živými a také s už zemřelým velkým básníkem Alojzem Gradnikem, vrstevníkem našeho Olbrachta: na hřbitově v Medaně, kousek pod jeho rodným domem. (V životě jsem Gradnika viděl jen jednou – před mnoha, mnoha lety v zahradní restauraci na Rožniku u Lublaně.) Co vše jsem prožil v líbezných Brdech, o tom píšu jinde v této knize. Na tomto místě je připomínám proto, že pobyt na medanském hřbitově je už vlastně pobyt v bezprostřední blízkosti hranice, v tomto případě italské. I to byl zážitek patřící do chronologie chronické zvědavosti.

ROK S PUNCEM LOUČENÍ

Rok 1969 byl pro nás Čechy, zejména pro Čechy s turistickou – abych tak řekl – nutkavostí, v nejednom smyslu rokem přelomovým. I ve smyslu právě uvedené souvislosti. Loučení, loučení. Leccos jsme v tom roce ještě směli, ale všichni jsme věděli, že to už nebude dlouho trvat a spadne klec; že budeme „znormalizováni“. Do Slovinska jsem se toho roku dostal dvakrát, poprvé na týden koncem května sám, podruhé s rodinou v červenci, kdy ovšem byla hlavním cílem našeho cestování Itálie. Při tom květnovém týdenním pobytu jsem hodně chodil pěšky, jako bych se i nohama chtěl nadlouho rozloučit se slovinskou zemí. Kudy všude jsem chodil: Gunclje (na severozápadním okraji Lublaně) – Topol (nocleh na faře) – Govejek – Igale – Polhov Gradec; Gospodična (v pohoří Gorjanců na chorvatské hranici) – Sveti Miklavž – Trdinov vrh – Vrhpolje – Pleterje (nocleh v klášteře); Kostanjevica a okolní kopce s vinohrady (nocleh); Logatec a okolí (nocleh). Na Trdinův vrch mě to zvlášť táhlo, protože jsem o něm hodně četl, o to větší bylo rozčarování, když jsem uviděl ceduli s přísným zákazem vstupu. Ovšem, vojenský, a navíc hraniční, prostor. Ve svatém

hněvu jsem si aspoň zdálky a potají objekt tam nahoře vyfotografoval. (Těž: *Moje chůze na Raduhu.*) A běžel jsem pak odtud a ztratil se v nekonečném bukovém a dubovém lese, a byl hotový div, že jsem navečer přesto zazvonil u hlavního vchodu do pleterského kláštera, vysílen jako málokdy jindy – tam jsem pak povečeřel jediné povolené maso kartuziánských mnichů, olejovky, a to s hromadou zeleného salátu a červeným vínem, známým pod názvem cviček (domácí výroby), popovídal si trochu s mnichy a přenocoval. S jakou chutí jsem potom po osmnácti letech překládal román Mate Dolence *Upír z Gorjanců* – nesmírně blízký mi byl popis strašlivého dění v tomto hrůzu nahánějícím pohoří a obdivoval jsem, jak autor dokázal postihnout „ducha“ této ponuré krajiny.

Letní pobyt ve Slovinsku byl toho roku 1969 rovněž pestrý ažaž. Nechybělo samozřejmě moře, načež následovalo jakési okružní putování autem, s částečným využitím stanu na přespání, od jihu Rovte – Lublaň a pak k východu Mokronog – Lisca – Celje a k severu do Matkova kotu. Tam jsme zůstali dokonce pět dní. Všechno krásné, hodné vzpomínání, jediné pokus vystoupit až k Matkovu škafu (škopku) těsně pod úpatím hraniční Mrzlé gory nevyšel (vyličeno jinde: *Jak jsme nedospěli ke Škopku*). A potom se jelo zas přes Lublaň na Goreňsko a do Alp, kratší zastavení v Martuljku a přespání na horském průsmyku Vršič dokonce s dvojím horským výstupem, na Malou Mojstrovku a na Prisojnik, který patří mezi nejvyšší slovinské vrcholy (2647 metrů).

Potom, před cestou do Itálie, přišla na pořad dne Breginj. Krásná starobylá ves poblíž italských hranic, vlastně nejzápadnější větší slovinská obec vůbec, kterou sedm let nato, v květnu 1976, zničilo zaměťesení; zůstal jen kostel s farou a dvě usedlosti, které dnes v obci z montovaných domků platí za kulturní památku. Tehdy nás Breginj přímo fascinovala svou starobylou krásou. Půdorys koncentricky řešených uliček, pocházející prý nejméně z 15. století, spojoval jednotlivé, většinou poschoďové domy s dřevěnými balkony a „ganky“ do zajímavých geometrických útvarů, jež ještě umocňovaly dojem naprosté jedinečnosti tohoto místa. Připadalo nám všechno až neskutečné, ten harmonický, pohodou dýchající podvečerní životní tep přírody a vesničanů s jejich tradičními, s celou tou dějinami poznamenanou kouzelnou vnější fasádou. Před cestou do Itálie nás tu čekal noční odpočinek. Postavili jsme si stan za vsí vedle silnice, která tu pokračovala do vesničky Logje nad strmým srázem k řece Nadiži. Se synem a dcerou jsme se rozjeli podívat se na ten „konec světa“ a žena zatím u stanu připravovala palačinky. Náš stan byl na tomto místě v dlouhé historii Breginje určitě první a nebylo divu, že si nás vesničané skoro houfně přicházeli obhlédnout (chudáci Češi, kde asi zítřka skončí?). Když se setmělo, zájem o nás našťestí polehl. Jenže ne úplně. Snažili jsme se usnout, ale doléhal na nás na všechny jakýsi strach. Zvláště poté, když jsme uslyšeli opatrné kroky okolo stanu a tiché domlouvání. Došlo nám, že to jsou pohraničníci, zřejmě nerozhodnutí, mají-li zakročít nebo ne. Nezakročili. Přežili jsme bez úhony a ospalost jsme potom spláchl

v teplé vodě mělké Nadiže, za obcí Robič, už nedaleko hraničního přechodu. Po několika marných pokusech navázat (slovinsky) konverzaci s benátskými Slovinci, totiž v městečku Št. Peter Slovenov (jako by se snad báli), jsme si v rychlosti prohlédli města Čedad a Videm v naději, že se sem ještě podíváme s příhodnější časovou dispozicí, a týž den jsme rozmnožili úctyhodný počet turistů kempujících u města Mestre před Benátkami.

A opravdu následovala dlouhá nedobrovolná přestávka – do Slovinska jsme se znovu dostali až za šest let, roku 1975, a pak za tři roky. Bez příhraničních příhod. Patrně proto, že nás na každém kroku provázela v nové každodenní praxi získaná opatrnost, nemám-li říct rovnou bojácnost. To můžu doložit tím, že jsem si ještě i při další návštěvě Slovinska roku 1981 na své pěší túře z Idrijska (v údolí Soči) nahoru na Livek a okolní úbočí s jedinečnými výhledy netroufl dál než do osady Šturmi, ačkoli jsem ještě mohl jít zhruba dva kilometry podél říčky Reky k italské hranici; prostě jsem si netroufl. Italská hranice mi však stále nedávala pokoj. Když jsem se o rok později octl v domku Marty Gorupové v už známých Logjích u Breginje, nevydržel jsem a musel jsem se vydat pěšky do Robidišč, zpustlé vesničky nejen těsně na italské hranici, ale navíc touto hranicí obehnané ze tří stran. Kromě rozhovoru se starším vesničanem, který jako by svým hrozivě zpustlým vzezřením personifikoval svou ves, nebylo nikde nic, jen trosky chalup, sem tam nějaká mátožná stopa života či spíš živoření. Žádná příhoda, jen cestou zpátky strašný déšť bez konce. Který našťestí nijak nepoznamenal stav těla ani ducha. Druhý den ještě koupání v rouše Adamově v peřejích Nadiže pod starým, zarostlým Napoleonovým mostem. (A večer pak už dušné usínání v přeplněné horské chatě na Doliči, už nepřítiš vzdálené od Triglavu.)

HRANICE ZNOVU NA POŘADU DNE

Rok 1985. Konečně se zas dostává ke slovu státní hranice. (Už si v leccems dovolujeme víc: neklamná známka, že to s režimem v Čechách jde pořádně s kopce.) Hned cestou pokoušíme v Maďarsku štěstí a – místo rovně na Lendavu jako obvykle – zajíždíme bez komplikací do Monoštru (Szentgothárd) poblíž rakouských hranic. Dokonce tam i přespíme na adrese, kterou získáme v místní turistické agentuře. Ještě předtím si prohlédneme sousední Slovenskou ves, jednu z obcí se slovinskou menšinou v tomto odlehleém jihozápadním koutku Maďarska, a popovídáme si se starým jednookým Slovincem (Mojcan István), sedlákem, se kterým stalinský řád v zemi opravdu kruté zatočil. Jízda podél hraničního ostnatého drátu před Monoštem byla pro nás tak „zajímavá“, že si ji po roce budeme chtít zopakovat, ale nepůjde to: policie nás za Kőrmendem nemilosrdně nasměruje na Ivánc a přímo na hraniční přechod Bajaseny – Hodoš; o rok později bude Monošter zas přístupný bez potíží: jak nepřimočaré jsou cesty pokroku. Ale zpět k roku 1985.

Vracíme se od moře, tentokrát z chorvatských Banjoli u Puly, a zastavujeme se v Ankaranu u Vladimira Zorzuta, asi vůbec největšího znalce díla předčasně zesnulého českého spisovatele Josefa Kocourka (1909–1933), s kterým si psal, kterého překládal a s kterým se přitom nikdy neviděl. Ještě něco koupání a povídání. Přespieme u Zorzutů a ráno nás Vladimír Zorzut „na místě samém“ seznamuje s vesničkami těsně u italské hranice nad Ankaranem: Barizoni, Kolomban, Hrvatini a podobné názvy... Všude je živo, žádná cizota a nedůvěřivost, přestože prý leckde hranice chalu-pu dělí doslova na dvě půlky – lidé si už zvykli, jak tam, tak tady.

Ale ještě nemáme dost. Když projíždíme Sežanský kras, zase se mi zasteskne po hranici, a neplánovaně zajíždíme do vsi Gorjansko. Na návsi zastavím, rozhlížím se, fotografuju příjemnou mladou švadlenku Ljubku Rebulovou (krátím ji čekání na autobus do Komenu), a už u mne zastavuje pohraničník na mopedu (moped-šou) a zdvořile se (slovinsky) ptá, co tu jako hodláme dělat (Češi a příhraniční místa, to je práce v těch letech nepřehlédnutelná obecná kapitola spisů s bezpečnostními pokyny). Vysvětluju mu, že existují (*incredibile auditu*) také Češi, jejichž vášní je objevování odlehlých koutů země a kteří dokonce někdy i mluví slovinsky. Nedůvěra se rozplynula; dokonce mi ještě poradí, jak se dostaneme přes Brestovici, těsně podél italské hranice, nahoru na hlavní silnici, jež vede zpět na Kostanjevici a dál do Branickeho údolí. Jeli jsme tedy tak, i když ty serpentiny z Brestovice nahoru na Sela na Krasu jsou zatraceně vrtohlavé, ale vyplatilo se to – tahle příhraniční kapsička Slovinska, která tě nečekaně překvapí strašnou *střechovitostí* terénního klesání, ta se určitě udrží v paměti jako ty nejsilnější vizuální senzace.

K tomuto roku 1985 se váže i má nejodpornější příhoda poblíž hranice. Tentokrát poblíž maďarské hranice, asi tak dva kilometry vzdušnou čarou od ní. Po dost únavném a vzrušivém dni v Mariboru, Horní Radgoně a Lenartu (kde nám naše urostlá známá z Gradišče celá rozčilená vyprávěla, jak si její tchyně o den dřív podřezala žíly) jsme si zajistili nocleh v soukromí v prekmurských Moravcích a vyjeli si ještě kousek dál za Bogojinu (s návštěvou tamního Plečnikova kostela a hřbitova) a Dobrovnik. Za vesnicí Žitkovci zastavím, zajedu trochu mezi pole, natáhnou se na trávu, abych si drobet zdříml. Ale za chvíli mě už žena budí a jako zdálky slyším řezavý hlas: „Kaj radite tu?“ Nic není platné říkat nafrněnému pohraničníkovi z jižní části tehdejší Jugoslávie, že nazítří jedeme přes Maďarsko domů a že se chceme ještě trochu nadýchat příjemného polního vzduchu před nocí v Moravcích – bezohledně nás hnal zpátky do Moravců, tam si odpočívajte. A ani nepozdravil, a když jsem pak zastavil, abych si zvětčil dobrovický kostel, zastavil i on a čekal, až bude jeho příkaz beze zbytku splněn. Jak mi v těch chvílích bylo líto Slovinců!

Z ČASŮ VILENICE

V následujícím roce 1986, prvním roce mezinárodního setkání spisovatelů Vilenica, to bylo rozhodně veselejší. První „hraniční“ příhoda toho roku: absolvoval jsem nejvyšší vrchol Kamnických Alp Grintavec, sestup z něho hrůza sama, v souvislosti s tím přenocování na České chatě a druhý den, po sestupu na Jezersko, už zase chuť na nějaký výškový bod. Chci tedy ženě ukázat hospůdku na hraničním přechodu Jezerský vrh (1218 metrů), kde mě před dávnými lety pohostil spisovatel Anton Ingolič a později naše dvě děti, Víta a Katku (sotva dvacetiletí jeli sami autem do Slovinska), naši milí přátelé Mrvovi z Lublaně... Sotva jsem zastavil, abych přivolal krásnou vzpomínku z dávné minulosti, už byl u našeho auta pohraničník... Samozřejmě: Čech na rakouské hranici, bez víza, nezastaví si na určeném místě... Tady jsou slova zbytečná. Okamžitě zpátky. Ani jsem nestačil zjistit, je-li tu ještě, možná jen pro někoho, ta hospůdka... Asi není.

O čtyři dny později. První Vilenica skončila a mně se nějak nechce jen tak si odřící příjemné pocity blízkosti zapovězeného („přestupnictví“ ve mně, v latentním stavu): nedávno jsem kdesi četl, že otevřeli novou silnici z Nové Gorice do Brd, vede jižně pod horou Sabotinem, přímo, úžasně zkrácené spojení, jde ovšem dva kilometry po italském území. Rozhodnuto, jedeme. Po obou stranách moderní silnice vysoký (moderní) drátěný plot, zastavení je přísně zakázáno, takže jsi v Itálii, a zároveň tam nejsi. Ale i tak se nám to velice líbí (oba jsme zatím skromní).

A už ve mně (jakkoli teprve při jízdě „zadrátovanou“ cizinou) začala pracovat moje příběhová kombinatorika (*Jak vznikají moje umělecká díla*): uvědomil jsem si, že mám v brdských Vipolžích z doby před mnoha lety jednu známou, šenkýřku Mili-ci. Budeš koukat, povídám manželce, která vůbec nic netuší. A koukala. Zastavím v té vsi, vejdemo do „bife Prinčič“, posadíme se do kouta, díváme se na paní za šenkem. Ona na nás. Na mě. Když obslouží hosty u nálevního pultu, jde k našemu stolu a povídá: Vy jste z Prahy, ne? Už jste tu jednou byl, zdá se mi. Ano, povídám. Seděl jste u támhletoho stolu. Ano, povídám, a vy jste mi kromě objednaného nárezu s cibulí přinesla navrch talíř překrásných třešní. Ano, a potom jste mě vyfotil s chla-pečkem na ruce a i fotku jste mi pak poslal, mám ji ještě někde schovanou... Ano, a váš muž ten den odjel autem prodat třešně... Ano, je to osmnáct let, kluk teď už má skoro dvacet.

Tehdy jsem odtud pospíchal, abych se, autobusem, ještě před nocí dostal do Lokví. Tentokrát důvod pro spěch žádný nebyl. Přijali jsme nabídku, abychom přespali pod jejich střechou, seznámili jsme se i s jejím mužem a starším, ženatým synem, který si hned vedle stavěl vilu (ten mladší byl právě na závodě motocyklů v Brně), prohlédli jsme si také vilu a zároveň i italskou hranici, která byla snad jen sto metrů za ní. Zdálo se nám samozřejmě, že tenhle pohostinný dům zas někdy navštívíme; rozhodně ne až za dalších osmnáct let. (A už jsme ho taky skutečně navštívili.)

ZVÍDAVOST, DCERA ZAPOVĚZENOSTI

Blížíme se ke konci. Ke konci časů, kdy cestám cizinou tak často dominoval zvláštní druh zvědavosti – zvědavost jakožto legitimní dcera zapovězenosti za normálních poměrů běžných, nijak mimořádných převážně zrakových požitků. Roku 1988 jsme s ženou po příchodu do Slovinska po prvním přenocování (u starých, dobrých známých Glavačových v prekmurských Beltincích) schválně převrátili navyklý pořádek pobývání v té zemi – honem na moře nebo aspoň do Lublaně – a rozhodli se pro bezodkladnou krátkou toulku po venkově: konkrétně po západní části příhraničního Prekmurje, části, které se říká Goričko (na rozdíl od jeho druhé části, Dolinska), a to hlavně proto, že jsem se tam sám dosud nikdy nedostal. Ani vytrvalý déšť nás neodvrátil od tohoto záměru. Po svých poměrně bohatých zkušenostech s pohraničními orgány jsem v Murské Sobotě navštívil policejní stanici, aby mi poradili nebo rovnou napsali nějaké povolení pro místa poblíž rakouské hranice, konkrétně pro obec Cankova. Nenapsali mi nic (každý má svou odpovědnost – zvlášť když jde o Čechy v blízkosti hranic, dodal jsem k tomu v duchu), ale klidně tam můžeme jet, řekli.

Cankova je opravdu blizoučko rakouské hranice, ale mě tentokrát zajímá jako rodiště Augusta Pavla, slovinsko-maďarského etnologa a básníka z předválečné doby. Prohlédli jsme si jeho pomník a rodný dům, pěkný park před kostelem, a když jsme pak seděli v místním hostinci u (velmi chutného) kysela, stačil příčinlivý hostinský informovat příslušné místo, a před hostincem nás (po kyselu) očekával policista s autem. Vysvětlil jsem mu, že existují také... atd., ani Gorjansko a Dobrovnik a policejní stanici v Murské Sobotě jsem nezamlčel – a přesto si nás zvěcnil v notesu, v němž už jistě byla zaznamenána pěkná řádka pochybných existencí. Musím ovšem přiznat, že se choval civilizovaně a dokonce mi poradil, jak se dostaneme do obcí Dolič a Grad. Déšť mezitím ustal, dýchal se jako vždycky po dešti, a já pilně zastavoval v zájmu „rekognoskace terénu“: v Kraščích to byla hráz na říčce Ledavě, potom obce Jurij, Kuzma a Dolič, všude husté osídlení, a přitom rovněž hodně lesů. A Grad! Och, ten rozsáhlý zámek za vsí téhož jména (grad = zámek), zčásti ještě obydlený svědek starých lepších časů, v půdoryse sedmiúhelník, jednoposchoďové arkády, umělý kopec a lesík na jeho rozlehlém dvoře, střecha na víc místech propadlá – je odsouzen k pozvolnému zániku? Mám se bát znovu sem někdy zavítat?

A ještě jedna, patrně definitivně poslední příhraniční příhoda. Je září 1989 a vracíme se ještě se dvěma českými spisovateli z Vilenice. V prekmurských Petanjcích, hned za známými lázněmi Radenci (ano, výtečná minerálka Radenska je právě odtud!), mě v zatáčce napadlo zastavit a jít se zeptat domácích lidí, jak bychom se dostali k blízké botanicky velmi zajímavé bažině zvané Zaton. Tedy opravdu poslední příhraniční příhoda? Asi ano. Ale mám pocit, že „přestupnická“ duše stejně nedá pokoj; rozhodně bude jednou potřeba odhalit – když nic jiného – botanicky velmi zajímavou bažinu zvanou Zaton v blízkosti obce Petanjci; a arcíř i rakouských hranic.

JAK SE STALO, ŽE MOJE PANÍ UVAŘILA V MILETÍNĚ
KÁVU Z VODY VÍDEŇSKÉHO PŮVODU

(DVANÁCT ČERVENCOVÝCH DNÍ)

Tento text chce být jen prostým záznamem naší zatím poslední cesty do Slovinska, záznamem sice věrným, ale přitom nikoli nějak podrobným. Však nejde ani tak o sám záznam jinak všedních věcí jako spíš o pokus nahlédnout do tajů prapodivné provázanosti jinak všedních věcí, do tajemné kuchyně, kde nám nepozorovaně a možná až s laškovnou hravostí připravuje všeliké patálie neprohlédnutelná náhoda, které se jaksi ostýchám říct rovnou osud.

ŠTĚSTÍ V NEŠTĚSTÍ

Když jsme jeli – žena, vnuk, já – po česko-budějovické silnici z Třeboně do Miletína, abychom tam na svém „letním bytě“ přenocovali před vlastním startem do Slovinska, přihnal se najednou od západu, nám v ústrety, prudký víchř, ohlašovatel bouře, a ve staré aleji podél silnice začaly z vysokých stromů padat větve – hned první, obrovská, padala dlouhé vteřiny právě před námi, bez dechu jsme se dívali, kam dopadne... V posledním okamžiku jsem stočil volant trochu doleva a větve padla s hlukem na náš pravý bok, žena a vnuk slyšeli zvuk rozbitého skla reflektoru, já ne; spadeno měla podle všeho na přední sklo – to by naše chystaná cesta skončila ještě dřív, než začala. (A to ještě nevíme, kde.) Takhle jsem, ačkoli byla sobota a pokročilý podvečer, dokázal v blízkém Lišově (*Auto-moto Kučera*) koupit nové sklo reflektoru a můj dobrý známý, jinak sice truhlář, jakože jsou v tomto městečku skoro všichni mužského pohlaví truhláři, mi sklo přilepil tam, kam patřilo, a my jsme se měli už jen modlit, aby si další déšť dal trochu načas a aby přilepené sklo zaschlo, jak se sluší a patří.

Záhy ráno jsme vyjeli, jako kdyby na nás nikdy nepadla žádná dvoumetrová větve, česko-rakouskou hranici jsme přešli na přechodu Halámky – Neunagelberg, a v osm hodin jsme už stáli na vídeňské Lichtensteinerstrasse. V poslední chvíli mě totiž při těch odbočkách z dálnice napadlo, že by nebylo od věci ukázat v nedělním ránu vnučku Štěpánovi vídeňského Štěpána. Letní nedělní ráno ve Vídni: z Vídeňáků potkáš na ulici nemnoho lidí, psů a koní v kočárech. V Hofburgu už můžeš potkat první časné turisty... a potom, opět za volantem, zjistíš, že ačkoli dobře nevíš, kde jsi, dokážeš se celkem bez obtíží dostat z centra Vídně zase na dálnici, jsi-li totiž spolu s Vídní nedělně klidný. Znáte Bad Fischau? Asi ano. Tam se pokaždé zastavíme, na kávu, na

zmrzlinu. Ale tentokrát chce náš favorit dál, bez zastavování, a tak přichází na řadu odpočinek (se smaženým kuřetem ještě z Prahy) až u motelu Arnwiesen.

To už je docela blízko Štýrského Hradce, slovinská hranice taky není tak daleko. Kudy tedy do Slovinska? Těch vstupů známe několik, i s případnými možnostmi noclehu u známých, byť ne hned za hranicemi. Tentokrát padla kolektivní volba na Jezersko. Musíme se zas jednou podívat na paní Emilii tam nahoře u Štularů. Loni v září jsem ji spolu se Slovinskou televizí stačil prakticky jen pozdravit, krátce předtím se vrátila z nemocnice, protože ji kráva v chlévě přitiskla ke zdi. Teď u ní hodláme přespát. A s vnukem navíc myslíme i na přenos finalového utkání fotbalového mistrovství Evropy Německo – Čechy. Starší sestra paní Emilie se necítí nejlíp, nejradši by si už v osm hodin lehla, ale ochotně nám na dvě hodiny přepouští pokoj s televizorem. Proto je nám až nepříjemné, že se zápas musí prodlužovat, a když padne „zlatý gól“ a hra okamžitě končí, ani se skoro nezlobím, čili jinak řečeno, prohra mě tolik nemrzí. Ano, ještě odpoledne toho dne jsme navštívili známou turistickou usedlost u Makeků a od našich starých známých Skubrových se dozvěděli, že Andrej Krničar, dlouholetý správce České „koče“, je vážně nemocný, a proto jsme ho loni při televizním natáčení museli postrádat. Se Štěpánem jsme si ještě pak vyšlápli směrem k té chatě, ale času je málo, a tak docházíme jen tam, kde je v lese nápis *U studánky*, a vracíme se. Já tu chatu znám, vnukovi neuteče.

Ráno z Jezerska rovnou do Lublaně. Deštivé Lublaně. Návštěva banky, ve Slovenské matici u Jančara v souvislosti s mou chystanou knihou. Krátce u našich dávných přátel Husuových na Kodeljevu. A potom už do přílubaňských Kozarj, kde mám tentokrát u paní Rozálie písemně zajištěný nocleh. Tady ještě před nocí redaktořím: pozval jsem si sem básníka a nakladatele Ivo Frbežara, abychom spolu trochu probrali jeho překlad básní Lubora Kasala. Naděje: po Skácelovi snad konečně vyjde zas jedna sbírka českého básníka ve slovinštině. Ráno znovu do Lublaně. Znovu v bance, pak s Matjažem Kmeclm u kávy dohovor o možné společné cestě do hor, někam, kde by starým nohám co nejlíp mohlo pomoci auto. (Matjaž: *Debela peč?* Peca?) Nato ještě tamtéž s Alojzem Ihanem o záměru vydat v českém překladu knížku nejmladší slovinské poezie (byl by to on, Uroš Zupan a ještě někdo do třetice).

Následuje sedm dní a nocí ve Strunjanu, přímořském lázeňském objektu světoznámého farmaceutického podniku Krka. Bydlíme v jednom ze čtyřiceti bungalovů a cítíme se spokojeni. Je tu pěkně, i když moře na červenec poněkud víc studí. O to s větší chutí se koupeme v bazénu s teplou mořskou vodou. Nálada stále dobrá, nemůže ji pokazit ani příběh s mou bundou hned druhý den našeho pobytu tady: pověsil jsem si ji vedle ženiny před vchodem do jídelny, a když jsme po obědě odcházeli, byla fuč. Dokumenty z její kapsy jsem po chvíli uviděl ležet na jednom stolku v hale hotelu. Klíče od auta z druhé kapsy tam však neležely. V manželčině kabelce byly našťástí ještě rezervní. Pro jistotu jsem pak na návrh policie auto z volně přístupného parkoviště převezl na dvůr podniku. Ani ve Strunjanu jsme nežili úplně „neliterárně“:

z Terstu se na nás přijeli podívat básník Miroslav Košuta a jeho žena Marta. Vzpomínky na společné zážitky v Itálii, Slovinsku i Čechách se proplétaly s plány do budoucna. (Mimo jiné: večer slovinských básníků z Terstu v pražské Viole.)

STÁLE NĚCO PADÁ

Předposlední den našeho pobytu ve Strunjanu jedeme syn Vít, vnuk Štěpán a já do Lublaně a popřípadě i někam do hor. (*Debela peč?*) Dohovořit se telefonicky s Matjažem Kmeclm se mi nepodařilo. Syn bydlí v těchto dnech se svou patnáctiletou dcerou Terezkou a její kamarádkou v Piranu na Bílém kříži a před dvěma dny měl malou nehodu: na křižovatce nad Portoroží mu zničehonic vjel před auto mladý cyklista, spadl na zem, ale nic se mu nestalo – jen se rozbilo sklo pravého reflektoru Vítova auta. (Když nepadají dvoumetrové větve, padají zase dvacetiletí mládenci.) Hned večer jsme se telefonicky domluvili se servisem Škoda nedaleko Lublaně (*Suhadolc, Toško čelo*). A ráno v devět už jsme tam. Oprava provedena bez čekání.

Potom ještě skok do centra Lublaně a nato vyjíždíme po Celovecké směrem k Julským Alpám. Ale sotva jsme za podjezdem trati, spustí se prudký liják, který jako by nás chtěl varovat před pokračováním v cestě tím směrem. A tak přímo v autě tvořivě kombinuju: z Celovecké odbočíme do starého Šentvidu a zastavíme na parkovišti před obchodním střediskem Merkur. Vyběhnu ke vchodu do obchodu, tam stojí nějaký pán a čeká, až déšť poleví. Zeptám se ho, jestli neví, kde tu je ulice Štula. Co tam hledáte? Radio Ognišče. Ano, to musíte takhle zpátky, pak druhou ulicí vlevo, přes železniční trať a zase vlevo. Poděkuju a píšu potom v autě dopis Mateji. Štěpán se mi dívá odzadu přes rameno a pokouší se číst a rozumět mé slovinštině. Vít se ho udiveně ptá, co že je najednou tak zvědavý. (Já vím proč: na čest své babičky myslí. Před dvěma dny, když jsem při večeři v jídelně řekl, že bych se šel podívat na strunjanský kostel tamhle na druhém kopečku, se sousedka u stolu nabídla, že by šla taky. Nevěděla samozřejmě, že mé ženě se nebude chtít, musí brát ohled na své nohy. Já jsem ovšem nemohl jen tak odmítnout společnost té paní. Je to jen deset minut, řekla ještě ta paní. Když jsem se vrátil do našeho bungalovu, vnuk mi hned povyčítal, že deset minut a deset minut je nejlíp dvacet minut, a ne půl hodiny. A já přitom nazpět opravdu pospíchal, zatímco ta paní by zřejmě v mé společnosti ještě nějakou tu minutu navíc klidně vydržela.)

A kdo je Mateja? Mladá spolupracovnice radia Ognišče, loni se mnou při závěru Vilenice udělala rozhovor, příjemně se s ní povídalo v tmě a vsedě na kládě před vchodem do jeskyně. Potom jsme si napsali pár lístků nebo dopisů. Protože se zajímá o češtinu, přivezl jsem jí výtisk svých Sedmi slovinských básníků a jeden starší český překlad jejího oblíbeného Rilka. Podle návodu pána od vchodu do Merkuru jsme tedy pak jeli směrem, kde mělo být Ognišče, ale musela se stát nějaká chyba v orientaci,

protože jsme po chvíli znovu obraceli u Merkuru, a to se ještě jednou opakovalo, i Ulicí vyhnanců jsme jeli dvakrát (tam bydlí Milan Jesih, uvědomil jsem si). Teprve potom (do třetice všeho dobrého) jsme zastavili před velikou renovovanou budovou, s deštníkem v ruce jsem se šel hlavním vchodem zeptat vrátného – Ognjišče bylo úplně blízko od našeho auta, jenže z boku budovy a v suterénu. V kanceláři redakce jsem odevzdal dvě obálky pro Mateju spolu s dopisem, věděl jsem, že tu asi nebude; pracuje tu jen externě, řekla mi paní v redakci. – A když už jsme byli v Šentvidu a Debela peč (česky to znamená Mohutná skála) se stala definitivně nereálnou, navštívili jsme ještě na skok ve „Zvezdč“ přítelkyni Martu, básnířku, která na stará kolena chystá svůj knižní debut. Ukázala nám na diafilmu návrh obálky – zdařilý, přitažlivý.

Když se potom schlíple vracíme k moři, rozhovoříme se o Nanosu jako o možné náhradní alternativě. (Nanos, to je ta jako šikmo useknutá hora na jih od Postojny, doprava, k západu, je spojena s vrchy Trnovského hvozdu.) V Postojně zastavujeme u hotelu Kras. Trochu opožděný oběd. Dozvídám se, že naše známá z Belska, paní Milena, zdejší číšnice, se osamostatnila a má teď kavárničku přes ulici. I u ní se tedy zastavujeme, na kávu a na zmrzlinu.

Nebe se vyjasňuje. Ještě větší šance pro Nanos. Ale pro jistotu, aby bylo aspoň něco „horskosti“ v tomto meteorologicky nevydařeném dni, zavádím své hochy do mně už známé, vysoko položené podnanoské vsi Strane s prastarým tisem u kostela, starými italskými bunkry a novou, parádní „generálskou“ vilou hned vedle nich a hlavně s krásným výhledem na Postojnskou kotlinu a hřbet Javorníků za ní.

Když jsme pak zas jeli dál k jihu, Vít sám řekl, podívejme se tedy aspoň do Podnanosu, jak vypadá ta cesta nahoru na Nanos. Vypadala pěkně, a tak jsme ani do té vesnice nedojeli a začali stoupat vzhůru. Slunce svítilo, jeli jsme dál, i když už začal makadam. Něco jsme už ujeli, a tak jsem řekl, že dál můžeme jít pěšky. Šli jsme hodně dlouho, a vůbec se nezdálo, že bychom mohli dorazit na vrchol řekněme za jednu hodinu. A na západní obloze už zase vytanula zlověstná mračna. Syn se vrátil pro auto, celou cestu k němu běžel. Jeli jsme tedy dál autem, serpentina, jeden tunýlek a konečně jsme dospěli na překvapivě rozlehlou zvlněnou náhorní pláň v nadmořské výšce něco pod tisíc metrů. Silnička, hodně úzká, byla kus makadam, kus cement (z časů jistě drahně vzdálených), a zas kus takový a kus takový. A horší a horší. Nakonec jsme auto nechali stát u jedné zatáčky a šli dál pěšky, po travnaté, měkké zkratce, zato pořádně strmé. Štěpán už toho má dost. A hlavní nebezpečí přichází od západu – černá mračna máme přímo nad hlavou, déšť je doslova na spadnutí. Ještě kus před námi, dokonce o něco níž, stojí renovovaný kamenný kostel sv. Hieronima, kdysi tu prý od terstských námořníků dostávali olej, aby udržovali v noci světýlko pro lepší orientaci lodí na moři. Ke kostelu už nedojdeme, a vzdát se musíme i ještě vzdálenější Vojkovy chaty poblíž nejvyššího bodu Nanosu (kde bychom se mohli poveselit pohledem na zkroceného medvěda). Pospícháme k autu, a sotva dosedne-

me, už prší. Dojem z Nanosu si nicméně odnášíme: jaksi až „měsíčně“ odlehlá končina, nechce se věřit, že tu bylo kdysi živo, v 16. století tu prý dokonce dobývali železnou rudu, a vlastně i teď je tu osada, jenže není vidět: jedenáct o samotě a zřejmě vskrytu, bůhví kde stojících chalup; ale jen dvě z nich jsou prý dosud obydlené.

PĚT SET A JEŠTĚ VÍC

Po skončeném pobytu ve Strunjanu – budiž zde zaznamenáno, že poslední noc v něm byla moje pětistá ve Slovinsku! – se vracíme k severu. Přemýšlím, co by cestou stálo za to ukázat vnukovi. Ano, Socerb, zříceninu hradu nad Terstem, žena a já jsme tam stejně už hodně dlouho nebyli. Ještě se pamatujeme, že tam byl hostinec – proč bychom tam nezajeli na oběd? Následuje ovšem rozčarování na celé čáře: hrad, nebo co z něho zůstalo, je zavřený, hostinec otvírají až v šest večer, a ani ten nádherný pohled dolů na Terst si nemůžeme dopřát. Jasně, dnes si do Terstu každý může zajet, nepotřebuje tam toužebně shora shlížet, i český turista tam má zelenou.

No ano, ale co ten oběd? Napadlo mě, co takhle zajet na Podgorský kras, tam to vlastně ještě ani neznám... a hospoda tam někde přece musí být. A tak nás pěkná asfaltka přivedla do vsi Podgorje, nejjihnější ze všech devíti slovinských vesnic toho jména, je to těsně pod Slavnikem, jenže na jižní straně (Skandanščina je na severní). Nedaleko nádraží zval neodolatelně k návštěvě hostinec s patřičným názvem Pod Slavnikom a s překvapivě širokým výběrem doporučení hodných jídel (jak jsme dodatečně konstatovali). Dva kilometry za vesnicí je už chorvatská hranice. Nás ale víc zajímaly vesničky pod Podgorjem, které jsme jednoho nádherného večera unešeně vyhlíželi od kostela v Hrastovljích – Praproče, Brežec, Podpeč, Zanigrad... (*Vzpomínka na Istrii*). Dostat se tam, to by ovšem nebylo jen tak. Cestou zpátky jsem tedy aspoň zabočil do Črnotič, které leží v závětří pod nevysokým skalnatým ostrohem. Uvědomuji si, kolik je ve Slovinsku takových milých, oku libých vesniček, kam jsem dosud nevkročil (co všechno mě ještě čeká).

Protože se nám ještě nechce rovnou do Lublaně, míříme, ne poprvé, na nocleh do Hrušice k paní Jožici, i když nás tam tentokrát žádné zapomenuté autíčko nečeká. Rádi bychom navštívili nedávno otevřenou restauraci v renovované historické budově někdejší pošty (já ji znám z loňského televizního natáčení), jenže smůla, v úterý tu mají zavírací den. „Otevřeno“ ale mají u Plesničarů, ke kterým jsme kdysi při první návštěvě Hrušice zašli s paní Jožicí. Je to pěkný pocit, když v přátelském hovoru v příjemném ovzduší můžeš pokračovat po čtyřech letech, jako by mezitím žádný čas neuplynul. Teď bych měl připomenout, co o tomto místě napsal zhruba před třemi sty let známý Valvasor: „Všude tu vládne odporná divočina, všude tě provází nevábnost, nuda, strach, nebezpečí a nepohodlí...“ Ano, tenkrát tu pošta stála úplně o samotě, uprostřed nekonečných lesů, a přestože se tu prý o pocestné dobře starali, nebylo tu

France Kralj, Vajíčkářky, 1925

bezpečno, lupiči o sobě dávali často vědět. Dnes to vypadá, že se Hrušica, dlouho zapomenutá a takřka neznámá, znovu dostává do povědomí lidí, turisticky ožívá, také díky tomu, že stará, zčásti ještě „římská“ silnice Kalce – Col postupně dostává asfaltový koberec.

Nazítí bylo povinné zastavení v Lublani, už proto, abych si koupil novou bundu. Koupil jsem ji, ale s tou ukradenou se nedá srovnávat. (Aspoň že mám z Jezerska ještě fotku v té staré.) Čas oběda. Protože jsme při příjezdu do Slovinska před dvanácti dny obědvali v Lublani (v starodávné Šestici), chce se nám všem zasednout ke stolu už někde za městem. Vybírám Šentvid pri Lukovici, hospodu *Pri Vovku*, přímo obleženou slovinskými i cizími řidiči. Hledání restaurace bylo příčinou, že jsme jeli po štýrské magistrále, ačkoli byl naším cílem toho dne Matkov kot v Kamnických Alpách. Nijak jsme, kupodivu, nespíchali, a já jsem si, nevím proč, vzpomněl, že už jsem hodně dlouho nejel přes Braslovče, které leží trochu stranou hlavních dopravních tepen. Nějak jsem si zapamatoval, že odtud pochází literární historik a překladatel, rovněž z češtiny, Dušan Ludvik, o čemž nový Lexikon Slovinska mlčí, zato se v něm dozvíme, že se tu narodil současný skokan na lyžích Matjaž Debeljak. Je to tak: nové časy, nová jména.

Matkov kot. (Matkův kout.) Já osobně sem přicházím popáté. Poprvé to bylo roku 1966, tehdy jsem sem přišel pěšky ze Solčavy a jen krátce si popovídal s dnešním hospodářem Frančkem, tenkrát to byl asi osmnáctiletý mládenec, a seděl na koni. Potom jsme přijeli do Matkova kotu celkem čtyřikrát, poprvé jsme bydleli (roku 1967) u Perků, protože nás tam do té zdejší nejvyšší položené usedlosti bezděky zavedla (nesprávná) cesta. Dva roky nato jsme už správně trefili (po nové silničce) ke Kočnarům, to ještě žili staří. Potom přišla pauza plných osmnácti let, a když jsme tam konečně zas zavítali, byl už hospodářem ten někdejší mládenec na koni. O dva roky později sem s námi přijel i vnuk Štěpán. Celou tu dobu jsme byli s Kočnarovými v písemném (převážně novoročním) styku. Jak ten čas letí: nejstarší ze tří Kočnarových hochů Lovrenc už má své děvče, Uršu ze Zadretského údolí, a každou chvíli může být svatba. Pro jistotu už od nás mají pozvání na svatební cestu do Prahy.

MYSTÉRIUM VODY

Příští den si pro Štěpána přijeli rodiče a rodinka odjela k moři, a to chorvatskému. Nás dva Kočnarovi přesvědčili, že z Matkova kotu je nejlíp jet do Rakouska přes Podolševo a Koprivnu, ne tou dlouhou objíždkou přes Solčavu a podél Savinje, navíc i proto, že u Ljubna silnice na Solčavu utrpěla ne tak dávno při velké vodě těžkou újmu a několikakilometrový úsek se musí jet skoro krokem. Ráno tedy místo dolů k potoku jedeme nahoru kolem Matkovy usedlosti, která, ač nová, v zimě vyhořela

a teď ji stavějí ještě větší a hezčí, na silnici, která vede na Pavličovo sedlo (což je hraniční přechod jen pro místní usedlíky), a dál k osadě Sv. Duh. Tady se dáваме do řeči s paní Strevcovou, která právě vyhnala krávy na pastvu, a hned si ji s manželkou a s krásným psem zvětčuju. Paní nám říká, že tou silničkou tím směrem, jak jedeme my, jela v poslední době jen jednou, ale víckrát že by tudy jet nechtěla. Pěkně nás vystrašila, ale co se dá dělat, musíme dál, vracet se přece nebudeme. Záhy chápeme, proč by tudy víckrát nechtěla jet: na jednom místě je postaven dřevěný most, voda tu strhla kus stráně a s ní i kus cesty, však nám o tom říkali i Kočnarovi; než tady postavili ten provizorní most, musela tu být jízda opravdu po čertech nebezpečná.

Jinak se tady tudy, po této *Solčavské panoramatické cestě*, jede velice pěkně, i když vozovka není zdaleka ideální. Máme ještě hodně daleko k asfaltu, ale žena už teď prohlašuje, že tohle je pro ni nejkrásnější zážitek z celého letošního pobytu ve Slovinsku. Rozhled dolů do údolí a za ně na Kamnické Alpy je v tom slunečném dopoledni opravdu jedinečný. Samozřejmě by to chtělo zajet ještě kousek od naší trasy k Firštově hospůdce, kde mají výstavu o vykopávkách ve známém nalezišti zvaném Potočka zijalka (Potoční sluj, tam se musí od naší trasy hodinu šlapat pěšky, a tu lokalitu prý možná dokonce uzavřou, protože tam začínají víc a víc řádit vášniví „archeologové“ – zloději), u Klemenšků ochutnat *minerální vodu*, jak cestou vybízí cedulka, zastavit se v Chatě pod Olševou, odkud zřejmě je „naše“ paní Strevcová, nebo navštívit mé dávné podolševské známé u Plesníků a Bukovníků, kde jsem právě před třiceti lety několikrát přenocoval – jenže naším cílem jsou dnes už Čechy, a tak si žádné odsakování nemůžeme dovolit. Stejně jedeme pomalu. Paní Kočnarová: Do Črné na Koroškem pojedete tak dvě hodiny. A opravdu jsme těch třitřicet kilometrů, v tom několikrát zastavení, jeli bez pět minut dvě hodiny.

V Koprivně nás už čekal asfalt, byť poněkud staršího původu. Tahle rozlehlá obec, zasahující až do Rakouska (teď má sotva jen 170 obyvatel), pro mě znamená vstup do „neznámé země“. A jak jsme tak jeli dál k Črné, Žerjavu a Mežici, shodovali jsme se s manželkou v názoru, že tady v tom korutanském koutku žijí nadprůměrně pěkné ženské. Přesvědčovali jsme se o tom na ulici, v obchodech, v kavárně i v bance. Překvapuje to o to víc, že se tu vzhledem ke znečištěnému ovzduší, jež mají na svědomí doly, po domácku říká *Údolí smrti*. O jejich působení svědčí holé stráně kolem – po likvidaci tavírny prý příroda zvolna opět dostává svou šanci. V těch třech posledních a rozhodně zajímavých slovinských obcích jsme nechali své poslední slovinské peníze a zamířili k hranicím. Jenomže z města Mežice mohou jet přes nejbližší přechod Reht do Rakouska jen domácí lidé, což jsme zjistili až na přechodu. Museli jsme se vrátit do Mežice a podél řeky Meži jet k východu na ten správný přechod: Holmec. (A ještě k Mežici a novému Lexikonu Slovinska: toto dílo nás informuje, že se v Mežici narodil současný politik Herman Rigelnik, ale o tom, že je odtud i jiný Herman, totiž básník Vogel, kterému tu právě nedávno odhalili na rodném domě pamětní desku, o tom se v něm mlčí. Ano, nové časy, noví lidé.)

Kdybychom mohli překročit hranici u Rehtu, zbývaly by nám jen dva kilometry a byli bychom ve vsi Spodnje Libuče, takhle jsme do tamní Galerie Falke přispěli až po víc než deseti kilometrech jízdy. Proč jsme tam jeli? Dcera mi při setkání v Matkově kotu kromě jiné pošty doručila i pozvánku na jubilejní výstavu *Herman Falke (1933–1986)* v této galerii a museli jsme využít příležitost. Paní Renate Falke, vdova po tomto významném rakouském malíři černé, hrůzné osudovosti, se krátce po našem příchodu vrátila se synem domů a vykládala nám ochotně – slovinštinou trochu už pozapomenutou – o svém manželu i o sobě, o své práci, o nemalých starostech s touto i mimo hranice Korutan proslulou galerií.

A potom konečně jedeme rovnou domů, bez nějakých postupných cílů. Lavamünd aneb slovinsky Labot, St. Paul, před Wolfsbergem už na dálnici, kolem Štýrského Hradce, u obce Zögern na kávu. A brzy nato už jsme v nepředstavitelné (páteční!) tlačenici kolem Vídně. Jedeme hlemýždím tempem, stop a dál a stop a dál. K tomu přší. Nevím, kolik takových pomalých kilometrů jsme ujeli. Pohled na palubní desku: červené světýlko varuje. A najednou se nám z motoru začne hustě kouřit. Jedeme v levém jízdním pruhu, vpravo jsou ještě tři. Měl bych zastavit, ale v tom levém pruhu... Jedu dál a dál, kouří se jako o závod, v autech kolem nás z toho mají zábavu. Konečně se na pravé straně objeví ještě jeden, volný jízdní pruh. Žena dává rukou znamení, že jedeme vpravo. Pomalu to jde. Ale motor najednou chcípne a nechce naskočit. Vystoupíme, tlačíme, jeden mladík ze sousedního auta přiskočí na pomoc.

Konečně stojíme v „mrtvém“ pruhu: o něco dál vpředu je odbočka do nějaké ulice, ale vjezd zakázán. Naše štěstí. Také přšet přestává. Dívám se na chladič – samozřejmě je prázdný. Ráno jsem ho přítom doléval. Máme s sebou jen zbytek destilované vody. Musím vodu někde sehnat. Vezmu prázdnou láhev, jednu menší, špinavou, ještě cestou najdu, jdu po ulici vpravo dolů, po levé ruce zábradlí, po pravé ruce zábradlí, za ním zeď a za zdí nahoře nějaká ulice. Slepou ulicí přijíždí za mnou policejní auto, potřebuju vodu, říkám jim, oni mi ukážou na louže, kterých je tu kolem dost a dost. Dojdu až na konec ulice, ta se tu láme a v ostrém úhlu pokračuje vlevo nahoru (policie zajíždí tím směrem), ani u ní žádný dům, jen kus dole za loukou zase zeď a za ní nějaký podnik. Všimnu si úzkého průchodu v zábradlí vpravo, po mokré louce se přece jen dostávám na ulici, která byla předtím nad zdí a sem se postupně snížila na úroveň silnice, po níž jsem přišel. Za rohem, pravouhle, je další ulice, i při své nervozitě zaznamenávám bohaté vilky, před nimi automobily. Jedním, blízko ode mne, právě přijela mladá paní, vystupuje, jde k vrátkům na zahradu. Přistoupím k ní, vykoktám, co se mi přihodilo, a jestli bych od ní nemohl dostat něco obyčejné vody. Pozve mě dál, na zahradu, kde v pozadí zahlédnu i bazén, jde dovnitř, zadrží psa, který se chystá vrhnout na opovázlivce, ven vyjde i mladý pán, zřejmě její manžel, chvíli čekám, a už držím v rukou tři čisté, omyté lahve s vodou, jedna, největší, je od nich, to všechno v igelitové tašce, také od nich. Celý šťastný poděkuju skoro až k zemi a vracím se stejnou cestou, nejmíň deset minut mi to trvá, zpátky k autu, nejistý,

plný strachu, jestli se motoru bude chtít naskočit. Dám chladiči vody, co jeho hrdlo ráčí, a voda ještě zůstane. A za volant, pravou nohou dopředu. Naskočil!

Tak jsme přijeli, bez dalších příhod, po sedmé hodině na českou hranici a pak do Miletína, kde nás čekaly poště. Marně si teď lámu hlavu, v ruce plán Vídně, kde jsme to tam vlastně zůstali stát, tolik vodychtiví. Možná to bylo někde těsně před *Favoriten*. Pak byl ta ulice s vilkami byla *Stiny g*. Ale nevím. O mladých, krásných a patrně bohatých, přitom však tak ochotných manželích nevím taky nic. Jenom tu igelitovou tašku mám jako corpus delicti na stolku vedle přečpané knihovny. Na ní je napsáno: *Ihr Sanitätshaus, Bandagist und Orthopädietechniker KEROC*.

První, co žena pro mě udělala, když jsme se octli v našem miletínském pokoji, bylo, že uvařila kávu, a to z toho zbytku v darované vídeňské lahvi. K vodě z miletínské studny, když tam nejsme delší dobu, nemá totiž důvěru.

FRANTIŠEK BENHART, narozen 10. 9. 1924 v Sevluši na bývalé Podkarpatské Rusi v rodině železničáře. V tamním Chustu studoval nižší gymnázium. V březnu 1939 útěk s dalšími Čechy přes Rumunsko, Jugoslávii a Rakousko do Čech, cestou první letmé seznámení s realitou Slovenska na mariborském nádraží. Před koncem války v Praze maturita, totální nasazení, po válce filozofická fakulta, doktorát 1949. Od roku 1946 psaní literárních recenzí, 1947 externím redaktorem týdeníku Lidová kultura, po skončení studií a základní vojenské službě redaktorem nakladatelství Naše vojsko, poté kritické revue Zlatý máj a v letech 1959-1969 měsíčníku Plamen. Po jeho zákazu na volné noze jako překladatel ze slovinštiny. Do Slovenska poprvé 1946 jako stipendista ministerstva školství. Od roku 1957 vydal 44 knižní překlady. Mnoho překladů vyšlo časopisecky. Do května 1997 přeložil do češtiny 994 slovinštiných básní, z toho bylo otištěno 780, do slovinštiny 54 české básně. V českém rozhlasu měl přes 70 převážně básnických pořadů. Jeho vlastní esejisticko-kritická tvorba, uveřejněná v českém i slovinštině periodickém tisku a knihách, čítá 860 položek. V českém tisku psal o slovinštině literárních novinkách (např. v revue Světová literatura měl přes 60 slovenistických příspěvků). Po listopadu 1989 píše pravidelně do slovinštině tisku o českých literárních novinkách a kulturních zajímavostech. Ve Slovensku vyšly dva knižní výběry z jeho kritické činnosti: *Bralnica in druge neprimernosti* (Čítárna a jiné nepřiměřenosti, 1984) a *Malce drugačna branja* (Poněkud jiná čtení, 1990), značně doplněný výběr z nich v češtině připravuje nakladatelství H + H (Jedna a jedna, 1998). Jeho cestopisecky zaměřené eseje (tři z nich přinášíme v tomto čísle) vyšly v knize *Sijajni dan ob reki* (1996) a jejich doplněnou českou verzi chystá nakladatelství Votobia (Zářivý den u řeky, 1997). Podle této knihy vznikl scénář Benhartova filmového portrétu, uvedeného Slovenskou televizí v únoru 1996. Od roku 1985 je Benhart zahraničním členem Slovenské akademie věd a umění, 1995 byl vyznamenán Českým odznakem svobody Republiky Slovensko.

ALEŠ ROLEČEK / MRTVAŠKI PLES

(SLOVINŠKÝ DANSE MACABRE V KONTEXTU EVROPSKÉHO MYŠLENÍ)

Téma smrti a téma lásky jsou dva náměty, které se objevovaly, objevují a zřejmě budou objevovat, dokud se tato civilizace nepropadne v nicotu. Obě témata jsou totiž vždy nanejvýše a překvapivě smysluplná a stále natolik nosná, že z nich lze v každé epoše vytěžit něco „nového“, vždy je co objevovat. Ba co více! Jsou od sebe neoddělitelná a v samém základu spolu neodlučitelně souvisí, a přestože smrt i láska jsou stavěny proti sobě jako soupeři, ve svých krajních polohách se spolu vždy znovu setkávají a jedna z druhé vychází. Není naším úkolem podat zde vyčerpávající soupis námětů a jejich analýzu, leč bude nás zajímat pouze jeden fenomén – tzv. *Danse macabre*, Tanec smrti – a jeho geneze.

ODKUD JE SMRT

Člověk středověku se táže po původu smrti, s jejíž přítomností je každodenně konfrontován v míře neporovnatelně větší než člověk dneška; smrt jej obklopuje především v umírání jeho blízkých – dětí i starců –, které se odehrává před jeho očima, v jeho domě, v „každodenní realitě“ jeho světa a v tom všem může vidět i to, co čeká jeho samého.

Konec konců ústředním bodem jeho života duchovního je smrt. Kristova vykupitelská smrt na kříži a kříž sám, nejčastější znamení, které jeho náboženství používá. Náboženství také vše objasňuje, vysvětluje, dává porozumět smrti, aby život dostal smysl i tváří v tvář neustálému zániku a rozpadu způsobovanému právě smrtí.

Je-li Bůh, odkud zlo? Odkud smrt? Odpověď zní: Lidé, vaši prarodiče, Adam a Eva, neobstáli ve zkoušce. Zlo je výsledek porušení řádu, nesprávného užití svobodné volby, a smrt je trest za toto provinění. Ne Bůh, člověk sám je příčinou této zkázy uvalené nejen na něj, ale i na celý svět, za který sám nese zodpovědnost. Člověk měl volit život, ale zvolil raději smrt a ta mu teď vládne. Středověké etymologizace vidí ještě jaksi hlouběji: sledují podobnost mezi *mālum* (jablko) a *malum* (zlo). *Per hunc malum tolit mālum* (jablko přineslo zlo), říká stará lemma. Zdánlivě neřešitelný problém lidské záchraně z područí smrti řeší ovšem zase smrt. Ježíš Kristus, vtělení druhé božské osoby, a jeho smrt samotnou smrt poráží a ten, kdo zemřel, právě proto žije na věky, jak říká velikonoční sekvence: *Dux vitae mortuus regnat vivus* (Vládcem života mrtev – kraluje živý). Řád světa je obnoven, ale následky zkázy trvají

Pieter Bruegel, *Triumf smrti* (detail)

dál. Každý může následovat knížete života a být zachráněn (ne však ušetřen umírání a smrtí), a právě tím nad smrtí zvítězit. Ovšem, a to je podstatné, na setkání musí být připraven, dobře vybaven, aby v rozhodném zápase obstál. Jestliže smrt je paní tohoto světa, musí být on toho světa vzdálen, čistý od jeho řečí. Smrt je chápána jako oddělení duše od těla a v této chvíli svázanost duše s tělesností a lpění na ni může duši zahubit, strhnout ji s sebou „tam dolů“. Moment smrti je momentem rozhodnutí jedince – člověka.

DUŠE A TĚLO - SESTRA SMRT A DEN HNĚVU

Téma duše a těla jako dvou subjektů, které lze chápat odděleně, ba přímo jako protiklady spolu zápasící, má svůj původ v tzv. *Visio Philiberti*, literární skladbě lincolnského biskupa Roberta Grossetesta, pocházející z první poloviny 13. století. Duše ve chvíli smrti vede dialog s tělem a obviňuje jej ze své zkažky. Skladba je známá z velkého množství různých zpracování, včetně lidových písní. Ve chvíli účtování vydává smrti počet z dobra i zla, v tomto případě však spíše ze zla, a vše má neblahý konec v pekle. Tělo strhává duši s sebou a ta, příliš s ním svázaná, je zatracena.

Tato doba je ovšem také dobou zrodu dvou nových velkých řádů, františkánů a dominikánů, u nichž téma smrti bude hrát velkou roli.

Svatý František ve svém Hymnu stvoření mluví o „*sorella morte corporale*“ – smrti tělesné. Celá hrůznost smrti je odstraněna tím, že je nazvána sestrou a jako taková uvítána a přijata. Jedná se ovšem o smrt světce, který ví, že právě v jeho případě je smrt bezmocná. Však běda těm, kdož umírají v smrtelném hříchu, dodává sv. František na závěr.

To, co vyrůstá z františkánské mystiky smrti, nabývá jinou podobu ve slavné sekvenci T. Cellána *Dies irae* – Den hněvu. Den posledního soudu, jak jej známe z tympanonů kostelů té doby, je zde převeden do podoby básnické, do podoby slova. Čtvrtá sloka této skladby zní:

Mors stupiebit et natura
Cum resurget creatura
Judicanti responsura

I zde jsou smrt a příroda personifikovány, stejně jako u sv. Františka, aby mohly žasnout nad vzkříšeným stvořením. Vše je znovu povoláno k životu, aby se účastnilo ohromujícího divadla posledního soudu. Žhoucí světlo osvětluje tuto scénu, na které se objevují a kde hrají Bůh, smrt, příroda, lidé. Postavy, jež můžeme pozorovat ve středověkých hrách, mystériích či živých obrazech, z kterých se bude posléze rodit *Danse macabre*, ale nepředbíhejme.

LEGENDA O TŘECH ŽIVÝCH A TŘECH ŽIVÝCH A TRIUMF SMRTI

Dominikánský vliv v této smrtelné tematice lze dokumentovat především na pi-sánském Campo santo v nástěnných malbách na téma Tři živí a tři mrtví a Poslední soud, který vznikl mezi lety 1332–1336. Starofrancouzský námět ze 13. století je zde pojat jako velkolepá alegorie smyslu a směřování lidského života. Tři vznešení mladíci s vybranou společností jsou na lovu překvapeni hrůzným setkáním. V lese objevují tři rakve se třemi mrtvolami v různém stadiu rozkladu. Celá scéna je velmi dobře vykreslena – někteří z průvodu se znechuceně odvracejí, ucpávají si nosy před nesnesitelným zápachem, ba i psi ježí srst, jsouce podrážděni touto hnilobou. U rakví však stojí poustevník, který vše vysvětluje jako výzvu jejich dosavadnímu životu a cestě. Po tomto setkání, jež je zároveň i jakýmsi iniciačním obřadem smrti, se už nemohou jen tak vrátit zpět. Poznali, že je třeba se rozhodnout, kterou cestou dál. Jedna je před nimi: stoupá vzhůru na horu, kde žijí poustevníci. To je oblast života. Tato cesta vede paradoxně okolo těch mrtvých, skrze „umřít sám sobě“. Anebo cesta zpět do zahrady rozkoší, která je ovšem klamem a je pravou zahradou amrti. Je to cesta zaslepení, cesta zdánlivého života. Ale nad touto rozkošnou zahradou již poletují ďáblové jako draví ptáci a zmocňují se duší oklamanych, zápasíce o ně s anděly. Zde je svět již jasně rozdělen na svět smrti a svět života, člověk musí reagovat, vybrat si mezi nimi.

Tato tematika má své pokračování v tzv. Triumfu smrti. V roce 1347 přivezly galéry do marseillského přístavu strašlivého hosta – Mor, černou smrt. Mor, který bude procházet Evropou a zahubí téměř třetinu jejího obyvatelstva, stane se vpravdě Triumfem smrti. Je chápán jako trest znemravnělému životu křesťanstva, kdy smrt je vlastně vykonavatelkou božích trestů. Personifikovaná černá smrt zde vystupuje v různých podobách od zahalené ženy až po kostlivce, jedoucího v oblacích na koni, který vždy drží v ruce svazek morových šípů, jimiž zasahuje své oběti. Všechno se pod těmito střelami hrouť. Celý svět je tak oblastí smrti, smrt je lovec a člověk love-

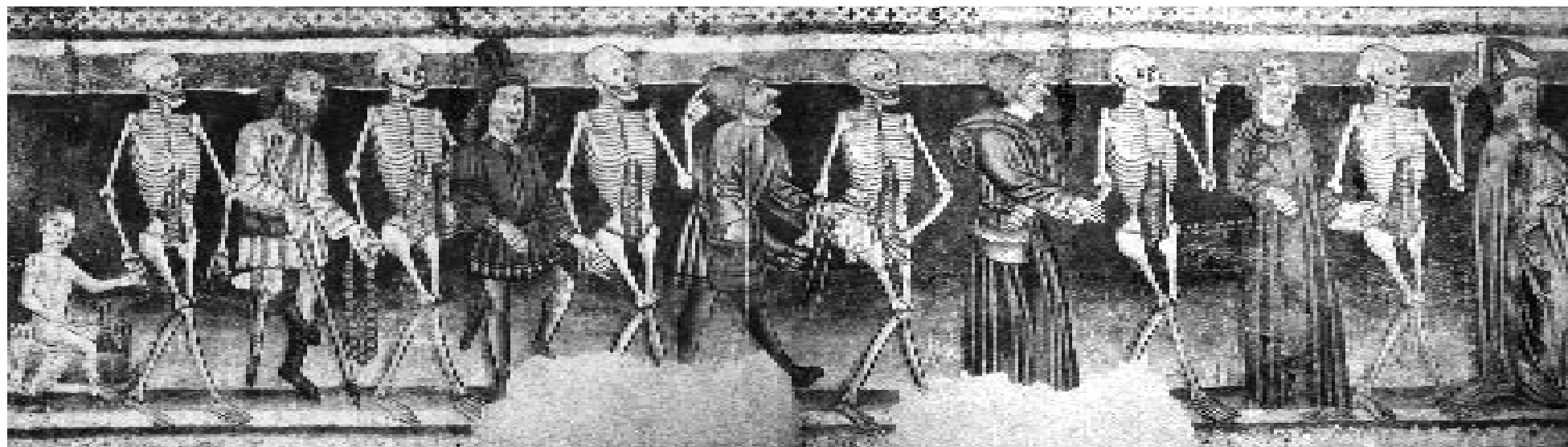
ná zvěř. Tento hrůzný námět má své vyvrcholení až o století později v Bruegelově Triumfu smrti (asi 1562), kde je vykreslena příšerná scéna – Pláně a moře. Nikoliv jedna smrt, ale smrt v podobě tisíců kostlivců dobývá svět. Hřbitovy jsou tvrže a pevnosti napěchované k prasknutí, kostlivci ozbrojeni kosami, meči, sudlicemi, víky od rakví namísto štítů, aby bojovali s lidmi. Vše ozařují požáry zapálených měst. Je jasné, kdo zvítězí – smrt. Zděšení lidé prchají a snaží se uniknout, zatím však jsou vhnáni do pastí, velkého sklopce, který není ničím jiným než obrovskou rakví. Zde již není možné mluvit o tom, jakou cestu si zvolit, závěr je jasný. Smrti nelze uniknout. Ještě jeden detail je zde důležitý. Někteří lidé ani v této chvíli nevnímají, co se vlastně děje. Král, ke kterému se blíží ze zadu kostlivec držící přesýpací hodiny. Milenci, zabraní sami do sebe a do hry na loutnu, nevidí, že se i k nim sklání smrt. Je to okamžik překvapení, ve kterém smrt zastihne i ty, kdo žijí, jako by jí ani nebylo.

Morová epidemie, to velkolepé umírání, zase proměnila chápání smrti, pojem smrtelnosti a hlavně znejistila existenci lidstva jako takového.

Tato krize existence je i krizí celého tohoto věku – Occamův nominalismus, pa-pežské schizma, války, hlad, mor. Jak nejisté jsou ony jistoty, o které si člověk doufá opírat svůj život...

ARS BENE MORIENDI - UMĚNÍ DOBRÉHO UMŘENÍ

S činností obou mendikantských řádů, jejichž působnost je především v kázáních – slovem i příkladem, souvisí důraz, jaký je kladen na poslední věci člověka. Co jiného může být důležitější než příprava na věčnost. Dobře zemřít je pro člověka této doby jediná opravdu smysluplná činnost, které stojí za to se věnovat, a příprava na „hodinku smrti“ též musí být důkladná. Dobře zemřít, tomu se musíme učit, stejně jako čtení či počítání. Dobře zemřít je rovno svatosti; pouze světec projde nebeskou branou.

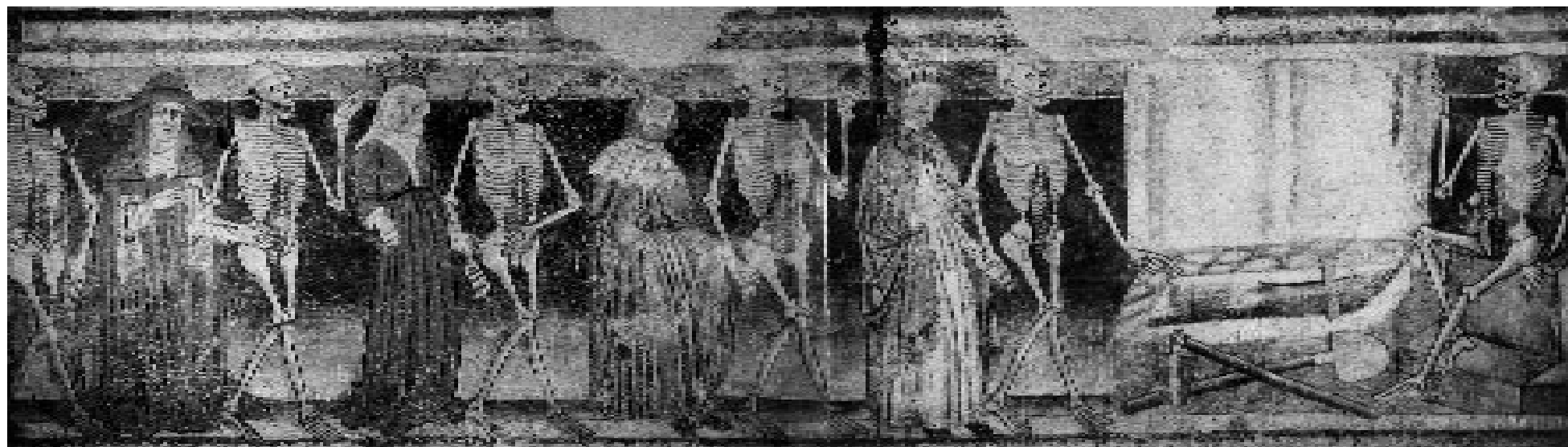
Mrvaški ples, Hrastovlje, konec 15. stol.

Učení o čtyřech posledních věcech člověka, totiž o smrti, soudu, nebi a pekle, je dále rozpracováno právě v oněch *Ars bene moriendi* – letáčích či knihách, podle kterých se má člověk připravit na své umírání. V těchto scénách je však smrt jen jakýmsi katalyzátorem, sama spouští akci, ale dále se jí neúčastní. Samotné umírání je zápasem dvou mocností, nebe a pekla, o duši člověka. Záleží především na člověku, na kterou stranu se v tomto posledním zápase přikloní, kam obrátí svůj zrak. Ke kříži, který mu ukazuje mnich, nebo k ďáblu, který se snaží strhnout ho na svou stranu? V člověku samotném vede hranice mezi životem a zkázou.

Vše, o čem jsme dosud mluvili, jsou různé podoby smrti, jak je zaznamenává literatura a výtvarné umění od třináctého století. Nyní tedy přistupme k tématu, jež se jeví jako syntéza předcházejícího, ale i jako zvláštní osamostatnění určitého detailu.

DANSE MACABRE - TANEC SMRTI

Za archetyp všech tanců smrti, které byly kdy vytvořeny, se považuje pařížský cyklus ze zdi hřbitova Neviňátek z roku 1424. Tento tanec má svou literární předlohu v poezii Helinanda de Froidmont z konce 12. století. Samotný název je odvozen od jména bratří makabejských (2 Mak). Ve scénické dramatizaci, která se zde provádí, si smrt bere z těchto slavných bratří, silných bojovníků, jednoho po druhém a jakýmsi rytmizovaným krokem (tancem) je převádí ze života do svého království. Nikdo nemůže odolat. I ti nejslavnější a nejsilnější jsou jí nakonec přemoženi a musí s ní tančit. Tanec je zde symbolický. Jde vlastně o cosi velmi nepatřičného, něco, co se pro tyto bojovníky vůbec nehodí. Ale v tom je právě symbol jejich bezmoci. Tanec je jejich potupou a vítězstvím smrti. Vítězové nad helénskou zjemnělostí tančí. Jak strašné a poučné.

Odtud tedy chorea machabeorum – Dance macabre – tanec makabejských – tanec smrti. Samotná výtvarná podoba tance smrti však byla poněkud jiná. Zde již makabejské vystředění lidmi své doby, zástupci všech stavů. Třebaže se původní nástěnná malba ze hřbitova Neviňátek nedochovala, známe ji z převedení do dřevorezu z roku 1485, s verší Guyota Marchanta. V této podobě se pak tento archetyp opakuje neustále a přerůstá až do 19. století. Nejprve samozřejmě ve Francii samotné, načež se šíří po celé Evropě (viz přehled). Nejvýhodnějším místem, kam se tento typ tance smrti rozvinul, je slovinské Hrastovlje.

Jedenáct postav tohoto tance představuje lidstvo jako takové, celý svět v koloběhu vzniku a zániku, doslova od kolébky ke hrobu. Počet vystupujících postav je zde sice poněkud zredukován, přesto srovnáme-li jej s jeho předchůdci, vidíme, že i zde je vše podstatné zachováno.

Není zde kazatel, který začíná své vyprávění o údělu lidí (jako například v *La Chaise-Dieu* či v tištěné podobě z roku 1485), ani Adam a Eva jako původci naší smrtelnosti.

Tanec začíná dítětem, které zde zastupuje počátek lidstva. Již zrozené, je pod nadvládou smrti. Jak praví verš: Když můj svět přichází, / smrt již obchází. Smrt nezná soucitu, vytahuje dítě z kolébky a nutí ho k prvním krůčkům ke hrobu.

Další postavou je žebrák, poutník, chodec z holí. Typus člověka, který vlastně nemá co ztratit (jak nevzpomenout Boschova kulhavého poutníka). Je konec s obcházením míst s ostatky dávno zemřelých světců. Nadešla chvíle, kdy nebožák sám má být vyzkoušen, jak se od nich naučil dobře zemřít. Groteskní kulhavý tanec i jeho přivádí k finále.

Další dvě postavy, mladík s mečem a bohatec, jsou typy lidí úspěšných. Mládí a bohatství... Ale smrt nelze ani okouzlit, ani podplatit. Šlechtic někdy dokonce se smrtí zápasí. Verš však praví:

Strč svůj meč do pošvy
Daremná zbraň před smrtí
Byť ses s ní chtěl potýkat
Zajisto tě uškrtí

Bohatec-kupec, nakonec je ten, kdo s sebou vleče nabyté bohatství. Ani v této chvíli se ho není ochoten vzdát:

Co plný měšec pomůže
Umřeš a necháš všeho
Hledej tedy časný poklad
Bys neztratil věčného

Další tři postavy našeho tance jsou mnich, biskup a kardinál. Zbožnost, učenost, moc, sláva a pocty charakterizují tuto skupinu lidí. Co kázali jiným, sami mohou ochutnat, vyzkoušet své teologické definice, filosofické spekulace. Vše marnost – unum discamus mori. Jediné, čemu bylo třeba se naučit, je umírat. Učené hádky, spory, disputatione jsou hned vyřešeny. Mors locuta causa finita (smrt promluví a spor je skončen).

Královna a král jsou vrcholy světové moci, jimž se vše kořilo. Králové panují nad národy, oděni nádherou a zlatem soudí svět a každé jejich slovo bylo zákonem. Nyní oněměli, sami podlehli zákonu, jenž panuje od věků, a rozkazovat budou snad jen červům tam v hrobě, který vyměnili za palác.

Poslední postavou je papež, moc duchovní, jež přesahovala vše. Trojitá koruna určovala jeho vládu nad celým okruhem zemským. On, zástupce Boha na zemi, bude smeten v prach, z něhož povstal, a třebas svazoval i rozvazoval záležitosti země a nebe, stojí na kraji hrobové jámy, do níž bude muset sestoupit, stejně jako dítě či žebrák.

Verš praví:

Jiní ti nohy líbali
Však musíš teď zajíti
Zajde i s tebou sláva tvá
Tvé nohy budo hníti

Je to triumf velké rovnosti, o jaké se nesnilo ani revolucionářům. Rovnost v bezmoci, stejně všem, i v neodhadnutelnosti chvíle. Nic si nekoupíš, zvláště ne čas. Teď, možná právě v této chvíli nastává velmi důležitý moment překvapení. Člověk je vytržen ze své běžné každodennosti, práce a zábavy. Smrt překvapuje, vybírá si právě okamžik, kdy na ni člověk zapomněl. Ona nezapomíná nikdy. Přistupuje náhle, převrací všechny jistoty, posmívá se marnosti našeho snažení a proměňuje tanec, výraz radosti ze života, v obraz zkázy. Povolné vede, nechtějící vleče, v chorovodu od kolébky ke hrobu.

Vědomí velké rovnosti patří k onomu společnému dědictví naší evropské kultury. Nikoliv Magna charta a všechna demokratická tradice, ale právě majestát smrti, království zmaru, srovnává všechny stavy. Velká rovnost není výsledkem usilování mas či parlamentů. To je iluze. Smrt, to je realita rovnosti lidstva.

Aby však závěr nekončil v nicotě a pesimismu. Moudrý (rozuměj v biblickém slova smyslu) ví, že smrt je hrozná jen tomu, kdo neví o její bezmoci. Zahubí tělo a pak nemá více, co by učinila. Moudrý-svatý ví, že smrt je stejně porážena, a nemá strach. Tak to ostatně ukazuje závěr onoho archetypu Guyota Marchanta nebo i náš Mistr I.W. Mezi člověka a smrt se staví Kristus. To sice v Hrastovlje chybí, ale v celém kontextu nikoliv. Je tam zastoupen, umístěn mezi freskami s dějinami lidské spásy, kam tanec smrti patří. Ovšem i se závěrem: zemřít znamená žít navěky.

VÝBĚROVÝ PŘEHLED NĚKTERÝCH TANCŮ SMRTI

XV. století

Paříž, 1424
Londýn – sv. Pavel
Lübeck
Štrasburk

La Chaise-Dieu (Francie), 1470
Berlín, 1485
Hrastovlje (Slovinsko)
Norre Alslev (Dánsko)

XVI. století

Inkoo (Finsko)
Metnitz (Rakousko)
Drážďany, 1536
Rouen
Pinzolo (Itálie), 1539

XVII. století

Lucern
Haselbach (Bavorsko)
Füssen

XVIII. století

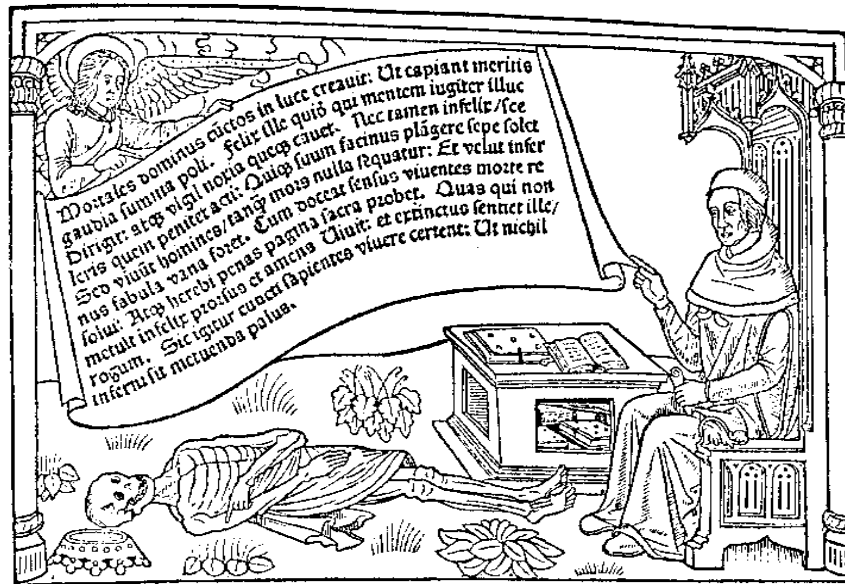
Bamberg
Erfurt
Salcburk
Kuks

Medailon ALEŠE ROLEČKA
jsme otiskli v čísle 1/1995.

IGOR KRANJC / PRAHA JE ZA ROHEM, NA KONCI NAŠÍ ULICE

Danse Macabre, 1455

Danse Macabre, 1485

Reprodukce děl France Kralje, které přináší toto číslo Souvislostí, mě přiměly k tomu, abych se v krátkosti pokusil pojednat o úloze Prahy, kam od roku 1920 přibližně do poloviny dvacátých let jezdili za vzděláním slovinští intelektuálové a umělci. Kulturní a tehdy zároveň politické středisko, které si stále více upevňovalo své pozice ve střední Evropě, bylo pro Slovinci svým postavením nepochybně něčím výjimečným. Praha byla jednak skutečným velkoměstem s hlubokou tradicí a jedinečnými uměleckými památkami, které tu od dob gotiky vznikaly, ještě přitažlivější však patrně byla Praha moderní, pulsující, plná vítězoslávy po získání svobody, za níž oba národy nově vzniklého státu bojovaly pod vedením demokraticky orientovaného a vizionářského politika T. G. Masaryka. Tehdejší stát s hlavním městem Prahou se zdál být vhodným řešením, ne-li uskutečněním staletých snů slovanských národů, sevřených v císařství s dvouhlavým orlem. Byla jistě jedním z nejpřitažlivějších měst v Evropě. Slovinci lákala svou moderností, Masarykovým pojetím liberální politiky s výrazným sociálním akcentem, industrializací, univerzitou a akademiemi, na nichž přednášeli přední zahraniční profesori, stejně jako divadly, koncertními sály, muzei, galeriemi a bohatým kulturním a společenským děním.

Svoboda tehdy byla něčím samozřejmým a stala se látkou, z níž vyrůstala umělecká skutečnost. Nesmazatelnou pečť svobody a nově nabytého sebevědomí vtiskl Praze dvacátých let architekt Josip Plečnik. Ačkoliv to bude znít poněkud nadneseně, roku 1923, když byl Plečnik pro Slovinci a Lublaň ještě příliš velký, byl tím pravým, koho ke spolupráci potřeboval France Kralj. Roku 1923 Plečnik vytvořil návrh kaple pro Kraljovu Pietu, která ještě dnes, deformovaná několika nepřipustnými zásahy, stojí na jednom z venkovských hřbitovů poblíž Lublaně.

* * *

Vzpomínám si, jak ve mně v dětství všechno, co souviselo s Čechami, zanechávalo zvláštní pocit. Nevím čím to, ale možná si je podvědomě spojuji s architekturou tělocvičny v Taboru uprostřed Lublaně. Tělocvična byla dílem Plečnikova současníka a konkurenta Ivana Vurnika (což jsem se dozvěděl až později) a od prvního okamžiku se mi zdála velkolepá, jakoby tajemná. Nedaleký stadion, obehnaný tribunami, jako by byl němým svědkem neznámé, nepochybně slavné minulosti. Později jsem zasle-

chl, že stavbu paláce „tělesné kultury“ podpořili uprostřed dvacátých let také přátelé z města Tábor, a tak mi připadalo, že máme Čechy hned v sousedství, doslova za rohem.

* * *

Roku 1919 studovala v Praze celá řada výtvarníků a budoucích literátů a kritiků; Veno Pilon, France Kralj, Ferdo Kozak, Josip Vidmar, France Mesesnel aj. Rok 1921 probíhal ve Slovinsku, tedy v Království Srbů, Chorvatů a Slovinců, ve znamení schvalování nové ústavy, která nakonec uzákonila centralistické státní zřízení a ve Slovinsku potlačila veškerou politickou autonomii. To se dotklo i studentů v Praze: „Slovinští studenti se teď dělí na státotvorné, nestátotvorné a komunisty. První znevažují před vládou druhé a dostávají za to státní (státotvorná) stipendia. Kdybys byl například ty letos v Praze,“ píše Mesesnel, „a vyšel si na 1. máje s karafiátem jako loni, můžeš se se stipendiem rozloučit! Vidíš, konečně máme to pravé kritérium hodnocení rozumových schopností a zároveň správný způsob, jak vytvořit jednotný národ. Národnost je teď totiž úplně vedlejší; jde o státotvornost a s podlostí se dostaneš ke korytu. Jeden ideál vystřídal jiný...“

V Praze studovala v té době malířství a sochařství asi desítky slovinských umělců. Praha pro ně byla také základnou k cestám do Berlína a Drážďan. Významné je, že už tehdy vážně uvažovali o výstavě v Praze. Jak uvidíme, konala se nejprve v Hodoníně; v Praze až později, když Spolek slovinských umělců (Klub mladých), založený a vedený Kraljem, zorganizoval turné Vídeň, Praha, Berlín. Domácí slovinské poměry se však roku 1923 natolik zhoršily, že France Mesesnel, který ještě před nedávnem zastával jiný názor, napsal: „V Praze je všechno při starém, připadá mi, jako bych přijel domů, a to je špatné znamení.“ Jestliže si ještě nedávno zoufal nad poměry, v nichž musel jako intelektuál žít, prožívá nyní přednášky předních osobností stejně intenzivně, poměry však hodnotí střízlivě: „Všude zákulisní komedie. Hned po příjezdu jsem vyslechl přednášku J. Mayera-Graefeho o německém podílu na utváření evropského umění. Udivilo mě, že ji zakončil šovinistickou výzvou. Je také on tak „malý člověk“, nebo dnešní poměry Němce tolik ponižují? Doufám, že se mi to podaří zjistit, až se sám vydám do Německa. V úterý přednáší filozof hrabě Kayserling, od jeho přednášky si mnoho slibujeme.“

Koncem dvacátých let začínala žít kulturou také menší slovinská města, například Gorica. Nedaleko odtud pobýval a tvořil Veno Pilon. Z jeho korespondence je vidět, že se Marinettiho futurismus objevil „na obou koncích Evropy“. Pilon se neubrnil kritice futuristického „spektáklu“ v Gorici, zatímco Mesesnelovi se zase nelíbil ten pražský. Oběma vadilo především rádobu avantgardní herectví, diletantismus prokládaný „varietními výstupy, trochou futurismu, trochou expresionismu, to vše pozna-

menáno plytkým provincialismem. V Gorici! Nový proud, který měl obohatit kulturu velkých měst! Ani Marinetti jako kmotr tu se svými intervencemi nebyl nic platný...“ Mesesnel píše, že Marinetti nezůstal nepovšimnut ani v Praze: „Marinettiho hráli také tady a teď hrají ještě mnohem tupější české kusy. To víš, provincie roste, musí mít na plakátech všechno, co mají velkoměsta.“

Mesesnel si roku 1923 poznamenal, že Praha „získala svého Rembrandta“ – fragment požárem poškozeného Zvěstování, což se zdálo být „skutečným zjevením“. Zároveň probíhaly přípravy na výstavu o vývoji francouzského umění od roku 1800 do roku 1920. Praha tehdy objevovala malířské umění Ozenfantovo a Jeanneretovo, ale teprve tato výstava byla „velkým svátkem“. „Je to silný zážitek, člověk má před očima všechny velikány počínaje Davidem a Ingresem. Od van Gogha a Gaugina se přes Deraina pomalu dostaneš k Vlaminckovi a Kieslingovi... Jestli máš trochu času a peněz, přijed' do Prahy, má postel bude prázdná!“ Pilon ale nabídky nevyužil, odpověděl, že se na Francouze pojede podívat raději do Francie, a skutečně pak odjel do Paříže, kde prožil čtyřicet let.

Kolem roku 1923 skončila „studentská léta“ expresionistické generace a s nimi skončila také doba, kterou trávili v posluchárnách, stejně jako v rušných pražských kavárnách, pivnicích i bordelech.

Události se ale ubíraly jiným směrem. Umělci navázali tvůrčí dialog a už před rokem 1923 začali připravovat výstavu děl slovinských výtvarníků, která proběhla v následujícím roce v hodonínském Domě umělců. Rozhodující zásluhu na její realizaci měl šéfredaktor časopisu „Umělecký list“, překladatel Bohuš Vybíral, jehož přítelem byl slovinský spisovatel a básník France Bevk. Vybíral se postaral o vydání sborníku „Slovinské umění“, který vyšel jako 4. svazek třetího ročníku tohoto časopisu a přinesl příspěvky Izidora Cankara, France Steleho, Ivana Vavpotiče a také informativní článek z pera Frana Tratnika o činnosti slovinských umělců a jejich významu.

Poměry na domácí umělecké scéně se mezitím podstatně změnilly. Útoky na dílo mladých tvůrců, expresionistů, jak byli souhrnně označováni, byly stále častější. Konzervativní kritika se snažila neutralizovat jejich vliv na umělce i na veřejnost. Nastala doba, kdy se umělci začali prezentovat v zahraničí, v tomto případě střeoevropskému publiku. Teprve potom se jim podařilo zlomit odpor konzervativců. Jak napsal jeden z mladých umělců: „Pro naše filistry je Vídeň (případně Praha nebo Berlín) ještě pořád pádný argument, uznání v zahraničí znamená uznání doma.“ To jsou typické projevy provinciálního uvažování, kdy svou roli sehrál rovněž místní tisk, přestože bylo jasné, v jakém prostředí umělci dozráli a tvořili, že jsou schopni kriticky nazírat minulost i současné dění, že usilují o originální umělecký výraz a chtějí navázat na to nejlepší, co jim domácí modernistická tradice od přelomu století nabízí. Mladí se však nebáli, o čemž svědčí ohlas příslušné části kritiky doma i v zahraničí.

Umělci z Klubu mladých vystoupili společně poprvé na jaře roku 1924 v Hodoníně v rámci výstavy, které se účastnila také tři další umělecká sdružení ze Slovinska. Na podzim téhož roku český Spolek výtvarných umělců Mánes zprostředkoval zapůjčení 250 grafik a 30 soch pro soubornou výstavu českého umění v Lublani. Informativní studii k výstavě napsal Antonín Matějček. Zvláště v ní vyzvihl, že české umění vycházelo z impulsů, které do Prahy konce 19. ale především počátku 20. století přicházely z „města světla“, a zdůraznil také význam tvorby grafika Maxe Švabinského a malíře Emila Filly, kteří byli vedle sochařů Jana Štursy a Avgusta Brömse také učiteli mnoha slovinských umělců. Rok 1925 proběhl v Lublani, Rijece a Splitu ve znamení výstav Klubu mladých, v roce 1926 Tone Kralj a Venó Pilon spolupracovali na benátském bienále. Samostatně se členové klubu představili na podzim roku 1926 v Alšově síle Umělecké besedy. V katalogu výstavy o nich psal France Stele a v časopise Veraikon Emil Pacovský. Po pražském vystoupení sklidili úspěch také v Berlíně, na výstavišti Herwartha Waldna Der Sturm. Ve své činnosti pokračovali následujícího roku ve Vídni v rámci Uměleckého spolku Hagen. Všechny výstavy byly plodem organizačních schopností Klubu mladých, vedeného Francem Kraljem, který dokázal využít přátelské a pracovní kontakty s umělci a vystavovateli v různých městech, kde před několika lety studoval on sám nebo jeho kolegové. Lze tvrdit, že bez těchto výstav by nedošlo k dalším vzájemným stykům Čechů a Slovinců na úrovni institucí, jako tomu bylo roku 1927, kdy byla zásluhou dr. France Mesesnela, kustoda Národní galerie, otevřena v Obecním domě výstava nazvaná Slovinské moderní malířství. Mezi čestnými členy přípravného výboru byla celá řada předních českých a slovinských politiků i umělců. Kralj členům svého klubu vytýkal, že je jejich část výstavy příliš orientovaná na současnost a že je zapotřebí ji začlenit do přehledu slovinského umění od konce 19. století do poloviny dvacátých let. Z tohoto důvodu se jí společně se svým bratrem Tonem odmítl zúčastnit, Národní galerie však přece jen vystavila jejich díla z vlastních sbírek.

Stručně naznačený vývoj událostí jasně poukazuje na vnější okolnosti, které vedly k stále většímu názorovému štěpení uvnitř klubu a které dosvědčují, že skupinové vystoupení umělců je zpravidla pouhým rámcem, nezbytným k tomu, aby si nová myšlenka prorazila cestu k veřejnosti; poté, co vykrytalizuje individuální poetika jednotlivých umělců, vydává se každý z nich svou cestou. Nejinak tomu bylo i v případě Klubu mladých. Roku 1928 se v Lublani konala velká retrospektivní výstava a Klub mladých se krátce poté – po desetiletí existence – z mnoha důvodů, především mimouměleckých, rozpadl. V dějinách umění tohoto období zaujímá ústřední místo patrně také proto, že se jeho členové dokázali v pravou chvíli rozejít a nepřipustili, aby se Klub proměnil v syndikátní sdružení, které se spokojí s průměrností a ve jménu tzv. národního umění se nezastaví před ničím.

* * *

France Kralj, který je v tomto čísle Souvislostí představen několika reprodukcemi, učinil svým malířským i sochařským dílem v umění své doby nejradiálnějším řez. Expresionismem jako by přetřhl pupeční šňůru, která jeho generaci spojovala s generací předchozí, Jakopičovou. Malíř se ve své práci odvracejí od pasivního, výrazně poetického pozorování vnějšího světa a zabývají se existenciální zkušeností člověka, rozpínající se mezi dvěma břehy, mezi pozemskou a božskou podstatou. Tomu se přizpůsobuje také forma. V sochařství se objevuje deformovaná hmota, znázorňující umělcovo nazírání světa, nikoliv jeho vnější podobu. V malířství přechází iluze v geometrizovanou, trojrozměrně uspořádanou plochu s detaily, evokujícími vzpomínku na ztracenou čistotu (*Zvěstování*, Souvislosti str. 103), ve víru jednotlivcova hledání pevné země, která by mu byla oporou (*Vize*). V prvním plánu *Marie Magdaleny* (str. 34) vyvstává před divákem enigma eschatologie urbánní hmoty na dně obrazu, nad nímž se tyčí holá Golgota se třemi prázdnými kříži pod jakýmsi nietzscheánským, bohem opuštěným nebem. Také další obrazy – *Vajíčkárky* (str. 52), *Studánka* (str. 184) a *Křest na slovinské vsi* (str. 142) – nejsou žánrovými obrázky v duchu maloměstské tradice uctívání každodennosti a pomíjivosti, nýbrž bez estetizování zachycená hmatatelnost bytí, která se opakuje v nekonečném rituálu tajemné řeči gest. V portrétu rodiny (str. 85) se Kralj dotýká všeho, co patří do jeho nejintimnějšího světa. Dvojportrét a autoportrét umístil do zvláštního prostoru a zvláštní zážitkové sféry, jde tu o novou skutečnost ve smyslu stylového označení a zároveň o umělcovo objevení nové vesmírné planety, která náleží pouze jemu samotnému. Zdá se, že čím víc se mu podaří poodhrnout roušku viditelného světa, tím bude tajemství onoho světa hlubší a závaznější. U Kralje se tak nestalo jenom v umění, také v jeho životě se místa a kraje překrývají a postupně splývají v čase.

V autobiografii z roku 1957 zakončil Kralj své pozoruhodné vzpomínky na Prahu takto: „Najednou se mi začnou v mlze zjevovat Hradčany, Letná, Vltava, Karlův most, Václavské náměstí. Něco se ve mně dalo do pohybu a způsobilo, že skutečnost, kterou žiji, ztrácí dimenze a stává se sněním. Před mýma očima mizí lidé, stavby, vzedmuté kopce, rozpárané tmavými hlubokými rýhami, mizí kontury i pole živých oxidových a neustále zelených barev, mizí horká oranžová a karmínová barva, všechno se proměňuje a vzdaluje ve zlatých pramenech do neznámých sfér bez barvy a tvaru...“ To by mohla být ta moje Praha, za rohem, na konci naší ulice.

přeložila Jana Špirudová

Pozn.: Původní text je krácen a redakčně upraven.

IGOR KRANJC je historik umění. Pracuje jako správce sbírek Moderní galerie v Lublani.